

LASTEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUN AVOHUOLLOSSA

Lasten ja sosiaalityöntekijän kahdenkeskiset tapaamiset lasten kokemana

Astrid Weidner

Maisteritutkielma

Sosiaalityö

Yhteiskuntatieteiden ja

filosofian laitos

Humanistis-

yhteiskuntatieteellinen

tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2019

TIIVISTELMÄ

Astrid Weidner

Lasten osallisuus lastensuojelun avohuollossa – lasten ja sosiaalityöntekijän

kahdenkeskiset tapaamiset lasten kokemana

Sosiaalityön Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2019

Ohjaaja: YTT Johanna Kiili

71 sivua, 3 liitettä

Tässä sosiaalityön pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan sitä, miten lastensuojelun avohuollon asiakaslapsen kokevat osallisuutensa, kun he tapaavat sosiaalityöntekijäänsä kahden kesken. Tutkielma kiinnittyy lastensuojelun tutkimuskenttään ja lasten osallisuuteen omien asioiden käsittelyn äärelle. Tutkielmassa kiinnitetään huomiota lasten asemaan ja osallisuuteen lastensuojelun avohuollon asiakkaina. Lähtökohta on keskittyä tarkastelemaan lasten omaa puhetta osallisuudestaan ja osallisuuden muodoista.

Tutkielman suunnittelu lähti liikkeelle Helsingin kaupungin yhden lastensuojelun avohuollon toimipisteen sosiaalityöntekijöiden pohdinnoista lasten osallisuudesta omien asioiden käsittelyssä. Tutkielman suunnittelu- ja toteutusvaiheen aikana Suomen hallitus käynnisti ja aloitti valtakunnallisen lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE), jossa tavoitteiksi on asetettu myös lastensuojelun kehittäminen. Siinä tarkoituksena on systemaattisen työtteen avulla kehittää lasten ja perheiden samaa palvelua, jossa lasten kohtaaminen ja kuulluksi tuleminen ovat keskeinen lähtökohta toteuttaa laadukasta lastensuojelutyötä.

Tutkielmaa varten haastattelin seitsemän lastensuojelun avohuollon asiakaslasta. Neljä heistä oli tyttöjä ja kolme poikia. Iältään he olivat 9 -17 vuotta. Tutkielma on laadullinen tutkimus ja aineiston analysointi kiinnittyy teoriaohjautuvaan sisällönanalyysiin. Aineistosta tunnistetaan kuusi lasten osallisuuden elementtiä Nigel Thomasin (2002) osallisuuden mallin mukaisesti. Osallisuuden elementit ovat mahdollisuus valita (*choise*), mahdollisuus saada tietoa (*info*), mahdollisuus vaikuttaa prosessiin (*control*), mahdollisuus ilmaista itseään (*voice*), mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen (*support*) sekä mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin (*autonomy*). Kun aineistoa kerätään lapsilta, vaatii se erityistä eettistä herkkyyttä. Tässä tutkielmassa se tarkoittaa lapsilähtöisyyden vaadetta kaikissa tutkielman toteuttamisen vaiheissa.

Lasten haastatteluaineistosta nousi esille lasten yksilölliset puheet. Keskeiset johtopäätökset ovat, että lasten osallisuutta raamittaa lastensuojelun konteksti ja sen rakenteet. Lapset kokevat osallisuutensa yksilöllisten elämäntilanteiden kautta ja pelaavat osallisuutensa siihen, mihin asioihin he tarvitsevat apua ja tukea sosiaalityöntekijältä. Luottamus ja luottamuksen rakentaminen ovat ensiarvoisen tärkeitä ja siihen kulminoituu myös lasten kunnioitetuksi tuleminen kokemus. Lapset näkevät itsensä keskeisenä osallisena omassa asiassaan.

Avainsanat: lastensuojelu, avohuolto, osallisuus, lapsi, lapsilähtöisyys

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	1
2 MITÄ ON LASTENSUOJELU?.....	4
2.1 Suomalainen lastensuojelujärjestelmä.....	4
2.2 Lastensuojelun avohuolto.....	7
2.3 Lapset asiakkaana lastensuojelussa ja lastensuojelun avohuollossa.....	9
3.1 Lasten osallisuus lastensuojelussa.....	14
3.2 Lasten osallisuuden ”kiipeilyseinä”.....	18
4 TUTKIELMAN TOTEUTUS.....	21
4.1 Tutkimuskysymykset.....	24
4.2 Aineisto, aineistonhankinta ja analyysimenetelmä.....	25
4.3 Tutkimuseettiset kysymykset.....	31
5 TUTKIMUSTULOKSIA.....	38
5.1 Mahdollisuus saada tukea.....	38
5.2 Mahdollisuus ilmaista itseään.....	43
5.3 Itsenäisyys päätösten suhteen.....	47
5.4 Mahdollisuus saada tietoa.....	49
5.5 Mahdollisuus vaikuttaa.....	51
5.6 Mahdollisuus valita osallistuuko vai ei.....	53
6 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ.....	57
6.1 Lastensuojelukonteksti määrittää osallisuutta.....	58
6.2 ”Minä päätän mitä puhun”.....	59
7 POHDINTAA.....	61
LÄHTEET.....	64
LIITTEET.....	72
Liite 1 Huoltajan suostumuslomake.....	72
Liite 2 Lapsen suostumuslomake.....	73
Liite 3 Haastattelukysymykset.....	74

1 JOHDANTO

Tässä tutkielmassa pyrin tuomaan esille lastensuojelun avohuollon asiakaslasten kokemuksia omasta osallisuudestaan, kun he tapaavat sosiaalityöntekijäänsä kahden kesken. Tutkielman tutkimuskohteena on lastensuojelun avohuollon asiakaslasten näkemys omasta osallisuudestaan. Osallisuus on vaikea käsite ja voi tarkoittaa hyvin monia eri asioita riippuen siitä kontekstista missä sitä käytetään. Käsitteen laueus tuo oman haasteensa erityisesti, kun tutkitaan lasten osallisuutta, sillä monet käsitteen määrittelyt on johdettu eri tieteenalojen aikuis- ja yhteisöteorioista (Malone & Hartung 2010).

Lasten osallisuutta tulisi tarkastella osana lapsia ja lapsuutta koskevia käsityksiä, jolloin osallisuus liittyy laajasti siihen, miten lapset ja nuoret nähdään yksilönä, yhteiskunnan ja inhimillisen yhteisön jäsenenä ja toimijoina (Hotari ym. 2013, 162). Suomessa lastensuojelua on pyritty kehittämään lapsilähtöiseen suuntaan, jossa painoarvoa on annettu lapsen omille intresseille ja hänen omalle toimijuudellensa. Länsimaiseen lapsuuskäsitykseen liitetään nyky-yhteiskunnassa vallitseva individualisoinnin ajatus ja sen johdosta perhettä ei kohdata enää yksilönä vaan nähdään, että sen jäsenillä on omat yksilölliset äänet. Myös lastensuojelussa lapsi pyritään näkemään yksilönä eikä vain osana perhettä. (Hyvärinen & Pösö 2018, 7–8)

Suomen hallitus on käynnistänyt valtakunnallisen lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) vuosille 2016–2019. Siinä tavoitteena on lastensuojelun sosiaalityön uudistaminen niin, että se vastaisi paremmin lasten ja perheiden tarpeita. (STM 2019) Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden suuret asiakasmäärät on nähty kuormittavina ja esteenä sille, että sosiaalityöntekijöillä on aikaa ja resursseja kohdata lapsia ja perheitä kokonaisvaltaisesti. (STM 2013, 75) Huolta on esitetty lastensuojelupalveluiden laadusta. Kananoja ja Ruuskanen (2018) tuovat esille, että lastensuojelun asiakkaana olleet lapset ja vanhemmat ovat kokemusasiantuntijaroolin kautta nousseet viime vuosina lastensuojelutyön kehittäjiksi. Heiltä tullut viesti on, että lapsen ja nuoren osallisuuden toteutuminen on pitkälti kyseenalaistettavissa tilanteessa, jossa sosiaalityön ammattilainen on ylikuormittunut työmäärän vuoksi. Ilman työntekijöiden jaksamista lastensuojelussa ei voida puhua osallisuudesta. (Kananoja ja Ruuskanen 2018, 30)

Keskeinen kehittämistavoite LAPE muutosohjelmassa on tehdä palveluista entistä lapsi- ja perhekeskeisiä, jolloin tarvittava apu tulee oikea-aikaisesti ja olisi tehokasta. Yhdeksi haasteeksi on koettu palvelujärjestelmän monimutkaisuus. Tuolloin asiakastyössä olevalta työntekijältä menee suhteettoman paljon huomiota palvelujärjestelmän toimintaan liittyviin ratkaisemattomiin kysymyksiin, kuten: Miten vastuun asiakastilanteissa tulisi jakautua? Miten vastuunjako voitaisiin selkiyttää, millä keinoin, kenen toimesta? Miten estetään päällekkäinen työ toisistaan erillään toimivissa palveluissa? Kuka vastaa kustannuksista eri tilanteissa? (Kananoja & Ruuskanen 2018, 8–10, 46)

Ratkaisua lastensuojelun työntekijöiden kuormittavaan asiakasmäärän purkuun ja asiakkaiden saaman palvelun laadun parantamiseen haetaan LAPE-prosessisissa pilotoidusta ja kehitetystä tiimipohjaisesta lähestymistavasta, josta on saatu myönteisiä kokemuksia muun muassa Yhdistyneessä Kuningaskunnassa (ns. Hackneyn malli). Suomalaisesta versiosta käytetään nimitystä lastensuojelun systeeminen toimintamalli ja sitä voidaan pitää tärkeimpänä meneillään olevana valtakunnallisena muutoksena lastensuojelun työkäytännöissä. (Kananoja & Ruuskanen 2018, 8–10, 50)

Lastensuojelun systeeminen toimintamalli on uusi tapa organisoida lastensuojelutyötä ja työotteen idea on koota yhteen moniammatillinen tiimi, jonka asiakasmäärät olisivat kohtuulliset ja jotka jatkossa tekevät asiakastyötä yhteisvastuullisesti. Mallin käyttöönotolla tavoitellaan ihmissuhdeperustaisen työn vahvistumista, kohtaavan, tiiviin ja vaikuttavan asiakastyön mahdollistamista, lasten ja heidän läheistensä kuulluksi tulemisen ja vaikuttamismahdollisuuksien vahvistamista sekä lapsen ja perheen tilanteen ja avuntarpeen syvällisempää ymmärtämistä lastensuojelutyössä. (Kananoja & Ruuskanen 2018, 8–10, 51–52) Asiakkaanosallisuus on tulevaisuudessa myös käynnissä olevan LAPE prosessin ja Kananojan (2018; 2019) tekemien selvitysten perusteella ratkaisevassa roolissa palveluita kehitettäessä. Meneillään olevassa maakuntaudistuksessa keskeinen asia lastensuojelun näkökulmasta katsottuna on lasten osallisuuden ja kuulemisen parantaminen (Petrelius & Eriksson 2018).

Tutkielmassa pureudun osallisuuden problematiikkaan, joka on myös LAPE:ssa koettu tärkeänä kehittämiskohteenä. Toisessa luvussa kerron lastensuojelusta laajasti yhteiskunnallisena toimintana, josta paikannan tutkimani ilmiön lastensuojelun avohuoltoa.

Luvussa kolme esittelen teoreettisen viitekehyksen ja luvussa neljä tuon esille tutkimuksen toteutusta. Luku viisi keskittyy tutkimustulosten esittelyyn, jossa haastatteleman lapset saavat äänensä kuuluviin suorien haastattelusitaattien avulla. Luvuissa kuusi ja seitsemän tuon esille tutkielman johtopäätöksiä ja niistä kummunneita pohdintoja.

2 MITÄ ON LASTENSUOJELU?

Lastensuojelu on lapsen hyvinvoinnin ja edun eteen tehtävää työtä. Ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista ja kasvatuksesta on vanhemmilla ja huoltajilla. Suomen Perustuslain (PL 19 § 3 mom) mukaan julkisella vallan tehtävä on tukea heidän mahdollisuuksiaan turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Lastensuojelun toteuttamisen taustalla ovat myös eri säädöksiä kuten Euroopan ihmisoikeussopimus ja YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. Varsinaista lastensuojelua ohjaa lastensuojelulaki (LsL 2007/417), jonka tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. (THL 2016)

2.1 Suomalainen lastensuojelujärjestelmä

Arkikeskustelussa lasten suojeluksi mielletään usein varsinainen lastensuojelun asiakkuus. Laissa lasten suojelua määritetään kuitenkin monilla varhaisen puuttumisen ja tuen mahdollisuuksilla kuten neuvolapalveluilla, päivähoidolla ja koulutuspalveluilla. Näiden palveluiden kohdalla perhe ja lapsi eivät ole varsinaisia lastensuojelun asiakkaita. Kunnalla on vastuu järjestää perheelle ja lapselle erityisiä tukitoimia, ilman että lapsella ja perheellä on lastensuojelun asiakkuus. Erityisesti korostetaan äitiys- ja lastenneuvoloiden ja muun terveydenhuollon, päivähoidon, koulun ja nuorisotyön mahdollisuuksia edistää ja turvata lapsen kasvua ja kehitystä. Ehkäisevän lastensuojelun tarkoituksena on edistää ja turvata kaikkien lasten kasvua, kehitystä ja hyvinvointia sekä tukea vanhemmuutta. (Tervo & Petrelius 2007)

Ehkäisevän lastensuojelun juuret juontuvat 1800-luvulta, jolloin syntyi tarve lasten yhteiskunnalliseen kasvatukseen. Tällöin lasten käyttöä työvoimana teollisuudessa rajoitettiin oikeudellisin toimin. Varsinainen ehkäisevän työn aikakausi alkoi kuitenkin lähinnä 1960-luvulla hyvinvointivaltion aikakauden alkaessa. Tämän jälkeen palvelurakenne on muuttunut etenevissä määrin ennalta ehkäisevään suuntaan. (Puonti ym. 2004, 157–180)

Ehkäisevällä lastensuojelulla tarkoitetaan avun tarjoamista riittävän varhaisessa vaiheessa.

Riittävän varhaista apua tarjoamalla on mahdollista ehkäistä ongelmien esiintyminen ja syveneminen. Ehkäisevää lastensuojelua on esimerkiksi neuvolan, päivähoitossa ja koulun palvelut, jotka räätälöidään lapsen ja perheen kanssa yhteistyössä lapsen kehityksen tukemiseksi. Lastensuojelun ehkäisevä työ on eettisesti haastavaa, sillä toiminnan tavoitteena on lasten hyvinvoinnin aikaansaaminen koko väestön tasolla. Työllä pyritään takaamaan hyvän lapsuuden mahdollisuudet ja estämään negatiivisten kehityskulkujen syntyminen ja syveneminen. Ehkäisevällä työllä tarkoitetaan kaikille tarkoitettuja hyvinvointia tukevia palveluja, joiden tarkoituksena on ehkäistä tietyssä elämäntilanteessa olevien lasten tai tietyn lapsiryhmän huono-osaisuus tai syrjäytyminen. (Puonti ym. 2004, 154, 159)

Lastensuojeluviranomaiset saavat yleensä tiedon lastensuojelun tarpeesta lapsen tai perheenjäsenen omasta yhteydenotosta tai lapsesta tehdystä lastensuojeluilmoituksesta. Lastensuojelulain muutosten myötä vuonna 2007 lastensuojeluilmoitusta koskevaa ilmoitusvelvollisten piiriä sekä ilmoitusvelvollisuuden alaa laajennettiin. Tarkoituksena oli saada lastensuojeluun yhteyden ottamisen ja siitä alkavan viranomaisten välisen yhteistyön kynnys aikaisempaa matalammaksi, jotta lapsen tuen tarve voitaisiin selvittää ja tarvittava tuki tarjota varhaisessa vaiheessa. (HE 252/2006, 84–85) Laki myös velvoittaa lastensuojeluilmoituksen tekemiseen salassapitovelvoitteiden estämättä. Ilmoituksen saavuttua lastensuojeluviranomaisilla on velvollisuus ryhtyä selvittämään, onko lapsen tilanteessa sellaisia ongelmia, jotka edellyttävät lastensuojelutoimenpiteitä. Kiireellisiin toimenpiteisiin on ryhdyttävä välittömästi ja muissa tapauksissa sosiaalityöntekijän on seitsemän arkipäivän kuluessa arvioitava, onko aloitettava lastensuojelutarpeen selvitys. (Taskinen 2012, 52–53) Lasta tulee tavata lastensuojelutarpeen aikana henkilökohtaisesti ja lapsella on iästä riippumatta oikeus tuoda esiin oma näkemyksensä ja toivomuksensa. Lastensuojelutarpeen selvityksen aikana lapsi ei ole lastensuojelun asiakas. Sen jälkeen, kun lastensuojelun tarve on perusteltu arvioinnin jälkeen, lapselle avataan avohuollon asiakkuus ja hänelle määritellään oma työntekijä, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Lastensuojelua on lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu, jota toteutetaan silloin kun lapsi ja perhe ovat lastensuojelun asiakkaina. (Tervo & Petrelius 2007)

Keskeinen lastensuojelun avohuollon työtä ohjaava työkalu on perheen ja lapsen kanssa yhteistyössä tehtävä asiakassuunnitelma, ellei kyseessä ole tilapäinen neuvonta tai ohjaus

(LsL 30 §). Lähtökohta lastensuojelussa on ensisijaisesti huomioida lapsen etu, unohtamatta lapsen eläminen perheessä ja hänen ”oikeutensa” vanhempiinsa. Asiakassuunnitelman avulla voidaan ohjata palveluiden ja tukitoimien järjestämistä lapsen edun turvaavalla tavalla. Asiakassuunnitelman laatiminen, avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus, huostaanotto sekä sijaishuollon järjestäminen ja jälkihuolto ovat lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua. Kyse on lastensuojelutyöstä, jota tehdään lastensuojelun sosiaalityössä, kun on päätetty, että lapsi tai nuori on lastensuojelun asiakas. (Tervo & Petrelius 2007)

Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun tai kiireellisesti sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolelle. Lapsen sijaishuolto on mahdollista järjestää perhehoitona, laitoshoitona tai muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. Lapsen sijaishuoltopaikan valinnassa on otettava huomioon lapsen edun toteutuminen. Sijaishuoltopaikan valinnasta säädetään lastensuojelulain 50 §:ssä. (Räty 2007)

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee olla yhteistyössä sijoitetun lapsen vanhempien ja huoltajien sekä sijaishuoltopaikan edustajan kanssa lapsen huollon jatkuvuuden turvaamiseksi (LsL 52 §). Lapsen huolto säilyy huostaanoton aikanakin hänen huoltajillaan tietyin rajoituksin. Lapselle on myös aina järjestettävä riittävä mahdollisuus tavata henkilökohtaisesti hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää tai muuta lastensuojelun työntekijää ja tämä kirjataan asiakassuunnitelmaan (LsL 53 §). Sijaishuoltoa toteuttaessa on otettava lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleen yhdistämisestä. (Räty 2007, Taskinen 2007)

Jälkihuolto käsitteenä tarkoittaa riittävän taloudellisen ja sosiaalisen tuen tarjoamista sijaishuollon päättymisen jälkeen. Lapsi tai nuori on oikeutettu jälkihuoltoon, kun sijoitus on kestänyt puoli vuotta tai kauemmin. Sen sijaan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on mahdollista käyttää harkintaa jälkihuollon tarjoamisessa, vaikka sijoitusta ei olisi ollutkaan, jos jälkihuollolla voidaan tukea muun muassa nuoren toimintakykyä, koulutusta tai itsenäistymistä. Jälkihuollon toteutumille laaditaan jälkihuollon asiakassuunnitelma. (Räty 2007)

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti tammikuussa 2019 työryhmän selvittämään, miten jälkihuoltoa voisi uudistaa tukemaan aikuisuutta. Hallituksen sosiaali- ja terveysvaliokunta

päätöksi 13.4.2019 yksimielisesti hyväksyä lastensuojelun jälkihuollon pidentämistä koskevan lakialoitteen. Jälkihuolto nykyisessä lainsäädännössä päättyy, kun nuori täyttää 21 vuotta, uudessa lakialoitteessa ikäraja ehdotetaan nostettavaksi 25 ikävuoteen. Perusteluna on turvata nuoren itsenäistymistä ja ehkäistä syrjäytymistä. Taustalla on myös tieto, että sijoitetuilla lapsilla peruskoulutuksen suorittaminen venyy tavallista enemmän. Laki lastensuojelulain muuttamisesta 542/2019 nostaa jälkihuollon ikärajan 1.1.2020 lähtien 25 ikävuoteen.

Lastensuojelun valvonta ja vastuu jakautuvat eri tavoin eri toimijoiden kuten Valviran, aluehallintoviraston ja kunnan kesken. Sijaishuollon valvonta on sen lisäksi oma erityisaiheensa johon, en tässä sen kummemmin paneudu, sillä tutkielma keskittyy avohuoltoon. Sosiaalihuollon yleinen valvonta ja suunnittelu kuuluvat sosiaali- ja terveysministeriölle. Sosiaalihuollon valvonta kuuluu aluehallintovirastolle omalla alueellaan. Valtion ja kunnan suhteista on säädetty kuntalaisissa, jonka mukaan aluehallintovirasto voi kantelun johdosta tutkia, onko kunta toiminut voimassaolevien lakien mukaan. (Tervo & Petrelius 2007)

Lastensuojelulaki korostaa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli koko lastensuojeluasiakkuuden aikana. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on vastuussa siitä, että lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi saa tarvitsemansa palvelut ja tuen. Sosiaalityöntekijän vastuulla on lapsen palveluiden ja tuen lisäksi avustaa lasta ja nuorta puhevallan käytössä ja huolehtia siitä, että lapselle haetaan tarvittaessa edunvalvoja. (Tervo & Petrelius 2007)

2.2 Lastensuojelun avohuolto

Seuraavaksi tarkastelen hieman lähemmin lastensuojelun avohuoltoa, sillä tutkielma keskittyy lastensuojelun avohuollon asiakaslapsiin. Vuonna 2018 lastensuojelun avohuollon asiakkaana oli 54 883 lasta ja nuorta, joka on noin 1,8 prosenttia 0–20-vuotiaista. Vuonna 2015 lastensuojelun avohuollon asiakkaana oli 73 872 lasta ja nuorta. Vaikka lasten ja nuorten avohuollon asiakasmäärät ovat viime vuosina laskeneet muutamalla tuhannella vuosittain, on vuoden 2015 jälkeinen asiakasmäärien laskun taustalla 1.4.2015 voimaan tullut uusi sosiaalihuoltolaki. (THL 2018) Sen tarkoituksena on

vahvistaa peruspalveluita ja ehkäistä korjaavien toimenpiteiden tarvetta. Lastensuojelun osalta tämä tarkoittaa, että lapset ja nuoret sekä heidän perheensä saisivat ilman erillistä lastensuojeluasiakkuutta itselleen vastuusosiaalityöntekijän, jonka tehtävä olisi järjestää lapsen ja nuoren sekä perheen tarvitsemia lasten kehitystä ja kasvua tukevia tukitoimia, kuten esimerkiksi tukihenkilön, tukiperheen tai perhetyötä, jotka aiemmin ovat olleet vain lastensuojeluasiakkaiden saamia palveluita. (SHL 1301/2014)

Lastensuojelulain mukainen velvollisuus ryhtyä avohuollon tukitoimiin on yksi keskeinen lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävä. Tukitoimet suunnitellaan yhteistyössä lapsen ja vanhempien, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta vastaavien kanssa. Sosiaalihuoltolain 17 § 1 ja 2 momentin sosiaalipalveluiden, kuten lasten päivähoidon ja kotipalvelun, sekä toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) mukaisten toimeentulotuen ja ehkäisevän toimeentulotuen lisäksi lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä järjestää tarvittaessa lapsen ja perheen tuen tarpeiden pohjalta asiakasuunnitelma huomioon ottaen avohuollon tukitoimia (LsL 36 §). Avohuoltoa toteuttaessa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelun työntekijä tulee tavata lasta riittävän usein henkilökohtaisesti.

Avohuollon tukitoimina voidaan järjestää erilaisia palveluita riippuen lapsen ja perheen tuen tarpeista. Sopivia tukitoimia tulee tarvittaessa räätälöidä niin, että perhe todella kokee saavansa niistä apua ja että ne turvaavat lapsen hyvinvoinnin. (Taskinen 2007, 42) Keskeisiä tukitoimia ovat palveluiden järjestäminen lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseksi, lapsen taloudellinen tukeminen esimerkiksi harrastuksen, koulunkäynnin, ammatin tai asunnon hankkimisessa, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä sekä muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä. Lastensuojelun tukitoimena tukiperhe ja tukihenkilö ovat myös keskeisiä palveluita samoin kuin vertaisryhmätoiminta ja loma- ja virkistystoiminta. Lastensuojelun avohuollossa järjestetään myös lapsen kuntoutumista tukevia hoito- ja terapiapalveluita ja perhetyötä sekä muita lasta ja perhettä tukevia palveluja ja tukitoimia. (Räty 2007, 205–208) Avohuollon tukitoimena on mahdollista Lastensuojelulain 37 § mukaiseen avohuollon sijoitukseen. Sijoitus voi olla pelkästään lapsen sijoitus tai koko perhe sijoitus perhe- tai laitoshuoltoon. Avohuollon sijoitus on lyhytaikaista tuen tarpeen arvioimista tai kuntoutukseen tähtäävää palvelua kuten esimerkiksi perhelaitoskuntoutus, turvakotisijoitukset toisen vanhemman kanssa tai vanhempien päihdehoidon toteutuminen päihdehuollon yksikössä, jolloin silloinkin

tarkoituksenmukaista on, että lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaisi lapselle läheinen aikuinen. Avohuollon sijoitus tehdään yhteisymmärryksessä huoltajien ja lapsen kanssa. (Räty 2007, 209)

Lapsi voidaan sijoittaa myös yksin perhehoitoon tai laitoshuoltoon, jos lapsi on välittömässä vaarassa tai muutoin kiireelliseen sijoitukseen ja sijaishuoltoon on tarvetta (LsL 38 §). Kiireellisen sijoituksen päätöksen voi tehdä sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen määräämä sosiaalityöntekijä, jolla on ammatillinen kelpoisuus. Päätös on tehtävä kirjallisesti ja siihen on liitettävä muutoksenhakuohjaus. Ennen päätöstä on selvitettävä lapsen, vanhemman, huoltajan tai hänen huollosta ja kasvatuksesta vastaavan henkilön mielipide ja käsitys asiasta. Mielipiteen selvittämättä jättäminen on mahdollista tietyin kriteerein. Kiireellinen sijoitus voi kestää enintään 30 vuorokautta (Taskinen, 2007, 46) Vuonna 2018 sijoitettiin kiireellisesti 4 390 lasta, mikä on 3,9 % enemmän kuin vuonna 2017 (THL 2019).

Sosiaalityöntekijän koulutukseen ei kuulu opintoja lapsen kanssa työskentelyyn sosiaalisten ongelmien äärellä. Sen sijaan lastensuojelun avohuollon työhön on kehitetty lukuisia työmenetelmiä eri järjestöissä ja kunnissa, joilla helpottaa lapsen kohtaamista ja kuulemista. Pesäpuu ry tarjoaa erilaisia kortteja, joilla lapsen kanssa on mahdollista kartoittaa ja keskustella lapsen elämään liittyvistä asioista. Sellaisia ovat esimerkiksi Elämän tärkeät asiat (ETA)-kortit, Mun Stoori- ja Vahvuuskortit. Sosiaalityöntekijät käyttävät myös Pesäpuun Ajankäyttöympyrää ja Tunnesäätö-karttoja kartoittaessaan lapsen arkea. Myös Pelastakaa Lapset ry on kehittänyt monia työvälineitä, joita aikuiset lastensuojelun kentällä käyttävät. Merkittävää kehittämistyötä tekevät myös Sosiaali- ja terveystieteiden alaisuudessa olevat sosiaalialan osaamiskeskukset, vaikkakin niiden tehtävät ovat enemmän tiedontuotantoon painottuvia.

2.3 Lapset asiakkaana lastensuojelussa ja lastensuojelun avohuollossa

Lasten näkökulman esille tuominen lastensuojelussa ei ole aina ollut itsestäänselvyys. Voisi sanoa, että se on jopa melko uusi asia, sillä työskentely on ollut historian saatossa kovin aikuispainotteista. Vuoden 1983 lastensuojelulain sekä YK:n lasten oikeuksien sopimuksen mukaisesti sosiaalityöntekijöillä on aina 1980-luvulta lähtien ollut kuitenkin velvoite

työskennellä myös lasten kanssa. Forseberg ym. (2006, 14) tuovat sosiaalityössä lasta syrjivien työskentelytapojen rakenteellisia ja koulutuspoliittisia taustoja esille, ja sijoittavat lasten kanssa työskentelyn perinteen psykologiaan tai lääketieteeseen. Lastensuojelun sosiaalityön työskentely voi myös muuttua aikuispainotteiseksi, vaikka lapsen kanssa työskentely olisi ollut lähtökohta. Näin voi tapahtua, jos lapsen kanssa työskentely osoittautuu haasteelliseksi lapsen käytöksen tai vuorovaikutustavan takia, jolloin helposti ajatellaan, että keskitytään työskentelemään muiden tärkeämpien osallisten tai asioiden parissa. Lapsen pitäminen työskentelyn keskeisenä osallisena on haasteellista toteuttaa ja vaatii sosiaalityöntekijältä tietoista ponnistelua. (Tiilikainen 2008, 127)

Lasten osallisuudesta lastensuojelussa tehdyissä tutkimuksissa on huomattu, että lasten mukaan ottaminen työskentelyyn jää usein kovin vähäiseksi ja lapset sijoittuvat työskentelyssä sen reuna-alueelle (Hietamäki 2015; Hyytinen 2006, 100; Wolff 2013, 325–326). Vuonna 2008 Suomen lastensuojelulakiin tehtiin muutoksia, jotka entisestään suuntasivat katseen kohti lasten kanssa työskentelyä. Vaikka aiemmassa Lastensuojelulaissa (683/1983, 7. §) oli myös painotettu lasten kuulluksi ja huomioiduksi tulemistakin niin uusi Lastensuojelulaki (417/2007, 8. §) painotti entisestään, että lasten tulee saada osallistua itseään koskevien asioiden käsittelyyn. Lastensuojelulaki (417/2007) velvoittaa lapsen aktiiviseen huomioimiseen ja mukaan ottamiseen koko lastensuojeluprosessin ajan. Lastensuojelulain mukaan lasta täytyy tavata henkilökohtaisesti (29§), suunnitelmat on laadittava yhteistyössä hänen kanssaan (30§) ja hänen kanssaan on keskusteltava (53§).

Tutkimukset lasten osallisuudesta lastensuojelussa painottuvat lastensuojeluprosessin kahteen ääripäähän; alkuarviointiin lastensuojelun tarpeesta (esim. Hietamäki 2015) ja sijoitukseen (esim. Eronen 2013). Näiden väliin jää alue, jossa lapsi on lastensuojelun asiakas, mutta hänellä ei välttämättä ole erityisiä lastensuojelun avohuollon palveluita muita kuin sosiaalityö. Tutkimuksia lastensuojelun avohuollon muista palveluista ja heidän piirissään olevista asiakkaista on jo saatavilla, kuten muun muassa Moilasan (2015) väitöskirja lastensuojelun tukihenkilötoiminnan muutoksista. Siinä hän tuo esille, että suomalainen lastensuojelu ankkuroituu varsin vahvasti ennaltaehkäisyyn periaatteisiin ja perhekeskeiseen orientaatioon, jossa pyritään välttämään perhettä hajottavia toimia (Moilanen 2015, 43: kts. myös Pösö ym. 2014; Gilbert ym. 2011). Tämän perusteella on oletettavaa, että monet lastensuojelun asiakaslapsen saattavat olla hyvin laajojenkin

avopalveluiden piirissä ja että sosiaalityöntekijällä on suuri rooli näiden palveluiden mahdollistajana. Sosiaalityöntekijät ovat perheiden ja lasten kanssa hyvin monimuotoisessa suhteessa ja palveluiden tarjoamisen edellytys on tuntee asiakkaansa ja heidän tarpeensa. Lapsen oikeus osallisuuteen oikeuttaa lapset myös itse määrittelemään mitä heidän hyvinvointinsa on. Kuulluksi tuleminen ja vuorovaikutus ovat hyvinvoinnin kannalta keskeisiä. (Aula & Sauli 2011, 30)

Lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli 55 884 lasta ja nuorta lasta vuonna 2017 (THL 2013). Silti emme tiedä kovin paljon, miten heidän kanssaan työskennellään ja miten lapset kokevat osallisuutensa. Lastensuojelulain 29§ (417/2007) määrittelee, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijän tai muu lastensuojelun työntekijän olisi tavattava lasta riittävästi toteuttaessa lastensuojelua. Laissa painopiste on lapselta saadun mielipiteen tai toivomuksen selvittämisessä. Yhtä lailla lapsille annettu informaatio heitä koskevista asioista on tärkeää. Lasten osallisuutta tutkinut suomalais-saksalainen tutkimusryhmä sivusi lasten ja nuorten osallisuutta lastensuojelupalveluissa ja he toivat esille, että lasten ja nuorten osallistumisen tavoista ja mahdollisuuksista niin yksilö, perhe kuin yleisellä edustuksellisella tasolla ei ole tietoa ja vuoden 2008 lastensuojelulain muutoksia ei ole arvioitu. (Feldmann-Wojtachnia ym. 2010, 35–36)

Hietamäki (2015) on tutkinut lastensuojelutarpeen alkuarvioinnin vaikutuksia vanhempien näkökulmasta ja tullut siihen tulokseen, että vanhemmat suhtautuivat lasten kanssa työskentelyyn myönteisesti. Suurin osa vanhemmista ei kokenut, että sosiaalityöntekijän olisi tarvinnut työskennellä enemmän lasten kanssa. Ne vanhemmat, jotka toivoivat enemmän lasten kanssa työskentelyä, kokivat että se lisäisi heidän omaa lapsen tilanteeseen liittyvää tietämystään ja sitä kautta myös omia voimavaroja. (emt., 164) Lapsia tavattiin alkuarvioinnin yhteydessä yllättävän vähän, vaikka niitä pidetään alkuarvioinnin kulmakivenä. Myös monet vanhemmat kokivat, että sosiaalityöntekijä tapasi lapsia liian vähän kahden kesken. Hietamäki keräsi aineistonsa vain vähän sen jälkeen, kun uusi lastensuojelulaki astui voimaan vuonna 2008, jossa entisestään painotetaan lasten kanssa työskentelyä ja heidän omia tapaamisia. Tämä voi siten olla yksi selittävä tekijä vähäisille lasten kahdenkeskisille tapaamisille. (emt., 171) Pohdintoja ja syitä siitä miksi sosiaalityöntekijät tapaavat lapsia vähän on haettu myös sosiaalityöntekijän taitojen ja valmiuksien puutteesta kuin myös ajallisten resurssien vähyydestä. Lain tasolla on herätty tähän ongelmaan ja vuoden 2013 lopussa Hallitus teki muutoksia Lastensuojelulakiin ja

tarkensi sosiaalityöntekijän ja lapsen tapaamisia ja työskentelyä, joka on kirjattava asiakassuunnitelmaan (LsL 29 §). Laissa mainitaan, että sosiaalityöntekijän tulee tavata lapsi riittävän usein henkilökohtaisesti. (emt., 172; kts. Ervast & Tulensalo 2006, 121; HE 2013)

Lasten kanssa työskentelyn vahvistamista on ajanut eittämättä myös lastensuojelun avohuollon asiakkuudessa olevan Eerikan traaginen kuolema vuonna 2012. Saksassa, Englannissa ja Skotlannissa lasten kuolemia viranomaistyöskentelystä huolimatta on huomattavasti enemmän ja siellä on kiinnitetty etenevissä määrin huomiota lasten kanssa työskentelyyn. Lasten ottaminen työskentelyn keskiöön on edellytys hyvään ja laadukkaaseen lastensuojeluun. Kritiikkiä on esitetty järjestelmälähtöisyydestä ja byrokraattisuudesta. Sosiaalityöntekijöille esitetyt raportoimisen velvollisuudet ja mittaukset nähdään esteinä laadukkaalle lastensuojelulle. Painoarvoa tulisi laittaa sen sijaan osaavaan lasten kohtaamiseen. (kts. Parton 2006; Biesel 2011; Munro 2011; Wolff et al 2013; Bieles & Wolff 2014)

Lasten oman näkemyksen tai äänen kuuluville saaminen edellyttää, että sosiaalityöntekijällä on tarvittavat taidot olla vuorovaikutuksessa lapsen kanssa. Bruce (2014, 523) tuo esille, että lastensuojelulapset ovat kokeneet tai ovat vaarassa kokea erittäin vaikeita asioita elämässään ja nämä kokemukset vaikuttavat lapsen tapaan ilmaista tarpeitaan. Hänen mukaan tämä tulee ilmi niissä kohdin, kun sosiaalityöntekijä ilmaisee vaikeuttaan saada yhteyttä lapseen ja kommunikoida lapsen kanssa. Hurtig (2006, 174) pohtii artikkelissaan ”Lasten tieto sosiaalityön haasteen” tarjoaako sosiaalityön koulutus riittävät valmiudet lasten tiedontuotannon mahdollistamiseen, vastaanottamiseen ja ymmärtämiseen. Toki lasten kanssa työskentely ja lasten luonteva kohtaaminen on kuulunut monien sosiaalityöntekijöiden toimintatapaan jo ennen lasten asemasta virinnyttä keskustelua ja lasten palaute omista tapaamisista tutkimuksen mukaan antaa kuvan, että tapaamiset ovat olleet mieluisia ja tärkeitä (Hurtig 2006, 172; Muukkosen & Kivelän 2008, 100).

Hotari, Oranen ja Pösö (2009) tutkivat lastensuojelun asiakkuudessa olevien lasten ja nuorten ajatuksia osallisuudestaan ja kuulluksi tulemisestaan lastensuojeluprosessin aikana. Tutkimuksessa lapset ja nuoret toivat esille, että heidän elämänsä tarkastelu tulisi perustua yksilöllisyyteen ja kokonaisvaltasuuteen ja että sosiaalityöntekijän tulisi tutustua heihin

ihmisenä eikä vain asiakkaana. Jotta lapset ja nuoret tulisivat kohdatuksi kokonaisvaltaisesti, sosiaalityöntekijän tulisi nähdä heidän moninaiset roolit elämänsä eri konteksteissa. Tärkeäksi nousi kohdatuksi tulemisen tunne, joka edellyttäisi läsnä olevaa aikuista. (Hotari, Oranen, Pösö 2009, 159) Lasten puheissa erityisesti ajan puute toistui teemana, jota pidettiin kohtaamisen ja kuulluksi tulemisen esteenä. Ajan puutteella ei tarkoitettu pelkästään minuitteja ja tunteja, vaan ajan puute syntyi niistä tuntemuksista miten hyvin lapsen tai nuoren asioihin oli paneuduttu. Lapset ja nuoret kokivat, että kiireen tunne heikensi heidän mahdollisuuksia osallistua omien asioiden hoitamiseen ja niistä päättämiseen. (Hotari, Oranen, Pösö 2009, 161)

3 MITÄ OSALLISUUS ON?

Näkemyks, että lapset ovat vain tulevia aikuisia ja itsessään pelkkä kuluerä on jo melko vanhentunut. Lapset nähdään nykyään uuden lapsuustutkimuksenkin valossa aktiivisina toimijoina tässä ja nyt vaikkakin vajavaisina resurssien ja toimintaedellytysten puolesta. Lapsuus nähdään erityisenä aikana, joka on suojelemisen ja tukemisen arvoinen. Lapsiväestön hyvinvointi kuuluu siten kaikille arvokkaiisiin asioihin. (Bardy 2009, 61)

Lasten osallisuutta voidaan tarkastella yhteiskunnan makrotasolla lakien ja erinäisten sopimusten näkökulmasta. Oikeus osallisuuteen on yksi YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen (60/1991, 12. artikla) määrittämistä perusoikeuksista. Julkisen vallan käyttäjät on veloitettu takaamaan lapsille mahdollisuus osallistua ja ilmaista mielipiteensä kaikissa heitä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. (UN 2009) Koska Suomi on mukana sopimuksessa, myös kansallinen lainsäädäntömme velvoittaa lasten huomioimiseen. Perustuslain (731/1999, 6. §) mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lastensuojelulain (683/1983, 7. §, uusi laki 417/2007, 8. §) mukaan lasten tulee saada osallistua, paitsi itseään koskevien asioiden käsittelyyn, myös palvelujen kehittämiseen. Sosiaalihuollon alueella lapsen osallisuus otetaan huomioon sosiaalihuollon asiakaslaissa (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000) kuten myös hallintolaissa (434/2003, 34 §, 36 §). Edellä mainitut lait ja sopimukset määrittelevät lasten oikeuksia ja osallisuus on keskeinen periaate. Lastensuojelulaki (417/2007) taas korostaa lapsen osallisuutta kaikissa asiakasprosessin

vaiheissa. Se sisältää lapsen mielipiteen ja toivomusten selvittämisen, kuulemisen, puhevallan käytön ja edunvalvonnan.

Osallisuus on vaikea ja monitahoinen käsite. Sen määrittelyyn vaikuttaa mistä lähtökohdista käsin sitä tarkastelee. Seuraavaksi pyrin hieman avaamaan osallisuuden käsitettä eri näkökulmista ja suuntamaan katsetta siihen mitä se tämän tutkimuksen osalta tarkoittaa.

Sosiaali- ja terveysministeriössä osallisuus määritellään aktiivisen kansalaisuuden, aktiivoinnin ja yhdenvertaisten palveluiden muodossa (STM 2014), kun taas oikeusministeriössä siitä puhutaan ihmisoikeuksina ja demokratiana (OM 2014). Opetus- ja kulttuuriministeriössä sen sijaan käsitettä avaaviksi määrittelyiksi on nostettu merkityksellisyys ja mahdollisuudet (OKM 2016). Isola ym. (2017, 3) näkevät, että osallisuuden laajan sisältömerkityksen takia, sillä on mahdollista rakentaa hallinnonalat, oppiaineet ja metodologiat ylittävää ymmärrystä. He kuvaavat, että osallisuuskäsite sisältää liittymistä (involvement), suhteissa olemista (relatedness), kuulumista (belonginess), yhteisyyttä (togetherness) sekä yhteensopivuutta (coherence), mukaan ottamista (inclusion) kuin myös osallistumista (participation) ja siihen liittyvää vaikuttamista (representation) ja demokratiaa ja kaiken edellä mainitun järjestämistä ja johtamista (governance).

Monissa osallisuuden käsitteen määrittelyihin tähtäävissä hahmotelmissa osallisuutta pyritään erottelamaan osallistumisen ja siihen liittyvästä osallistamisen käsitteestä. Vaikka osallisuus ja osallistuminen liittyvät toisiinsa, osallisuus on kuitenkin osallistumisen lisäksi toimintaa ja olemista (Isola 2017, 3). Osallistuminen voi olla osallistumista tapahtumaan tai päätöksentekoon, kansalaistoimintaa tai vapaa-ajantoimintaa. Osallistuminen on yksi osallisuuden muoto (Särkelä-Kukko 2014, 35). Osallistamisen yhteydessä kritiikkiä on esitetty erityisesti pakko-osallistamisesta (Matthies 2017). Osallistamisessa osallistumisen motivaatio on syntynyt siten muualla kuin osallistujien mielessä. Thomas (2002) tuo esille, että kieltäytyminen osallistumasta on myös yksi osallisuuden muoto.

3.1 Lasten osallisuus lastensuojelussa

Vaikka lasten osallisuuteen on viimeisten kahdenkymmenen vuoden ajan kiinnitetty

etenevissä määrin huomiota, on lasten osallisuuden käsite pirstaleinen ja siksi vaikeasti lähestyttävä (Woodhead 2010; Thomas, Percy-Smith 2010). Monet lasten osallisuuden teoretisoinnit on johdettu eri tieteenalojen aikuis- ja yhteisöteorioista (Malone ja Hartung 2010, 24–36). Lasten osallisuutta tulisi kuitenkin tarkastella osana lapsia ja lapsuutta koskevia käsityksiä, jolloin osallisuus liittyy laajasti siihen, miten lapset ja nuoret nähdään yksilöinä, yhteiskunnan ja inhimillisen yhteisön jäseninä ja toimijoina (Hotari, Oranen, Pösö 2009, 162).

Muukkonen (2008, 148) käsittelee lapsen osallisuutta lastensuojelun prosessissa ja nostaa esille tärkeitä pohdintoja lapsen osallisuudesta asiakkuuden aikana. Hän tuo esille, että lapsikeskeisyys leikkaa koko lastensuojeluprosessia ja on keskeinen työskentelyä ohjaava periaate. Hänen pohdinnoissa kulminoituu myös lasten osallisuuden käsitteellinen vaikeus sosiaalityöntekijän arjessa. Muukkonen pilkkoo osallisuuden käsitteellisesti prosessiosallisuuteen (emt., 154) ja kohtaamisosallisuuteen (emt., 156). Prosessiosallisuudessa lapsen läsnäolo ja osallistuminen voi olla rajoitettua, kun taas kohtaamisosallisuudessa lapsen näkeminen ja kuulluksi tuleminen ovat keskeisiä elementtejä. Keskeisenä asiana lastensuojelun työskentelyssä Muukkonen näkee myös lapsierityisyyden, joka lapsen osallisuuden ja osallistumisen näkökulmasta tarkoittaa sopivien osallisuuselementtien valitsemista prosessin eri vaiheissa. Taustalla on ajatus lasten erilaisuudesta ja sen huomioimisesta työskentelyssä (emt., 154). Lapset eivät ole yhtenäinen ryhmä lastensuojelussa, vaan heidän historiansa ja elämäntapahtumansa eroavat toisistaan.

Lasten oikeus saada näkemyksensä huomioon otetuksi pohjaa YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12 artikkeleihin, jonka Suomikin on ratifioinut. Siinä todetaan, että sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa ja että lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lundy (2007, 929) tuo esille näiden oikeuksien toteutumisen esteitä ja paikantaa aikuisen tiedon puutteen ja asenteen olevan ratkaisevassa roolissa näiden oikeuksien estäjänä.

Lundy (2007) on lähtenyt kehittämään mallia, jonka lähtökohtana on, että lapsen osallisuus ja 'ääni' eivät ole yksioikoisia ja ongelmattomia käsitteitä. Lasten osallisuus ja äänen

kuuluville saaminen on haasteellista lasten kanssa tekemisissä oleville aikuisille, kuten vanhemmille, opettajille tai lapsen huollosta vastaaville. Lundin kehittelemä malli lapsen äänen ja osallisuuden tarkastelulle erottaa 12 artikkelin oikeuden neljään osaan; tilaan (*Space*), ääneen/sanomiseen (*Voice*), yleisöön/kuuntelijaan (*Audience*) ja vaikutukseen (*Influence*). Nämä eri osa-alueet ovat toistensa kanssa yhteyksissä, luoden oikeuden ilmaista näkemyksiään ja oikeuden saada painoarvoa näille näkemyksilleen ja mielipiteilleen muun muassa päätöksenteossa.

Merkityksellisen osallistumisen edellytys on, että lapsilla on tila ja paikka, jossa tuoda näkemyksiään esille – tila, jossa heitä kannustetaan tuomaan äänensä kuuluville. Tässä tilassa lapsille heidän äänensä esille tuomisen tärkeyden painottaminen on olennaista 12 artiklan mukaan. Tilan tarjoamisen ajatus on, että tämä tila ei ole pelkästään tila, jossa lapset voivat ottaa näkemyksiään esille, jos heillä sellaisia sattuu olemaan, vaan siinä tilassa aikuisilla on velvollisuus toimia aktiivisesti kyselemällä lapsilta, mitkä asiat ovat heille tärkeitä, mihin he haluavat vaikuttaa ja haluavatko he osallistua päätösten tekoon. Jos lapset ilmaisevat, etteivät he halua osallistua, niin sitä pitäisi tässä tilassa myös kunnioittaa. Lundy tuo esille, että syyt osallistumattomuuteen voivat vaihdella, mutta taustalla saattaa olla myös kokemus, että asioista on päätetty jo etukäteen ja lasten mielipiteen selvittäminen ei ole johtanut mihinkään joka vaikuttaisi lapsen elämään ja heille tärkeisiin asioihin, ja että tallainen toiminta heikentää lasten halua myös osallistua jatkossa. Tämä tila, joka mahdollistaa lapsen äänen kuuluville saamista pitäisi olla turvallinen tila. Lapsen esille tuomat asiat eivät saisi aiheuttaa lapsen elämään turvattomuutta tai vaikeuksia muissa lapsen elämän alueilla. Tallaisen tilan luomisen merkitys on sitä suurempi mitä enemmän lapsilla on muita osallistumisen mahdollistavia esteitä, kuten marginaalissa elämistä, vuorovaikutukseen liittyviä haasteita tai vammaisuutta. (Lundy 2007, 933–934)

Lapsen näkemyksen ilmaisemisen taustalla on ajatus siitä, että se vaatii lapselta kykyjä muodostaa mielipiteensä. Usein tämä tulkitaan aikuisen näkökulmasta siten, että kyky muodostaa näkemys on riippuvainen lapsen iän mukana tuomasta osaamisesta ja siten lasten esille ottamat asiat eivät koskaan tule olemaan ”oikeanlaisia” tai ”oikeanlaisesti” esitetty. Tähän artikla 12 ei kuitenkaan suoranaisesti viittaa. Siinä tuodaan esille pelkästään mielipiteen tai näkemyksen esille tuomisen oikeus. Lasten esille ottamat asiat saattavat näyttäytyä aikuisen näkökulmasta ”epäkypsiltä” tai puutteellisilta, mutta aikuisilla on

kuitenkin velvollisuus suhtautua lapsen esille ottamiin asioihin kannustavasti ja täten mahdollistaa, että lapsi kokee mielipiteen esittämisen riittävänä. Joskus lapset tarvitsevat erilaisia tapoja, jotka mahdollistavat äänensä esille saamisen, leikkien, apuvälineiden tai tulkin avulla. (Lundy 2007, 935)

Lundy (2007, 936–937) tuo esille, että lasten osallisuuden toteutumisen kannalta tärkeää on, että heitä aktiivisesti kuunnellaan, ei pelkää kuulla. Lapsen äänen kuuluville saamisen edellytys on, että hänellä on mahdollisuus ilmaista itseään sellaisen henkilön tai toimielimen edessä, joka kuuntelee mitä lapsella on sanottavana. Kuunteleminen voi tapahtua myös muulla tavalla kuin puheen kuuntelemisena. Kokemus tulla kuulluksi voi tarkoittaa myös eleitä ja katseita. Tämä vaatii aikuiselta kärsivällisyyttä ja omien tarkoituserien syrjään laittamista.

Neljäntenä asiana lapsen osallisuuden toteutumiselle tulisi Lundyn mukaan kiinnittää huomiota lapsen oikeuteen vaikuttaa päätöksenteon suhteen omissa asioissaan. Tämä neljän ulottuvuus kiinnittyy lapsen etuun, jonka arvioimisessa aikuisilla on valta-asetelma lapseen nähden perusteena lapsen iän mukana tuomat kehitykselliset vajaavaisuudet. Lasten näkemysten ja mielipiteiden sivuttaminen ja aikuisjohtoinen lapsen edun arvioimisen rajat ja oikeutus johtavat lapsen osallisuuden olemiseen pelkkänä pakkona tai koristeena. Lundyn tutkimuksessa tärkeäksi muodostui lasten mielipiteen ja osallisuuden merkityksellisyyde esille nostaminen ja päätösten läpikäyminen lasten kanssa, vaikka asiat eivät toteutuisikaan lapsen esittämällä tai toivomalla tavalla. (Lundy 2017, 937–939)

Lasten osallisuudelle lastensuojelutyöskentelyssä on löydettävissä monia esteitä ja mahdollistavia tekijöitä, niin lasten kuin aikuisten näkökulmasta katsottuna. van Bijleveld & Dedding & Bunders-Aelen (2015) tarkastelivat kattavassa tutkimuskatsauksessa lasten osallisuutta lastensuojelullisissa palveluprosesseissa ja toivat esille niissä esiintyviä osallisuuden esteitä ja mahdollistavia tekijöitä niin lasten kuin sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta katsottuna. Sekä lapset että lasten kanssa työtä tekevät aikuiset ovat sitä mieltä, että lasten osallisuus päätöksentekoprosessissa on tärkeää. Vaikka tietoisuus lasten osallisuudesta on kasvanut, niin edelleen lasten osallisuus on hyvin vähäistä. Ja vaikka lasten näkökulma ja mielipide tulisi esille selvästi, niin sen vaikutuksesta päätöksentekoprosessiin ei ole näyttöä. Lapsen ja sosiaalityöntekijän välinen suhde on kuitenkin hyvin ratkaiseva tekijä onnistuneelle osallisuudelle molempien arvioimana. (van

Bijleveld & Dedding & Bunders-Aelen 2015, 136–137)

Ensiksi, osallisuuden määrittelyssä lapsilla ja sosiaalityöntekijöillä oli eroja. Lapset näkivät, että osallisuus on mahdollisuus saada oma näkökulma esille niissä asioissa ja päätöksissä, jotka ovat lapselle itselleen tärkeitä. Lapset erottelivat siten itselleen tärkeitä asiat sosiaalityöntekijän määrittelemisistä tärkeistä asioista. Lapset halusivat tulla kuulluksi ja otettavan vakavasti. Sosiaalityöntekijöille osallisuus liittyi läheisesti tiedon keräämiseen, tiedon antamiseen ja ongelman ratkaisemiseen. Osallisuus näyttäytyi ongelmanratkaisun ja päätöksenteon välineenä. Vis ym. (2010) huomauttavat, että päätöksenteko alkaa ongelman määrittelystä ja päättyy aikaan, jolloin ongelman ratkaisuehdotus hyväksytään. Se, että ongelmaa ei yhteisesti määritellä, saattaa johtua sosiaalityöhön liittyvästä vastentahtoisesta suhteesta olemisen ominaispiirteestä, jossa usein lapsi ei hyväksy määriteltyä ongelmaa. Toisaalta, se ilmentää myös tausta-ajatusta, että aikuiset tietävät lasta paremmin mikä on lapselle hyväksi. Toiseksi, missä lapset tuovat halunsa osallisuudelle esille, sosiaalityöntekijät tuovat esille lukuisia tilanteita, jotka estävät lapsen osallisuuden, sillä se ei ole lapsen edun mukaista. Sosiaalityöntekijät näkevät siten lapsen haavoittuvaisena ja suojelun tarpeessa olevana ja osallisuus on taakka lapselle. Tällainen näkökulma johtaa sosiaalityöntekijän sellaiseen asemaan, jossa hän tekee päätöksiä lapsen puolesta. (van Bijleveld & Dedding & Bunders-Aelen 2015, 137)

Lapsen ja sosiaalityöntekijän välinen suhde parhaimmillaan luo edellytykset lapselle saada äänensä kuuluville, mutta pahimmillaan se estää lapsen kuulluksi tulemistä. Kyse on siten sosiaalityöntekijän vallasta päättää missä asiassa ja milloin tukee lapsen osallisuutta. van Bijleveld ym. (2015, 137) tuovat esille, että lapsen osallisuuden tarkastelun ei tulisi siten suunnata lapsen ja sosiaalityöntekijän kahdenkeskiseen suhteeseen, vaan niihin aikuisten käsityksiin lapsista ja lasten osallisuuden oikeuksista, jotka ovat hyvin monitulkinnallisia.

3.2 Lasten osallisuuden ”kiipeilyseinä”

Osallisuutta paljon tutkinut Nigel Thomas kritisoi parikymmentä vuotta sitten tehtyjä lasten osallisuuden teoretisointeja hyvin kapea-alaisiksi (kts. Arnstein 1969, Hart 1992, Thoburn ym. 1995, Grimshaw & Sinclair 1997), sillä silloin lasten osallisuutta määriteltiin usein niin sanotun ”tikapuu” (*ladder*)-mallin pohjalta. ”Tikapuu”-malli oli kehitetty

lähinnä neuvotteluiden ja muiden julkisten päätöksentekotapahtumien osallisuuden havainnointiin. Siinä osallisuus voitiin selvittää riippuen muun muassa käytettyjen puheenvuorojen määrästä tai miten muut suhtautuivat lapsen puheenvuoroon ja asiasisältöön. Thomasin mielestä aikaisemmat tutkimukset näkivät osallisuuden hyvin kapeana ja vain tiettyyn hetkeen ja paikkaan liittyvinä joko-sitä-on tai sitä-ei-ole -jakona. Thomas näkee, että osallisuus on kuitenkin laajempi ja monimutaisempi eikä siten vain pelkistettävissä neuvotteluihin tai virallisiin päätöksentekotapaamisiin ja niissä ilmenneisiin osallistumisten määriin. (Thomas 2002, 174) Lastensuojeluasiakaslasten mielipide neuvotteluiden ja muiden virallisten päätöksentekotapaamisten osalta on hyvin negatiivinen Muukkosen ja Kivelän (2008, 103–105) tekemän tutkimuksen valossa. Lapset arvostivat neuvotteluita, mutta samalla kokivat ne kurjiksi ja heidän kertomansa mukaan heidän mukaan ottaminen ja huomioiminen neuvottelussa oli vähäistä. ”Tikapuu”-malli voi olla siten toimiva tapa hahmottaa yksittäisen neuvottelu-/kokoustapaamisen osallisuutta, mutta seuraavassa tarkastellaan tarkemmin Thomasin laajempaa hahmotelmaa lasten osallisuudesta, joka on tämän tutkimuksen kannalta myös tarkoituksenmukaisempaa.

Thomasin lähtökohta on tarkastella lähemmin mitä lasten osallisuuteen liitetään. Thomas hahmottaa lasten osallisuuden ”kiipeilyseinän” (*climbing wall*) -käsitteen kautta. Hän hahmottaa osallisuuden rakentuvan useista elementeistä. Hän esittelee osallisuuden ulottuvuuksiksi mahdollisuuden valita (*choise*), mahdollisuuden saada tietoa (*info*), mahdollisuuden vaikuttaa prosessiin (*control*), mahdollisuuden ilmaista itseään (*voice*), mahdollisuuden saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen (*support*) sekä mahdollisuuden itsenäisiin päätöksiin (*autonomy*). Hän korostaa nimenomaan mahdollisuutta osallistua, joka tuo esille myös sen, että lapsella on aina mahdollisuus kieltäytyä. Thomasille osallisuus ei myöskään ole staattinen tila, joko-tai asetelma, vaan hän näkee osallisuuden hyvin muuttavana riippuen eri ulottuvuuksien läsnäolosta, jolloin lasten kokemus osallisuudestaan voi vaihdella eri ulottuvuuksilla. Thomas näkee osallisuuden ”kiipeilyseinän” olevan rakennelma, jossa erilaisten elementtien osat voivat muodostaa hyvin omanlaisen osallisuuden ”seinän”. Thomasin ulottuvuudet tukevat käsitystä lapsista yksilöinä joiden persoonat, elämäntilanteet ja intressit vaihtelevat. Thomas havainnoi omassa tutkimuksessaan, että joidenkin lasten kohdalla pelkkä kysyminen sai vuolaan vastauksen, kun taas joidenkin lasten kohdalla puheen ja keskustelun rakentamisessa kyse oli yhtä työläästä prosessista kuin kullankaivaminen. (Thomas 2002, 175–177)

Thomas myös paikansi omassa tutkimuksessaan aikuisissa neljä erilaista lähestymistapaa suhteessa lasten osallisuuteen, jotka olivat kliininen, byrokraattinen, arvosidonnainen ja kyyninen. Kliinisessä lähestymistavassa lapsen osallisuuden mahdollisuuksia arvioidaan suhteessa heidän emotionaaliseen kapasiteettiinsa ja haavoittuvuuden näkökulmasta. Osallisuus muodostuu tällöin uhaksi, jossa riski on lapsen haavoittuminen. Lapsi suljetaan tällöin osallisuuden ulkopuolelle. Byrokraattisessa lähestymistavassa lapsen osallisuus määrittyy muodollisten kriteerien pohjalta. Tuolloin lasten sivuuttaminen nähtiin olevan tulosta organisatorisista rakenteista. Arvosidonnaisessa lähestymistavassa lasten mukaan ottaminen työskentelyyn ja heidän osallisuuteensa panostaminen nousi tärkeäksi työn lähtökohdaksi. Sillä nähtiin olevan vaikutusta työn tekemiseen laadukkaasti sekä oikeanlaisten päätösten syntymiselle. Kyynisessä lähestymistavassa lapsia piti suojella jo muutenkin liikaa valtaa omaavina. Lapset nähtiin manipuloivina ja omaavan valtaa ilman, että he kykenivät kantamaan sen mukana tuomaa vastuuta. (Thomas 2002, 170–172)

Thomasin kehittelemä malli helpottaa jäsentämään osallisuuden käsitettä käytännössä. Yhtä lailla se tekee näkyväksi sen, että lapset ja heidän tilanteensa ovat yksilöllisiä. Osallisuuden rakenteita ja muotoja ei voida ajatella olevan kaikille samanlaisia. Siinä missä joku lapsi tarvitsee ainoastaan tietoa tilanteestaan ja vaihtoehdoistaan ja pystyy sen perusteella muodostamaan mielipiteensä ja ilmaisemaan sen, toinen kaipaa paljon tukea ja rohkaisua voidakseen luottaa siihen, että hänen ajatuksillaan on jotain merkitystä. (Thomas 2002, 176)

Pölkki ym. (2012) tutkivat lasten osallisuuden esteitä ja mahdollistavia tekijöitä lastensuojelun eri työskentelyvaiheissa haastatteleamalla sijaishuoltoon sijoitettuja lapsia ja lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä. Pölkki ym (2012, 114, 122–123) toteavat, että vasta sijaishuoltoon sijoittumisen jälkeen lapsille muodostui enemmän tilaa osallisuudelleen, joka näyttäytyy siinä, että lapset kokivat tulevansa kuulluksi, heitä rohkaistiin tuomaan esille omia asioitaan ja näitä asioita otettiin huomioon myös päätöksentekovaiheessa. Lapset toivat esille, että avohuollon työskentelyn aikana heillä oli paljon kokemuksia työskentelyn ulkopuolelle jäämisestä. Lapset kertoivat, että ennen sijaishuoltoon sijoittumistaan kukaan ei kuunnellut heitä liittyen perheessä olevista vaikeuksista ja kukaan ei auttanut heitä, kun he puhuivat näistä vaikeuksista. Lapset ilmaisivat hämmästyksensä siitä, että sosiaalityöntekijät eivät nähneet perheen tilannetta totuudenmukaisesti, ja että vanhemmat onnistuivat peittämään sen. Lapset toivat esille, että he olisivat kaivanneet

tietoa sijoitusmahdollisuudestaan aikaisemmin. (Pölkki ym. 2012, 114)

Tärkeää on kuunnella lasten omaa käsitystä osallisuudestaan. Ainoastaan tilan ja tilaisuuksien luomisen kautta lapselle tarjoutuu mahdollisuus tiedon saamiseen ja oman käsityksen muodostamiseen omasta tilanteestaan. Sijaishuoltoon sijoitetut lapset kaipasivat ja toivoivat saavansa tietoa laajasti tilanteestaan ennen sijoitusta, sijoituksen aikana ja tulevaisuuden suunnitelmista, jotka vaikuttavat heidän elämäänsä. Niin lapset kuin sosiaalityöntekijätkin toivat esille, että aikuisten tulisi mahdollistaa lapsille entistä enemmän mahdollisuuksia osallistua päätöksentekoon ja voimauttaa heitä. (Pölkki 2012, 115–116, 123)

4 TUTKIELMAN TOTEUTUS

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää lastensuojelun avohuollon peruskouluikäisten asiakaslasten omia näkemyksiä osallisuudestaan, kun he tapaavat sosiaalityöntekijäänsä kahden kesken. Pyrin selvittämään kunkin haastatellun lapsen oman osallisuuden eri ulottuvuuksia ja miten he kokevat osallisuutensa näillä eri ulottuvuuksilla.

Tutkimustehtävä nousi yhden Helsingin lastensuojelun toimipisteen sosiaalityöntekijöiden pohdinnoista ja kysymyksistä, joista muotoilin tutkimuskysymykset ja joihin tässä tutkimuksessa pyrin löytämään vastauksia. Tutkielmaa suunnitellessani keskustelin vapaamuotoisesti yhdeksän lastensuojelun avohuollossa työskentelevän sosiaalityöntekijän kanssa saadakseni tarkennusta minkälaista tietoa he kaipaavat ja kuinka tässä tutkielmassa voisi ottaa huomioon heidän kokemansa tarpeet. Olin tutkielmaa suunnitellessani töissä sosiaalityöntekijänä kyseisessä toimipisteessä. Keskustellessani muiden sosiaalityöntekijöiden kanssa sain myös tiedotettua tarkemmin tutkimuksesta ja sitoutettua heitä miettimään asiakaslapsia, joita he voisivat harkita ohjaavansa tutkimukseen. Kaikilla sosiaalityöntekijöillä oli ainakin yksi lapsi mielessä, jota voisi haastatella. Keskustelut antoivat myös tärkeää informaatiota minulle mahdollisista eettisistä huomioista, joita olisi hyvä käsitellä sosiaalityöntekijöiden kanssa, kun lähestyn heitä haastateltavia etsiessäni. Muutama sosiaalityöntekijä esitti pohdintansa tutkimuksen varsinaisesta kohteesta, tutkisinko sosiaalityöntekijöiden vuorovaikutusta lapsien kanssa. Tämä sai minut tarkentamaan, että vaikka lasten osallisuuden kokemus rakentuu vuorovaikutuksessa, jossa

sosiaalityöntekijällä on merkittävä rooli, tutkimuksen fokus on lasten kokemukset omasta osallisuudestaan – ei sosiaalityöntekijän toiminta.

Lähtökohta sosiaalityöntekijöiden tarpeilla saada lasten ääni kuuluville oli, että he halusivat parantaa lapsen saamaa palvelua ja kehittyä työssään. Sosiaalityöntekijöiden työhistoria lastensuojelussa vaihteli muutamista kuukausista useisiin kymmeneen vuosiin. Näiden keskusteluiden perustella sai sen käsityksen, että sosiaalityöntekijät pohtivat laajasti onko lapsi kokenut tullessa kohdatuksi ja kuulluksi asioidessaan sosiaalityöntekijän kanssa. Sosiaalityöntekijöiden pohdinnoista kumpusi selkeä tarve saada lasten näkemys kahdenkeskisistä tapaamista esille. He pohtivat muun muassa seuraavia kysymyksiä. Ovatko lapset kokeneet, että heitä kohdataan yksilönä? Saavatko lapset huomiota sosiaalityöntekijältä? Millaiseksi lapset kuvailevat sosiaalityöntekijän suhtautumisen lasten elämään ja niihin ongelmiin, joita lapset kohtaavat? Onko helppoa kertoa sosiaalityöntekijälle asioistaan? Tietävätkö lapset sosiaalityöntekijän tehtävän ja miksi tapaavat sosiaalityöntekijäänsä? Ja miten lapset mahdollisesti kokevat sosiaalityöntekijän vaihtuvuuden?

Näiden ja monien muiden kysymysten lisäksi sosiaalityöntekijät pohtivat lasten iän mukana tuomia haasteita, kuten miten eri ikäiset lapset kokivat sosiaalityöntekijän kanssa asioinnin. Onko lapsilla tunne tullessa ikätasoisesti kohdatuksi? Jääkö kohtaaminen ja osallisuus joissakin ikävaiheissa pinnalliseksi. Iän nähtiin olevan hyvin merkittävä tekijä siinä, miten sosiaalityöntekijä kysyy ja on lapsen kanssa. Tämä sosiaalityöntekijöiden esille ottama iän merkitys ohjasi tutkimusaineiston keruuta niin, että pyrin keräämään aineiston peruskoulukouluikäisiltä. Ikähaarukan ollessa näin laava, asetti se vaatimuksia haastattelun rakenteelle. Lasten haastattelu on hyvä menetelmä saada tietoa, kun kyse on tarjota lapselle mahdollisuus kertoa omista kokemuksistaan, mielipiteistään ja tietämyksestään (Raittila ym. 2017, 325).

Lasten haastatteleminen tutkimusta varten on haastavaa ja on otettava huomioon, että lapset saattavat tuottaa hajanaista tietoa tai jopa tutkimusteeman kannalta merkityksettömän tuntuista tietoa. (Mauthner 1997; Cameron 2005, 602) Minulla oli myös aiempi kokemus haastatella lapsia tutkielmaa varten, sillä olin tehnyt sosiologian pro gradu tutkielman kulutuksesta, jossa haastattelin ala-aste ikäisiä lapsia heidän korvamerkityistä rahoistaan. Muistin kuinka haastavaa oli käydä etukäteen mietittyjä kysymyksiä ja teemoja

lasten kanssa läpi ilman, että oleellisia teemoja tai kysymyksiä jäi käsittelemättä, tai että haastattelutilanne olisi lapselle tylsä. Aloin kehittämään kysymyskortteja (liite 3, haastattelukysymykset), joiden avulla voisin olla enemmän kuuntelijan roolissa ja tukemassa lasta kerronnassaan, kuin toimia pelkkänä kyselijänä.

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkin lastensuojelun avohuollon asiakkuudessa olevien lasten kokemuksia kahdenkeskisistä tapaamisista sosiaalityöntekijän kanssa. Tutkimuksen kohteena on lasten ja sosiaalityöntekijän välinen vuorovaikutus ja millaisia merkityksiä lapset antavat osallisuudelleen kahdenkeskisissä tapaamisissa. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisia merkityksiä lapset antavat osallisuuden mahdollistaville tekijöille ja mitkä asiat ovat osallisuuden esteitä. Tavoitteenani on saada tutkimukseen osallistuvat lapset pohtimaan omaa osallisuutta, kun he tapaavat sosiaalityöntekijäänsä.

Kiinnostukseni tutkimusaiheeseen nousee omasta työkokemuksestani lastensuojelun sosiaalityössä. Olen työskennellyt lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijänä 5 vuotta, ja tavannut sinä aikana eri-ikäisiä ja eri elämäntilanteissa olevia lapsia. Työurani aikana olen pohtinut usein lasten osallisuutta heidän omien asioiden käsittelyssä ja kokenut sen hyvin haastavaksi.

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jonka sijoittuu lastensuojelua koskevaan tutkimuskenttään. Lastensuojeluun kiinnittyvää tutkimusta on tehty varsin paljon, mutta tutkimusaiheet liittyvät usein enemmän lastensuojelun alkuarviointiin ja sijaishuoltoon. Lastensuojelutyön kehittämisen kannalta mielestäni on tärkeää tutkia lastensuojelun avohuoltoa ja nostaa erityisesti lasten omia näkemyksiä ja kokemuksia esille. Tutkielmani teoreettis-metodologinen osuus muodostuu pääosin osallisuuden sekä lapsilähtöisyyden ja -keskeisyyden käsitteiden tarkastelusta lastensuojelun avohuollon sosiaalityön viitekehystä käsin. Ne toimivat tutkimusaineistoa jäsentävinä ja peilaavina tekijöinä, joihin pohjaan myös tutkimuksen validiuden. Tutkimuksellani vastaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Mitä lasten osallisuus on lasten kokemana ja arvioimina?
- Miten lasten kahdenkeskiset tapaamiset hahmottuvat lasten puheessa suhteessa heidän omien asioiden käsittelyyn?
- Minkälaisia merkityksiä lapset tuottavat kahdenkeskisistä tapaamisista ja omasta osallisuudestaan niissä?

4.2 Aineisto, aineistonhankinta ja analyysimenetelmä

Tutkielmaa varten haastattelin seitsemän lastensuojelun avohuollon asiakaslasta, joilla oli haastatteluhetkellä voimassa oleva asiakkuus lastensuojelun avohuollossa. Kolme haastateltavaa oli poikia ja neljä tyttöjä. Yksi haastattelu oli kokeiluhaastattelu omalla asiakaslapsella, kun toimin sosiaalityöntekijänä lastensuojelun avohuollossa. Tällä haastattelulla kokeilin kysymysten ja kysymystavan toimivuutta. Myös tämä haastattelu on osa tutkimusaineistoa.

Haastateltavat lapset olivat haastatteluhetkellä 9–17-vuotiaita. Lapset olivat tavanneet sosiaalityöntekijäänsä useimpia kertoja kahden kesken ja heidän kanssaan työskenneltiin avohuollon keinoin. Haastattelut ajoittuvat syksyn 2018 ja syksyn 2019 väliselle ajalle.

Haastatteluaineiston hankinnassa tarkoitus oli tavata kutakin lasta kaksi kertaa. Ensimmäisen haastattelun toteutin teemoitettujen kysymyskorttien avulla, jonka jälkeen tein kysymyskorttihaastattelusta esianalyysin, jonka esittelin lapselle toisessa tapaamisessa. Lapsella oli mahdollisuus korjata tehtyä tulkintaa ja esittää lisänäkemyksiään omasta osallisuudestaan. Kahden lapsen osalta toinen tapaaminen ei sisälly tutkimusaineistoon. Yhden lapsen kohdalla toinen tapaaminen ei järjestynyt, sillä hän ei vastannut enää puhelinsoittoihini tai tekstiviesteihini. Toisen lapsen kohdalla minulla kävi valitettava erehdys ja unohdin nauhoittaa haastattelun. Aineisto koostuu siten viiden lapsen osalta kahdesta haastattelukerrasta ja kahden lapsen osalta yhdestä haastattelutapaamisesta.

Haastattelut toteutin siten, että etukäteen mietityt haastattelukysymykset (Liite 3) olivat kukin omalla lapulla kolmeen teemapinnoon jaettuna. Teemat olivat 1. tapaamisen järjestäminen, 2. tapaamisen sisältö ja 3. tapaamisen vaikutukset. Lapset saivat itse valita mistä pinosta he kysymyksen milloinkin ottavat. Kokeilin yhdellä omalla 9-vuotiaalla asiakaslapsella tätä haastattelutapaa ja huomasin, että haastattelun rakennetta rikkomalla kyseisellä tavalla antoi se lapselle hahmotuskykyä suhteessa ajankäyttöön sekä loi omatoimisuutta. Haastattelijan etukäteisvalmistelut ovat ratkaisevassa roolissa lasten kanssa tehtävien haastatteluiden kohdalla ja tukena on mahdollista käyttää monia erilaisia toimintatapoja ja materiaaleja, joilla koitetaan varmistaa, että oleelliset asiat on tullut käsitellyksi, haastattelu on lapselle kiinnostavaa ja heillä on mahdollisuus määrittää haastattelun kulkua (Raittila (2017, 328-330) Koehaastattelun perusteella huomioin, että

kysymyskortit rikkoivat hieman kysyjä–vastaaja -asetelmaa, jolloin lapset helposti vetäytyvät ”en mä tiä” – vastausten taakse varsinkin, kun heitä haastattelee vieras aikuinen. Koehaastattelun jälkeen myös poistin muutamia kysymyksiä, joissa oli päällekkäisyyttä, mutta kaiken kaikkiaan koin kysymyskortti -haastattelu hyvänä tapana saada aineistoa, jonka perusteella oli mahdollista saada käsitys lapsen yksilöllisestä osallisuuden eri ulottuvuuksista. Haastateltujen lasten kysymyskortti -haastattelut kestivät 14 – 33 minuuttia. Nauhoitin kysymyskortti-haastattelun, jonka litteroin ja luokittelin Nigel Thomasin osallisuuden eri ulottuvuuksien avulla lasten omaksi osallisuuden ”kiipeilyseinäksi”.

Lapsen toinen tapaaminen keskittyi esittelemään ensimmäisen tapaamisen litteroidun aineiston avulla tehtyä lapsen omaa osallisuuden kiipeilyseinää. Piirsin osallisuuden kiipeilyseinän sen perusteella, miten paljon haastateltava tuotti eri elementteihin puhetta. Elementtien korkeutta nostatti niiden teemaan liittyvät puheet. Käytin elementtien korkeutta säätelevinä tekijöinä lapsen puheessa olevaa lukumäärällistä esiintyvyyttä hyvin karkeasti, sillä tarkoituksena oli lähinnä hahmottaa lapselle elementtien suhdetta toisiinsa kuin antaa niille tarkkoja mittatuloksia ja olla apuvälineenä lapsen toisessa haastattelutapamaisessa. Varsinaisesti lasten omia kiipeilyseinä ei käytetä analyysissä. Analyysi keskistyy tarkemmin kunkin osallisuuselementin sisältöön enemmän kuin kunkin yksittäisen lapsen osallisuuden kiipeilyseinän esittelyyn.

Toisella tapaamisella lapsi sai tilaisuuden tarkemmin pohtia osallisuuttaan ja korjata tekemääni tulkintaa. Tapaaminen myös nauhoitettiin, ja litteroitiin niiltä osin, kun lapsi tuotti esianalyysiin poikkeavaa tai vahvistavaa puhetta. Tämä siitä syystä, että toisessa tapaamisessa lapset eivät tuottaneet kovin paljon puhetta. Toisen tapaamisen luone poikkesi huomattavasti ensimmäisestä ja tätä pohdin tarkemmin tutkimuksen pohdintaosiossa. Toiset tapaamiset kestivät 15 minuutista 45 minuuttiin. Yhteensä litteroitua tekstiä oli 26 sivua.

Tutkimustuloksia esittelevässä luvussa on otteita haastattelusta alla olevan esimerkin mukaisesti

K: Onko sosiaalityöntekijäsi puhunut niin että olet ne ymmärtänyt?

L: Joo

H: Onko joskus ollut niin et on ollut jotain mitä sä et oo ymmärtänyt?

*L: No joo mut sit ne on selvitetty
(Eino)*

Tässä tutkimuksessa ”K” tarkoittaa kysymyskortissa olevaa kysymystä, jonka lapsi lukee tai haastattelija lukee lapsen puolesta. Yhden haastateltavan kohdalla nousi esille, että hänellä on lukivaikeus, jonka takia kysymysten lukeminen oli haasteellista. Vaikka kyseinen lapsi luki siitä huolimatta itse kysymykset, otin siitä viisastuneena esille jokaisen lapsen kohdalla, että joskus lukeminen on vaikeaa ja että minä voin lukea kysymykset lapsen puolesta. Yksi lapsi sen jälkeen toivoi, että minä lukisin kysymykset hänelle. Vaikka niin tein, niin tutkimustuloksia esitellessä käytän lyhennettä ”K” kysymyskortin kysymyksestä siitä huolimatta, että haastattelija sen lukee. Lapsen puhe on sitaateissa merkitty kirjaimella ”L”. Haastattelijana en kovin paljon lähtenyt kysymään lisäkysymyksiä korteissa olevien kysymysten lisäksi. Joissakin tapauksissa niin kuitenkin tein, jos huomasin, että lapsi selkeästi pohti vastaustaan tai lapsen esittämä vastaus antoi mahdollisuuden lisäkysymykselle. Nämä lisäkysymykset merkitsin sitaateissa ”H” kirjaimella. Jotkut lapset eivät lukeneet kysymyksiä ääneen tai lopettivat niiden lukemisen haastattelun edetessä.

Sitaatin lopussa on lapsen nimi, jonka olen muuttanut antonyymisyyden säilyttämiseksi. Koska tässä tutkielmassa ei ole tarkoitus tehdä yleistyksiä, en ole liittänyt lasten ikää heidän vastauksiinsa. Tutkielma ei pyri tekemään yleistyksiä lastensuojelun avohuollon asiakaslasten osallisuudesta vaan pikemminkin tuo esille yksilöllisiä osallisuuden kokemusten muotoja.

Lasten haastatteluissa keskeinen asia, joka ohjasi vuorovaikutustani, oli lapsilähtöinen asennoituminen. Monessa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota siihen, että lapsen ja aikuisen välillä on epätasapainoinen valtasuhde haastattelutilanteessa (Alasuutari 2009; Cameron 2005; Karsson 2013, Suoninen & Partanen 2010). Aikuisen valta liittyy siihen, että lapset ovat elämänsä varrella tottuneet eri tilanteissa sukupolvisuhteiden ja institutionaalisten kontekstien kautta tottelemaan aikuisia, kuten koulussa ja päiväkodissa. Koulumaailmassa lapset taas ovat tottuneet siihen, että aikuiset mittaavat heidän osaamistaan tietyillä kysymyksillä, joihin on olemassa oikea vastaus. Lapset ovat myös oppineet tulkitsemaan ja havainnoimaan aikuisten pienetkin hienovaraiset viestit ja pyrkimykset erilaisissa kyselytilanteissa. (Eerola-Pennanen 2013, 53–57) Koska tässä tutkimuksessa tutkitaan lasten omia käsityksiä osallisuudestaan, oli tärkeää tuoda esille,

että haastattelukysymyksiin ei ole oikeita tai vääriä vastauksia. Jos lapsi haastatteluhetkellä tuotti järjestelmällisesti ”ei” ja joo” vastauksia tai jäi haparoiden etsimään vastausta kysymykseen, toin esille, että kysymyksiin ei ole olemassa oikeata tai väärää vastausta vaan kysymysten tarkoitus on nimenomaan kuulla lapsen omaa mielipidettä tai käsitystä ja että olen kiinnostunut hänen omasta kertomastaan. Lapsilähtöiseen lähestymistapaan liittyi oleellisesti lapsen luvan ja suostumuksen saaminen haastatella häntä. Tarkastelen sitä lähemmin eettisessä pohdinnassa.

Aineiston analysointiprosessi

Tässä tutkielmassa aineiston analysointia ohjaa Nigel Thomasin (2002) teoreettinen malli lasten osallisuudesta, jonka olen esitellyt 3.2. Käytän mallia hyväkseni jaotellessani haastatteluaineistoa. Malli toimii aineiston analysoinnissa apuna ja ohjaa analysointia, mutta analyysi ei pohjautu täysin Thomasin osallisuuden teoretisointiin.

Aineistoa analysoin teoriaohjautuvan sisällönanalyysin keinoin. Teoriaohjaavassa analyysissä analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta siinä aikaisempi tieto ohjaa ja auttaa analyysiä. Analyysissä näkyy aikaisemman tiedon vaikutus, mutta analysointi ei ole teoriaa testaava vaan ennemminkin uusia ajatusuria avaava. Teoriaohjaavan analyysin päättelyn logiikka on usein abduktiivinen, jolloin tutkijan ajatteluprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja valmiit mallit. Aineiston ja valmiiden mallien yhdisteleminen toteutuu ajoittain pakolla, puolipakolla ja välillä luovastikin ja yhdistelyn tuloksena saattaa syntyä jotain aivan uuttakin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123–124)

Aineiston analyysissä käytettävän päättelyn logiikan määrittäminen ei ole pulmatonta. Tuomi ja Sarajärvi (2018, 126–127) tuovat esille induktiivisen ja deduktiivisen päättelyn logiikan vastakkaisuuden ja niiden sijoittumisen teoriaohjaavassa analyysissä. Mitä nopeammin analyysin alussa otetaan käyttöön teoria ohjaamaan päättelyä, sitä lähempänä deduktiivista päättelyä ollaan. Aineiston analysoinnin ensimmäisessä vaiheessa käytän hyväkseni voimakkaammin teoriaohjaavaa sisällön erittelyä ja deduktiivista päättelyä. Tätä menetelmää hyväksikäyttäen analysoin lasten ensimmäistä haastattelua, jonka avulla muodostin kunkin lapsen osallisuuden kiipeilyseinä, jotka näkyvät liitteenä numero 4. Ryhmittelin lasten vastaukset Thomasin (2002) kuuden eri osallisuusulottuvuuden alle.

Vaikka käytän enemmän sisällönerittelyä kuin sisällönanalyysiä, niillä on kuitenkin yhteistä kosketuspintaa. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä tutkijan ajattelua ohjaavat vuoroin teoria ja aineisto. Usein analyysiyksiköt nousevat aineistosta, mutta niiden tulkintaa tai ryhmittelyä ohjaa teoria. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä luokittelu perustuu aikaisempaan viitekehykseen, joka voi olla teoria tai käsitejärjestelmä. (Tuomi & Sarajärvi 2009) Haastattelun toteuttaminen kysymyskorttien avulla muodosti hyvin strukturoidun aineistonkeruun, joka antoi mahdollisuuden ryhmittelylle, sillä jokaiselta lapselta kysyttiin samat kysymykset.

Aineiston analysointi jatkui tässä vaiheessa spontaanin ymmärryksen kyseenalaistamisesta ja huomionarvoiseksi nousi omat ennakkokäsitykseni ja kokemukseni työskennellessäni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Tutkimusaineiston tulkinnassa on tärkeää etääntyä omista ennakkoluuloistaan, mutta tätä etääntymistä ei voida koskaan täydellisesti saavuttaa, sillä tutkija on aina osa tutkimuskohdettaan (Tontti 2005, 63–70). Tässä vaiheessa tärkeäksi aineiston analyysin kannalta muodostuivat tutkimuskysymykset. Lähdin esittämään niitä luokitetulle aineistolla. Fenomenologit korostavat intuition merkitystä tässä tapahtumassa: heidän mukaansa merkityskokonaisuudet ”nähdään”, kunhan aineistoa katsotaan ja siihen paneudutaan riittävästi (Tuomi & Sarajärvi 2018, 129).

Tutkielman tavoitteena on tuottaa tietoa lasten omista kokemuksista ja tämän takia teoriaohjaavan analysoinnin jälkeen jatkoin aineiston analysointia hyvin aineistolähtöisesti. Teorialähtöisen sisällönanalyysin aikana huomioin, että vaikka lapsilta kysyttiin samat kysymykset, kukin lapsi toi esille kysymyksiin vastatessaan jotain itselleen hyvin merkityksellisen asian liittyen hänen osallisuuteensa. Lapset myös toistivat läpi haastattelun jonkin keskeisen itselleen tärkeän asian vastatessa eri kysymyksiin. Tuntui kuin lapsi ikään kuin katsoi kysymyksiä jonkin tietyn oman osallisuuden kokemusmaailmansa kautta ja useampi lapsi vastasi haastattelun aikana joihinkin eri kysymyksiin hyvin samanlaisesti. Haastatteluaineistoa litteroidessani ja analysoidessani nämä kohdat erottuvat myös siinä, miten itse reagoin niissä tilanteissa, kun lapsi vastasi johonkin kysymykseen samalla tavalla, kun hän oli jo kertaalleen vastannut. Analyysin edetessä havainnoin kuitenkin, että tämä tapahtui eri kysymysten kohdalla eri lapsella. Haastattelun aikana lapsen tietyn näkökulman ympärillä pyörivää puhetta oli vaikea ymmärtää, jonka takia muutamassa kohtaa reagoin siihen toteamalla, että kysymys on

hyvin saman tyyppinen, johon hän on juuri vastannut. Näissä kohtaa ehdotin, että kysymyksiin ei tarvitse vastata vaan niiden yli voi myös hypätä. Roos ja Rutanen (2014) tuovat esille, että lapsella voi olla jokin tärkeä tutkimusteemaa sivuava tai mieltä painava asia, johon hän palaa kerronnassaan uudestaan ja uudestaan. Sen sijaan, että se olisi ollut jokin aivan muu asia, mikä ei liittynyt tutkimuksen teemaan, lapset tuottivat puhettaan nimenomaan osallisuudestaan tietystä näkökulmasta käsin. Tutkimustuloksia luvussa 5 tuon näitä lasten omia näkökumia esille, ilman että koitan tehdä niistä yleistyksiä tai verrata eri osallisuuden elementtien suhteita toisiin elementteihin.

Tuomi ja Sarajärvi (2018, 129) puhuvat aineiston analysoinnin kohdalla ala- ja yläkategorioista ja toteavat, että se on tutkimuksen kriittisin vaihe, sillä tutkija päättää tulkintansa mukaan, että millä perusteella eri ilmaisut kuuluvat samaan tai eri kategoriaan. Tässä vaiheessa aineiston analysointia ohjasi myös ajatus lapsilähtöisyydestä. Lapsilähtöisellä toiminnalla analyysivaiheessa tarkoitan vastuullisen aikuisroolin ottamista, joka antaa lapsen esille tuomille asioille ensisijaisuuden, vaikka se vaatisi uudenlaista asennoitumista kyseiseen asiaan. Se on aikuisena oman näkökulman asettamista syrjään ja lapsen näkökulman sisäistämistä. Se on aikuisten muodostamien teorioiden asettamista syrjään ja lasten tarkempaa kuuntelemista. Poimin Thomasin mallin mukaan jaotelluista lasten puheista saman sisältöisiä merkityksiä ja muodostin niistä uusia yläkategorioita, joiden avulla oli mahdollista vastata tutkielman tutkimuskysymyksiin.

4.3 Tutkimuseettiset kysymykset

Koska tutkimus sijoittuu lastensuojelun kenttään, jossa käsiteltävät asiat liittyvät arkaluontoiseksi määriteltäviin asioihin, tutkielman toteuttamisen kannalta oleellinen asia oli saada siihen virallinen tutkimuslupa ja myös lasten oma suostumus. Helsingin sosiaali- ja terveystoimessa toteutettaviin opinnäytetöihin aineistojen keräämiseen tarvitaan tutkimuslupa. Luvan hakeminen onnistui hyvin valmiilla lomakkeella, johon tuli liittää tutkimussuunnitelma. Koska oletin, että lasten saaminen haastateltavaksi on haasteellista, anoin tutkimusluvan vuoden mittaiselle ajalle, syyskuusta 2018 syyskuuhun 2019. Tutkimuslupahakemuksen jättämisen jälkeen minua pyydettiin allekirjoittamaan erillinen salassapitokaavake. Tätä varten kävin kaupunginkansliassa, jossa asiaa selvitettiin.

Avohuollossa olevien lasten löytäminen tutkimukseen oli haastavaa. Koska olin töissä Helsingin kaupungilla avohuollon sosiaalityöntekijänä, minun oli mahdollista lähestyä jokaisen toimipisteen johtavaa sosiaalityöntekijää suoraan sähköpostitse haastateltavien saamiseksi. Työtehtäviä hoitaessani keskustelin myös muutaman kerran avohuollon lastensuojelun päällikön kanssa, jolle kerroin haastavasta tilanteestani saada lapsia osallistumaan tutkimukseen, sillä sosiaalityöntekijät eivät ohjaa heitä siihen. Hän antoi muutaman johtavan sosiaalityöntekijän nimen, joiden hän arveli olevan kiinnostunut tutkielman aiheesta. Tätä kautta ei kuitenkaan ohjautunut yhtään lasta tutkielmaan.

Asiakaslapsien saaminen tutkimukseen osoittautui erittäin haasteelliseksi, sillä työkokemuksen perusteella tiedän, että sähköpostitse tulleisiin tutkimusaineiston hankintaan liittyviin tiedusteluihin harvoin vastattiin. Näin oli tälläkin kertaa. Yhtään asiakaslasta ei tätä kautta ohjautunut tutkimukseen. Nurmenniemi (2010) tuo esille omassa raportissa lasten ja nuorten tutkimuksen etiikasta, että keskeiseen asemaan lapsiin ja nuoriin kohdistuvassa tutkimuksessa nousevat niin sanotut portinvartijat. Portinvartijat käsitetään erilaisina tutkimuksen toteutuksen ja tutkijan ja tutkittavan välistä vuorovaikutusta säätelevinä virnaomaistahoina.

Olin työskennellyt Helsingin kaupungin lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijänä jo neljä vuotta tutkimusaineiston keruun aloittamisen ajankohtana, ja tunsin henkilökohtaisesti sosiaalityöntekijöitä eri toimipisteistä. Koska sähköpostini eivät tuottaneet tulosta, otin suoraan yhteyttä kahden tiimin johtavaan sosiaalityöntekijään ja

sovin, että vierailisin heidän viikoittaisessa tiimipalaverissa, jossa kertoisin tutkimuksesta ja aineiston keruusta. Nämä tiimivierailut olivat erittäin onnistuneita ja sosiaalityöntekijät osoittautuivat hyvin valmiiksi ohjaamaan asiakaslapsia tutkimukseen. Vierailujeni jälkeen sain neljältä sosiaalityöntekijältä sähköpostitse asiakkaan yhteystiedot ja lyhyen kuvauksen lapsesta, hänen iästään ja viestin siitä, että sosiaalityöntekijä oli kysynyt alustavasti halukkuuden osallistua sekä lapselta että vanhemmalta. Tavoitin kolme lasta tai heidän vanhempansa ja sain sovittua ensimmäiset kolme haastattelua joulukuun 2018–helmikuun 2019 väliselle ajalle. Ainoastaan yksi nuori ei vastannut yhteydenottoyritykseeni.

Alkukevät 2019 oli haastateltavien saamisen suhteen hyvin hiljaista. Työskentelin edelleen sosiaalityöntekijänä lastensuojelussa ja sen sijaan, että olisin jatkanut jo kertaalleen yhteydenottoja eri toimipisteisiin. Tässä vaiheessa huomioin, että tutkimuslupani on umpeutumassa kesän 2019 jälkeen ja koska haastatteluiden sopiminen ja toteutuminen asiakaslapsen ja/tai hänen vanhempansa kanssa kestivät kokonaisuudessaan useita kuukausia, otin asian puheeksi tuttujen kollegojen kanssa, jotka olivat syksyllä 2018 pohtineet, että heillä saattaisi olla asiakaslapsia, jotka olisivat sopivia haastateltavaksi. Tätä kautta haastateltavaksi ohjautui kolme lasta/nuorta.

Sosiaalityöntekijöitä olin ohjeistanut ainoastaan siten, että haastateltavat lapset olisivat olleet avohuollon asiakkaina jo jonkin aikaa ja sosiaalityöntekijä on tavannut lasta kahden kesken muutamia kertoja ja että lapsi olisi peruskouluikäinen. Toivottavaa olisi myös, että lapsilla tai perheillä ei ole meneillään kriisiä tai heidän kohdallaan ei ollut näköpiirissä vahvoja tukitoimia, kuten sijoitusta tai huostaanottoa. Kriisitilanteessa olevat ihmiset ovat jo valmiiksi haavoittuva ryhmä, joita tulee suojella mahdollisesti tutkimuksen aiheuttamilta lisäharmeilta (Aho & Paavilainen 2017, 337). Tietenkin kriisitilanteet eivät ole suoranainen syy jättää heidät tutkimuksen ulkopuolelle ja heillä on samanlainen oikeus osallistua tutkimukseen kuin muillakin, mutta perustelen rajausta sillä, että sen tekeminen helpotti pääsyä lasten luokse. Kriisitilanteessa olevan ihmisen kohdalla luottamuksellisen suhteen luominen ja tutkimukseen liittyvät eettiset pohdinnat olisivat myös luoneet huomattavasti enemmän haasteita, joka olisi pidentänyt tutkielman tekemistä kohtuuttomasti. Kyseisen rajauksen tekeminen mahdollisti minulle myös vahvemman objektiivisuuden. Työskentely lastensuojelun sosiaalityöntekijänä on tuonut esille, että kriisi lasten elämässä herättää voimakkaita tunteita, joiden purkuun on hyvä olla muun muassa työnohjausta. Arvelin myös, että olisi haastavaa vain vähän tutkimusta tehneenä erotta asiakastyössä käytettyä

työskentelytapaa, jossa painopiste on johdatella puhetta ja antaa konkreettista ohjausta neuvoja, niistä tutkimushaastattelun edellytyksistä, jossa painopiste on lapsen oman puheen esille tuomisen mahdollisuus luomalla siihen tilaa ja kuuntelua. (Aho & Paavilainen 2017, 346–347)

Ensimmäinen eettinen pohdinta nousi esille keskustellessani sosiaalityöntekijöiden kanssa aineistonkeruusta. Sosiaalityöntekijöiden keskuudessa esiintyi pohdintoja tutkimuksen näkökulmasta ja siitä, tutkinko sosiaalityöntekijöiden osaamista kohdata asiakaslapsia. Samalla kun selvensin, että tutkimuskysymykseni kautta olen kiinnostunut pelkästään lapsen kokemuksesta osallisuudestaan kahdenkeskisissä tapaamisissa sosiaalityöntekijän kanssa, olen huomionut kuitenkin tilanteiden vuorovaikutuksellisuuden, joka liittyy sosiaalityöntekijän osaksi lapsen käsityksen muodostumista. Nurmenniemi (2010, 17) on tuonut esille, että tutkimus voi toimia tärkeänä väylänä kuulluiksi tulemiselle, mikä on tutkimuseettisesti tärkeää.

Tutkimusaineiston keruun keskittyessä kahteen toimipisteen asiakkuuksiin ja näiden lasten haastatteluihin riskinä on, että sosiaalityöntekijät tunnistavat toisensa ja asiakaslapsensa tutkimuksesta. Tästä riskistä olen puhunut muutaman sosiaalityöntekijän kanssa kasvotusten, mutta aiheen ympärillä ei tässä vaiheessa ole esiintynyt lisäkysymyksiä. Lopuille sosiaalityöntekijöille olen tämän riskin olemassaolosta viestittänyt sähköpostitse ja kertonut olevani käytettävissä, jos asian tiimoilta kaipaa lisäkeskustelua. Tutkielmassa en tuo esille työntekijöiden tai asiakkaiden asiakkuuden toimipisteitä tai muitakaan tietoja, joten heidän tunnistamisensa ei ole yleisellä tavalla mahdollista. Sosiaalityöntekijöitä ohjaa työnsä puolesta salassapitovelvollisuus.

Edellä mainittu pohdinta sosiaalityöntekijöiden ja asiakaslastensa tunnistettavuudesta on myös lasten kannalta oleellinen. Periaate on, että tutkimuksen ei tulisi tuottaa lapselle vahinkoa. Lapsille kerroin haastattelussa, että kirjoittamassani tutkielmassa, joka olisi kaikkien luettavassa, ei tulisi olemaan heidän oikeita nimiään eikä heitä pysty kukaan siten tunnistamaan mitä he ovat sanoneet. Pyrkimys oli luoda täten turvallinen haastattelutilanne, jossa he voivat ilmaista itseään vapaasti. Tutkimukseen osallistuminen ei saisi myöskään aiheuttaa negatiivisia seurauksia lapselle. Sen takia lapsella oli tutkimuksen jokaisessa vaiheessa ja tilanteessa mahdollisuus peruuttaa osallistumisensa. Aineistoa kerätessä toin esille jokaisen tapaamisen alussa, että lapsen on jokaisessa

vaiheessa mahdollista peruuttaa osallistumisensa. Vaikka haastattelun aikana en tätä suostumuksen peruuttamista tuotu aktiivisesti esille, haastattelijana varmistin lapsen jaksamisen eri kohdissa, jolloin lapsi olisi voinut sanoa, ettei halua tai jaksakaan jatkaa haastattelua. Tällä tavalla varmistin vielä, että minulla on lapsen lupa läsnäoloon ja kysymysten kysymiseen. Luvan kysyminen on pidettävä esillä koko ajan (Strandell 2005) eikä tutkimuksen hyötyjen tai mahdollisten hyötyjen tulisi ajaa yksittäisen tutkimukseen osallistuvan lapsen haittojen ohi (Alderson & Morrow 2011, 27).

Lapsen kohtaamis- ja tutkimustilanteet edellyttävät eettistä vastuuta ja herkkyyttä (Hurtig 2006, 176). Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikasta puhuttaessa tärkeiksi nousevat reflektiivisyys, oikeudet ja suhteet. Reflektiivisyys on ensisijainen vaade aikuisille olla tietoisia omasta toiminnasta ja havainnoida omia toimintatapoja. Reflektiivisyys on ikään kuin vaade ”asennoitumiseen” tai ”tapaan olla” kaikissa tutkimuksen vaiheissa. (Graham & Powell 2015, 334) Tässä tutkimuksessa reflektiivisyyden vaadetta toteutetaan tutkimuspäiväkirjan muodossa, jossa tutkijana havainnoin tutkimuksen valmistelussa ja aineistonkeruun sekä analysoinnin yhteydessä esille nousseita eettisiä pohdintoja ja niissä esiintyviä eettisiä ristiriitaisuuksia.

Yhden lapsen haastattelutilanteet nostattivat kysymyksiä tutkijan roolin ja sosiaalityöntekijän roolin eroista. Tämän lapsen molemmat haastattelut toteutuivat perheen kotona vanhempien ollessa läsnä toisessa tilassa. Kun muiden lasten kohdalla haastattelu aloitettiin melko pian tapaamisen alkaessa, tämä lapsi halusi molemmilla tapaamiskerroilla ensin leikkiä kanssani. Ensimmäisessä tapaamisessa leikimme hetken hänen leluillaan ja toisella kerralla haastattelun jälkeen, jonka jälkeen hän vei minut myös ulos näyttämään lelujaan. Lapsen leikit ja kyseiset lelut olivat hyvin merkityksellisiä hänen puheessaan molemmilla haastattelukerroilla. Sain myös sen käsityksen lapsen puheesta, että kyseiset lelut ja leikit olivat jossain roolissa myös lastensuojelun työskentelyssä. Ensimmäisellä kerralla lapsi antoi minulle myös evästä mukaan, kun lähdin, jonka tulkitsin kiitollisuuden eleenä siitä, että olin mukauttanut toimintaani ja rauhoittunut leikkimään hänen kanssaan ennen kuin haastattelu alkoi. Lapsen toiminta, jossa hän toi esille omia tarpeitaan, oli pysäyttävä hetki ja minussa heräsi kysymyksiä lapsen tarpeesta saada apua ja tukea näiden asioiden käsittelylle. Huomasin, että ammatillisena sosiaalityöntekijänä olisin ottanut tämän asian puheeksi vanhempien kanssa. Roolini oli kuitenkin tällä kertaa erilainen, olin tutkielman tiimoilta haastattelijana ja tästä roolista käsin pitäydyin pelkästään pitämään

haastattelutilanteen turvallisenä ja kunnioittamaan sekä lapsen että hänen vanhempansa toimintaa. Tapaamisten aikana sain sekä lapsen puheen, että vanhempien puheen perusteella myös sen käsityksen, että lapsi ja perhe saa tukea lastensuojelun sosiaalityöntekijältä. Päädyin siihen, että näkemäni asiat ja puhe eivät olleet niin vakavia, että olisin rikkonut vaitiololupauksen, joka sisältyy tutkimuksen tekoon, eikä se ylittänyt huolen kynnyksiä niin paljon, että olisin ottanut sen puheeksi vanhempien kanssa, sillä he olivat jo sosiaalihuollon palveluiden piirissä.

Eettisen toiminnan keskeinen elementti liittyy suostumukseen, joka yhtäältä tuo mukanaan oikeudet. Lapsilla on YK:n lasten oikeuksien yleissopimuksen perusteella oikeus osallisuuteen. Luotettava suostumus perustuu vapaaehtoisuuteen. Suostumus on siten toimintaa ja päätöstä, jonka tulisi perustua ymmärrettävään tietoon. (WMA 1964/2013; Nuremberg Code, 1947) Konttinen (2010, 57) tuo esille, että tutkimukseen osallistumisen suostumuksesta päättäminen vaatii ymmärrystä tutkimuksesta. Lasten kasvatukseen liittyy voimakkaasti aikuisten totteleminen, jolloin lasten suostumus voi liittyä pikemminkin kasvatuksellisesti korrektiin käytökseen. Aineistonkeruuvaiheessa lapselle kerrotaan, että hänellä on oikeus myös kieltäytyä osallistumasta, eikä kieltäytyminen ole paha asia eikä se vaikuta sosiaalityöntekijän työhön hänen asioiden vastuutyöntekijänä vaan sosiaalityöntekijä hoitaa hänen asioitaan yhtä hyvin jatkossakin.

Yhden toisen lapsen kohdalla kävi niin, että hän osallistui ensimmäiseen haastatteluun, jolloin hän oli myös sitä mieltä, että hän osallistuu myös toiseen tapaamiseen, jossa käytäisiin läpi tekemääni esianalyysiä. Koitin tavoitella häntä muutaman kerran puhelimitse ja tekstiviestitse, mutta hän ei vastannut. Otin yhteyttä hänen sosiaalityöntekijäänsä, sillä halusin varmistaa, että minulla oli oikea numero. Kun selvisi, että numero oli oikea ja käytössä, laitoin vielä yhden tekstiviestin uuden ajan sopimiseksi, mutta koska hän ei vastannut, en enää koittanut tavoitella häntä. Tulkitsin vastaamattomuuden haluksi olla osallistumatta haastatteluun, johon hänellä oli täysi oikeus.

Tässä tutkimuksessa sosiaalityöntekijät kysyivät myös vanhempien suostumusta joko puhelimitse tai tapaamisessa, sillä kyse on todennäköisesti alle 15-vuotiasta lapsista, joka on muun muassa lääketieteellisissä tutkimuksissa (Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta 488/1999 § 8) asetettu ikäraja, jolloin vanhempien suostumusta pyydetään. Kyseisessä

Tutkimuslaissa ja siihen liittyvissä asetuksissa säädetään muun muassa tutkittavan suostumuksesta. Tutkimuslaissa myös määritellään tutkimuksen keskeisiä periaatteita kuten ihmisarvon loukkaamattomuuden kunnioittaminen, suostumuksen vaateesta ja tutkimukseen osallistumisen peruuttamisesta. (Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta 488/1999) Sekä vanhemmat että lapset allekirjoittivat tätä tutkielmaa ja haastatteluita varten suostumuslomakkeen (Liite 1 ja 2).

Aikuisten mahdollisuus estää lasten tutkimukseen osallistumista kritisoidaan, sillä se rajoittaa lasten oikeutta osallistua ja vaikuttaa (Coyne 2010, 232–233). Tässä tutkimuksessa vanhempien suostumus on eettisesti perusteltua lastensuojelukontekstin kautta, jolloin kyse on samalla arkaluontoisista ja salassa pidettävistä asioista, jotka koskettavat mahdollisesti koko perhettä. Vanhempien suostumuksen ohittamista voidaan kuitenkin perustella sillä, että tutkimuksesta ei ole lapsille vaaraa tai aiheuta ongelmia (Alderson & Morrow 2011, 107). Tämän tutkielman lähtökohta on sekä lapsen että vanhemman suostumus haastatteluihin osallistumisesta, sillä asiakkuus lastensuojelussa jatkuu todennäköisesti tutkimuksen jälkeenkin, ja toimiminen vanhempien selän takana tai vastoin heidän hyväksyntäänsä voi luoda jännitteitä sosiaalityöntekijän ja vanhempien välille hankaloittaen lapsen asioiden hoitoa lastensuojelussa, jossa avoimuus ja yhteistyö ovat onnistuneen työskentelyn edellytyksiä. Kolmen lapsen kohdalla yhteys vanhempiin hoiti ainoastaan sosiaalityöntekijä, joka ohjasi lapsen tutkimukseen. Yhden lapsen kohdalla vanhemman suostumus oli lapsen matkapuhelimessa viestinä, jonka lapsi näytti minulle. Muutoin tässä tutkimuksessa käytetään liitteinä olevia suostumuslomakkeita. Aikuisille on liite 1 ja lapsille liite 2. Lomake on muokattu FINPEDMED (Finnish Investigators Network for Pediatric Medicines) verkkosivuilla julkaistuista asiakirjamalleista.

Tutkielmani aineistoksi muodostui varsinaisen haastattelun lisäksi myös sen jälkeen pidettävä esianalyysitapaamisen litteroitu aineisto, jolloin lapsille on mahdollistunut tilaisuus tämentää ja tutkijalle mahdollisuus tarkastaa, onko lasta ymmärretty hänen mielestään oikein. Karlsson (2012, 48) tuo esille, että tutkimuksen eettiseen pohdintaan tulisi liittää myös teemat, jotka koskettavat tutkimuksen julkistamista ja siinä esille tuotuja tuloksia, jotka voivat olla lapsen kannalta haitallisia. Haastatteluiden esianalyysin läpikäyminen lasten kanssa voi muodostua myös paikaksi, jossa esille nousee asioita, jotka eettisen toiminnan kannalta voivat olla salassapidon vaatimukset täyttäviä. Lasten kanssa otin puheeksi, että tutkielmasta julkaistaan kirja, joka on kaikkien nähtävissä, mutta josta

kukaan ei tunnista heitä, heidän nimiään ei siis näy siinä. Kysyin jokaiselta lapselta vielä haluavatko he nähdä tutkielmakirjan. Kaikki haastatellut lapset tahtoivat nähdä sen valmistuttua. En sopinut mitään erityistä tapaa toimittaa sitä, sillä en osannut arvioida pro gradun valmistumisajankohtaa. Olen säilyttänyt sosiaalityöntekijöiltä saadut perheen yhteystiedot, joiden kautta minun on mahdollista viestittää tutkielman valmistumisesta ja toimittamisesta.

5 TUTKIMUSTULOKSIA

Seuraavassa luvussa esittelen tutkimuksen tuloksia. Tutkimustulosten esittely rakentuu Thomasin osallisuuden kiipeilyseinän kuuden eri ulottuvuuden kautta, jonka alle olen jaotellut aineistosta nousevia erityispiirteitä. Thomasille keskeisiä näkökulmia ovat lapsen mahdollisuus valita (*choise*) osallistumisensa, lapsella oleva tieto (*information*) tilanteesta ja oikeuksistaan, mahdollisuus vaikuttaa (*control*) päätöksentekoprosessiin, mahdollisuus ilmaista itseään keskusteluissa (*voice*), mahdollisuus saada tukea itsensä ilmaisuun (*support*) sekä mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin (*autonomy*). Thomasin ajatus havainnollistaa lapsen osallisuus kiipeilyseinä vertauskuvan avulla mahdollistaa se lapsen yksilöllisen osallisuuden kuvaamisen. (Thomas 2002, 175–176)

Lasten osallisuuskokemukset vaihtelivat ja kunkin lapsen osallisuuden ulottuvuuksien vahvuudet ovat nähtävissä liitteinä (liite 4), jotka on laadittu mukailien Thomasin kuvioita osallisuuden kiipeilyseinistä. Tässä tutkielmassa nostan esille kullekin osallisuuden ulottuvuudelle aineistosta nousseita keskeisiä teemoja. Sen jälkeen esittelen aineiston analysoinnin johtopäätökset, jotka kiteyttävät lasten osallisuutta tässä aineistossa. Lasten puheissa osallisuus hahmottui ensisijaisesti lastensuojelun kontekstin ja rakenteiden kautta. Osallisuus käsitti erityisesti omista asioistaan puhumisen, ja lasten oman puheen tuottamisen tai puhumattomuuden kunnioittamisen.

5.1 Mahdollisuus saada tukea

Lasten haastatteluissa korostui kokemus tuen saamisesta, kun he tapaavat sosiaalityöntekijäänsä kahden kesken. Osallisuuden kokemus mahdollisuutena saada tukea koki tärkeimmäksi asiaksi kolme haastateltua lasta. Myös muut lapset tuottivat tuen saamiseen liittyvää puhetta muihin ulottuvuuksiin nähden paljon. Mahdollisuus saada tukea liittyi lasten vastauksissa vuorovaikutusta edistäviin seikkoihin, luottamukseen ja luottamuksellisuuteen. Tässä luvussa käsittelemän pääasiassa teemoja kuten kuuntelemista, luottamusta ja luottamuksellisuutta sekä vuorovaikutusta.

Tuen saaminen, jotta voi kertoa omista asioistaan lapset liittivät siihen, että

sosiaalityöntekijä kyselee ja kuuntelee heitä aktiivisesti. Ilman sosiaalityöntekijän aktiivista osallistamista lapset eivät kokeneet voivansa tuoda asioitaan esille. Lapset kiinnittivät huomiota siihen, miten sosiaalityöntekijä tapaamissa mahdollisti tuen saamista, jotta voisi kertoa omista asioistaan.

*L: Kyllä sosiaalityöntekijä kuuntelee mielipiteitä ja ottaa ne vakavasti sen huomaa siitä että se kuuntelee ja sillee
(Veikko)*

Taito esittää erilaisia kysymyksiä on tärkeää, kun tarkoitus on saada asiantietoa, käsityksiä tunteista, erilaisten tilanteiden syistä ja yksityiskohdista (Winter 2011, 84). Kysymysten esittäminen välittää lapselle myös tunnetta, että hänen asioistaan ja hänen näkemyksistään ollaan kiinnostuneita.

*K: Mistä sen tietää onko sosiaalityöntekijä kiinnostunut sinun elämästä?
L: äää..no..siitä et kuinka paljon se kysyy asioita tai puuttuu niihin asioihin
(Eino)*

Muutammat lapset kuvailivat, että tuen saaminen sille, että sosiaalityöntekijä on kiinnostunut heidän asioistaan, on nähtävissä myös heidän elekielestään, siitä että ovat tapaamisessa keskittyneitä ja heidän kasvojen ilmehdintä osoittaa, että heitä kuunnellaan.

*V: No mun mielestä se...ehkä...hmm..no ehkä se niinku ehkä sen jotenkin näkee...niinku naamasta jotenkin jos sitä kiinnostaa tai jos sitä ei kiinnosta
(Kasper)*

Kun keskustelin sosiaalityöntekijöiden kanssa tutkimuksen suunnitteluvaiheessa, useat sosiaalityöntekijät olivat kiinnostuneita siitä, miten lapset hahmottivat sosiaalityöntekijän roolin viranomaistyönä. Sosiaalityöntekijät arvelivat, että lapsilla ei kenties ole selkeää käsitystä heidän ammattiroolista. Aineistossa lapset ilmaisivat olevansa hyvin perillä, että sosiaalityöntekijä on sitä varten, että hänen tehtävä on auttaa lapsia ja tarjota mahdollisia ratkaisuja heidän elämänsä eri ongelmiin. Lapset selvästi hahmottivat sosiaalityöntekijän työkuvaan, ja viittasivat siihen, että lasten kuunteleminen ja tukeminen lapsia ottamaan omia asioita esille, sisältyy heidän tehtävänsä.

*L: No eihän sitä tiedä onks se kiinnostunut mut miks se ois siinä työssä jos sitä ei kiinnostais lapsien elämä
(Sini)*

*L: Mun mielestä mä voin luottaa sosiaalityöntekijään ku se on kumminkin sen niinku työ
(Veikko)*

Tapaamispaikka ja aika olivat lasten mukaan useimmiten aikuisten ja sosiaalityöntekijän päätettävissä olevia asioita, vaikka heiltä kyllä usein kysyttiin mielipidettä niistä. Sen sijaan lapset kuvailivat riittävän ajan ja paikan yksityisyyden olevan asioita, jotka tukivat heidän mahdollisuuttaan puhua omista asioistaan. Haastateltavat lapset olivat tavanneet sosiaalityöntekijäänsä niin toimistolla, kotona tai kahvilassa sekä muissa virkistyspaikoissa kuten eläinpuistossa.

*L: Noo..yleensä täällä ollaan me oltu kyllä siellä kirjastossa ei silloin siellä me menttiin sinne kahvilaan ja sit liikkamylyssä ja niinku kysytään haluuk sã tavata siellä ja siellä ni sit voi ite sanoo joo tai ei ja ehdottaa ite missã voik tapaa et ei niinku heti päätetã vaan kysytään niinku tavattaisko me esim täällä toimistolla ja sillee
(Emma)*

*K Mikã sinun mielestã on tãrkeãã kun tapaat sosiaalityöntekijããsi?
L: No et siin on tarpeeks aikaa jutella niist asioista
(Eino)*

Luottamusta sosiaalityöntekijään kysyttiin suoraan haastattelussa. Luottamus oli asia, joka tuki lapsia osallistumaan ja se näyttäytyi olevan yksi onnistuneen vuorovaikutuksen peruspilareista. Useammalle haastattelulle lapselle sosiaalityöntekijã oli myõs selvãsti ilmaissut, ettã tapaamiset ja puhutut asiat ovat luottamuksellisia. Tutkimusten perusteella lapset haluavat sosiaalityöntekijãn kanssa asioidessaan tãydellistã salassapitoa ja luottamusta (Goodyer 2011,67).

*K: tunnetko ettã voit luottaa sun sosiaalityöntekijããn
L: joo
H: mistã sen tietãã
L: kun se sano ettei se kerro kenellekããn muulle niistã muistaakseni
(Elsa)*

Tãrkeã tekijã tuen saamiseksi oli myõs lapsen oma kokemus luottamuksesta sosiaalityöntekijããn. Hyytisen (2006, 150–152) mukaan onnistuneen asiakassuhteen perusta on tyõntekijãn lãhtõkohtaisessa luottamuksessa asiakkaaseensa. Sen sijaan asiakkaan tyõntekijããn pãin tuntema luottamus ei ole lãhtõkohtaista. Tyõntekijãn on ansaittava asiakkaan luottamus omalla toiminnallaan.

K: Mitã merkitystã/vãliã sillã on ettã kertoo omista asiositaan, onko sinun elãmããn ettã on tavannut sosiaalityöntekijã ja kertonut omista asioista

L: Noo..on koska niinku jos ei voi kertoa muulle ni sit voit kertoa esim sille jos se on sellanen johon sä voit luottaa ja sitten tota ni ..ni
(Kati)

L: Vaikeista asioista puhuminen on sujunut yleensä hyvin koska se hoidetaan sellaisella tavalla ettei siinä käy mitään
(Veikko)

Kahdenkeskiset tapaamiset rakentuivat lasten puheessa lastensuojelukontekstin ympärille. Lapsilta ei erikseen kysytty heidän elämäänsä liittyvistä ongelmista, vaikeuksista tai asiakkuuden syistä tai tapaamisessa puhutuista asioista, vaan lapset tuottivat puhetta niistä muihin kysymyksiin vastatessa. Muutamat lapset kuvailivat, että heillä on erityisiä tarpeita kuten käytösongelmia, perheen sisäisiä ongelmia, päihteitä käyttävät vanhemmat, asumisen ongelmia ja taloudellisia haasteita, joihin saivat apua sosiaalityöntekijältä.

K: Jos kukaan ei ole sinulle kertonut miksi sosiaalityöntekijäsi tapaa sinua niin mitä arvelet mitä varten hän sinua tapaa?

V: Ni varmaan jotain niinku päihdejuttuja tai jotain hölmöilyjä mä luulisin..se ois jotain sellasta tai jotain kouluun liittyvää.
(Kasper)

K: Jos kukaan ei ole sinulle kertonut miksi sosiaalityöntekijäsi tapaa sinua niin mitä arvelet mitä varten hän sinua tapaa?

L: Ääh... ni koska on jotain ongelmia tai muuten vaan vaikeeta.
(Eino)

Lapset pitäytyivät pääsääntöisesti hyvin yleisellä tasolla kuvaillen, että on ikäviä tai vaikeita asioita, joista he puhuvat sosiaalityöntekijälle ja että tapaamisten tarkoitus on, että lapset saavat apua. Kahdenkeskiset tapaamiset näyttäytyivät siten hyvin merkittävänä tilaisuuksina puhua omista asioistaan.

L: Mul on jäänyt mieleen tapaamisista että tääl voi kertoa asioita mitä kaikille muille ei vois kertoa se on tärkeitä että voi jollekin puhua
(Veikko)

L: Noo..koska niinku jos ei voi kertoa muulle ni sit voit kertoa esim sille jos se on sellanen johon sä voit luottaa ja tota ni..ni
(Kati)

Vaitiolo näyttäytyi hyvin merkityksellisenä asiana lapsille, kun he tapasivat sosiaalityöntekijäänsä. Useimmat lapset kertoivat olevansa tietoisia siitä, että sosiaalityöntekijä on työnsä puolesta vaitiolovelvollinen eikä kerro lapsen sanomia asioita eteenpäin. Milla kuvailee vaitiolon merkitystä seuraavanlaisesti.

L: Öö...no ehkä aluks nyt ei aina välttämättä semmonen tunne et voi luottaa mutta kumminkin se tulee ajan myötä ja se että sosiaalityöntekijä on kuitenkin vaitiolovelvollinen niin mä luotan siihen että se pysyy

H: Mistä sä tiedät sen

L: Mun mielestä se oli ensimmäisessä tapaamisessa, että kaikki asiat mistä puhutaan niin sitten pidetään salassa paitsi jos mä en ite halua että se asia menee eteenpäin niin kyl sit tulee semmonen turvallinen olo sit asia olis toisin jo se luotto petetään niin sitten ei välttämättä enää

(Milla)

Lapset kokivat sosiaalityöntekijän vaitiolovelvollisuuden tärkeänä kahdenkeskisissä tapaamisissa. Sitä ei kuitenkaan pidetty yksioikoisena asiana. Lasten puhe osallisuudestaan kahdenkeskisissä tapaamisissa liittyi lastensuojelukontekstiin ja siihen, että lapset tarvitsevat apua. He erottelivat pieniä huolia suurista huolista ja kuten Kati tuo esille, vaitiolon velvoitetta ei ollut, jos huoli on suuri. Kati ja Eino jopa odottivat, että sosiaalityöntekijä myös ryhtyy toimiin, jos tarve vaatii. Lapset ymmärsivät sosiaalityöntekijän vaitiolovelvollisuuden ja toimintavelvollisuuden välisen eron ja tarpeen.

K: Mitä sinä ajattelet miten sosiaalityöntekijän tulisi toimia jotta lapset voisivat kertoa heille tärkeistä asioista

L: Sen pitäis pitää niitä salassa jos ei halua niinku paitsi jos on tosi vakavaa nii sitten mutta ja siitäkin pitäis kuunnella

H: Mitäs jos se olis tosi vakavaa

L: Siit pitäis sitten kertoa jollekin käydä niitä asioita läpi

(Kati)

K: Mitä sinä ajattelet että miten sosiaalityöntekijän tulisi toimia jotta lapset voivat kertoa hänelle tärkeistä asioista?

L: hmm..no..kysellä tai sitten puuttuu siihen asiaan

(Eino)

Lasten mahdollisuus saada tukea omien asioiden käsittelyyn sosiaalityöntekijän kanssa kahdenkeskisessä tapaamisessa vaatii luottamuksellisen suhteen syntymistä. Päävastuu luottamuksen rakentamisessa on sosiaalityöntekijällä ja lapset kertoivat kiinnittävänsä huomiota siihen, miten sosiaalityöntekijä toimii ja miten hän suhtautuu lapsen kertomiin asioihin. Lapset ovat tietoisia, että heidän elämäänsä kuuluu vaikeita asioita ja he olettavat, että sosiaalityöntekijä on heitä varten auttaen heitä vaikeiden asioiden kanssa.

5.2 Mahdollisuus ilmaista itseään

Lapset toivat esille, että heidän oma puhe heidän omista asioistaan on kaiken perusta. Ilman sitä sosiaalityöntekijän on mahdotonta auttaa heitä. Sosiaalityöntekijän kahdenkeskiset tapaamiset olivat siten hyvin merkityksellisiä paikkoja lapsille.

L: Kyl mun sosiaalityöntekijä kuuntelee mua

L: En mä oo koskaan kokenut et ois ollut parempi salata perheen tai omia asioita ollenkaan mun mielestä se on niinku et jos menee sinne niin miksei kerro kaikkee et ne vaan auttaa sua siellä

(Sini)

Lapset peilasivat omaa puhettaan asiasisällön kautta ja liittivät sen hankalista asioista puhumisen vaikeuteen. Vaikeista asioista puhuminen oli samalla helpottavaa mutta myös haastavaa. Husby ym. (2018, 447) tuovat esille, että tuen saaminen vaikeiden asioiden ratkaisemiseksi mahdollistaa lapsille vaikeiden asioiden esille ottamista. Lasten puheissa oli myös odotuksia ja kokemuksia positiivisesta palautteesta ja hyvästä mielestä, jota he saivat tapaamisista. Lapset näkivät, että hankalista asioista puhuminen kääntyi usein ongelmien selvittämiseen ja siihen, että asiat järjestyvät.

K: Millä lailla vaikeista asioista puhuminen on sujunut?

L: Hmm...ehkä saattaa olla mulle vähän vaikeempaa puhuu musta ku asiasta mikä liittyy tottakai muhun niin sit ehkä vähän niiku yritän ohittaa sen jutun aiheen mutku taas sitten siitä on tullut puhetta sit vähän useamman kerran ni kyl mä sit aina siihen yritän mahdollisimman hyvin vastaa ja puhua että niitten asioiden välttely on vähän turhaa mielummin sit puhuu et kyl ne sit aina hyvin päättyy

(Milla)

Osan lasten puheista voi tulkita, että heillä ei välttämättä ollut tällaisia kokemuksia, jossa jokin vaikea asia on selvitetty onnistuneella tavalla.

K: Onko koskaan käynyt niin että olet kertonut jotain sosiaalityöntekijälle ja siitä on seurannut jotain ikävää/hyvää? Mitä ikävää/hyvää siitä on seurannut?

L: Hmm...no..se...vähän riippuu et mitä sanoo tai jotain.

K: Mitä asioita sinulle on jäänyt mieleen tapaamisista?

L: No..et ne..niitä asioita on selvitetty tai ainakin koitettu selvittää.

(Eino)

L: no kyl mä yleensä oon voinut ihan hyvin kertoa vähän riippuu asiasta jos se on joku tosi rankka juttu ni en mä yleensä siitä mut jos on niinku helppo ni vähän mielestäkin riippuu

(Kasper)

Vaikeista asioista puhuminen ei ollut itsestään selvyys. Myös Husby (2018, 447) on omassa tutkimuksessaan päätenyt siihen, että lapset kokivat hankalista asioista puhumisen vaikeaksi, mutta kun he saivat sanottua niistä, niin he kokivat se helpottavana. Lasten kohtaaminen ja äänensä kuuluville saaminen, vaikeista asioista kertominen ja sitä kautta tunnustuksen saaminen kokemuksilleen saattaa olla hyvinkin voimaannuttavaa ja auttaa heitä löytämään selviytymistapoja hankaliin elämäntilanteisiin (Eriksson ja Näsman 2012, 72)

K: Millä lailla vaikeista asioista puhuminen on sujunut?

*L: Hmm...ehkä saattaa olla mulle vähän vaikeempaa puhua musta ku asiasta mikä liittyy tottakai muhun niin sit ehkä vähän niiku yritän ohittaa sen jutun aiheen mutku taas sitten siitä on tullut puhetta sit vähän useamman kerran ni kyl mä sit aina siihen yritän mahdollisimman hyvin vastaa ja puhua että niitten asioiden välttely on vähän turhaa mielummin sit puhuu et kyl ne sit aina hyvin päättyy
(Milla)*

Lapsella saattaa olla myös ajatus, että heidän kertoma vaikea asia saattaa auttaa vastaavanlaisessa tilanteessa olevaa toista lasta. Lapselle tulee tunne, että hänen kertomuksensa kautta hän voi olla avuksi muille ja siten hänen kertomallaan voi olla merkitystä (Eriksson ja Näsman 2012, 71–72). Tätä tutkielmaa varten haastatelluista lapsista yksi koki kaipaavansa kuulla sosiaalityöntekijältään tarinoita toisista lapsista, joilla on ollut vastaavanlaisia kokemuksia. Lapsella on oletamus, että sosiaalityöntekijä kuulee hyvin laajalti muidenkin lasten elämään liittyvistä haasteista ja avun tarpeista. Tällaisten tarinoiden kuuleminen voisi tuoda lapselle uskallusta tuoda esille omia asioitaan ja saada sitä kautta oman äänen kuuluville. Kyse on sitä kautta myös oman asiantuntijuuden tarjoamista ja hyödyntämistä lapselle, joka voi olla mahdollisuus muutokseen (Civil 2018, 102).

*V: no ehkä sen tulis niinku vaikka niinku kertoa että monilla muillakin lapsilla on tämmösiä samanlaisii juttuja ni sit ne ajattelis et ne ei oo ite vaan outoja ne on niinku samanlaisii ku muut ne vois helpommin kertoo niistä jutuista vaikka ne oiskin vähän rankempii tai jotain.
(Kasper)*

Kahdenkeskiset tapaamiset näyttäytyivät merkityksellisiltä kohtaamisilta, jossa lapsella oli läsnä aikuinen, jonka keskinen tavoite on ymmärtää lasta. Lapsella oli rauha esittää asioitaan ja saada kokemus, että häntä on ymmärretty. Milla tuo esille vastakkaisen kokemuksen ja peilaa sitä samalla sosiaalityöntekijän kahdenkeskiseen tapaamiseen.

K: Jos olet kokenut ettei mielipiteitäsi kuunneella, mikä siihen vois olla syynä, mitä haluisit tehdä asialle

L: Hmm...no oisko joskus ollu sillee ku äiti on ollut mukana tapaamisessa ja sit on ollut mukana tulkki niin tota se on tosi vaikee puhuu ku just äitikin keskustelee sen tulkin kaa mä keskustelen suomeks sen sosiaalityöntekijän kaa että siinä nyt ei välttämättä kuunneella ihan sit mitä mä oon sanonut siin sit tai niinku et äidin on ehkä vähän vaikee kuulla asiasta ja niinku tajuta se asia mistä mä puhun

H: Sä oot tehnyt sellasen havainnon

L: Ja muutenkin on äidin kaa ollut sillee ja koska on se kielimuuri ni keskustella jostain asioista nii välillä tuntuu siltä et ei kuunnella sitten jos sitä nyt ehkä joku ulkopuoliselle esim sosiaalityöntekijälle on pystynyt selittää nii ei välttämättä niinku osaa hahmottaa et mikä se on se tilanne siinä nii toi on ehkä ainoo mikä tulee mieleen

(Milla)

Lapsen ja sosiaalityöntekijän kohtaaminen vaatii aikuiselta herkkyyttä ja kuulolla oloa. Lasten kokemukseen kuulluksi tulemisesta vaikuttaa yksilölliset tarpeet ja aiemmat kokemukset kuulluksi ja osalliseksi tulemisesta esimerkiksi kavereidensa keskuudessa tai kotona. Erityisen tärkeäksi ammattilaisen rooli on silloin, kun lapsella ei ole ketään läheistä aikuista, joka olisi kiinnostunut lapsen elämästä. (Oranen 2008)

Thomasin mallin yhtenä kiinnostavana piirteenä on, että lasten osallisuus rakentuu aina yksilön omista lähtökohdista ja tilanteesta käsin (Hotari, Oranen, Pösö 2013, 150). Kyse on siten myös pysähtymisestä lapsen yksilöllisen toimijuuden ja tarpeiden äärelle. Lastensuojelun sosiaalityössä on ajoittain painotettu tiedonkeruuta ja arviointia, mutta Civic (2018, 107) tuo esille, että pelkästä arvioinnista ja tiedonkeruusta olisi siirryttävä kohtaamiseen, jossa kysymysten ja tilannetta selvittävän tiedonkeruun sijaan voitaisiin keskittyä enemmän kuuntelemiseen ja palautteen antamiseen.

Thomas paikallistaa neljä erilaista aikuisen asennoitumista tapaa suhteessa lapsen kertomaan ja lapsen äänen kuuluville saamiseen. Kliinisessä asennoitumisessa lapsi nähdään hoito tai kuntoutusta tarvitsevana, jolloin lapsi ei ole kykeneväinen osallistumaan. Byrokraattisessa lähestymistavassa ammattilainen täyttää työkuvaansa kuuluvaa velvollisuuttaan kuulla ja osallistuttaa lasta. Siinä lasta ei kohdata tilanneherkästi eikä anneta tilaa lapsen kannalta toimivalle osallistumiselle. Kyynisessä lähestymistavassa lapsi nähdään jo liikaa valtaa omaavana, ja lapsen vastuunkanto ei korreloi vallan kanssa, jolloin lapsi ei voi ottaa kantaa mikä on hänen etunsa mukaista. Arvosidonnaisessa katsantokannassa lapsen osallisuus nähdään olevan lapsen oikeus ja hyve itsessään, ja johtavan parempaan päätöksentekoon, parempiin toimintatapoihin ja parempiin tuloksiin. (Thomas 2002, 170–171) Tätä tutkielmaa varten haastatellut lapset toivat esille

kokeneensa sosiaalityöntekijän kahdenkeskiset tapaamiset tärkeiksi paikoiksi, jossa heidän asioitaan ja mietteitä kuullaan ja heille oli muodostunut käsitys niiden olevan arvokkaita ja tärkeitä. Lapset määrittivät oman puheensa ja esille ottamiensa asioiden olevan lähtökohta lastensuojelun työskentelylle.

K: Onko sosiaalityöntekijä joskus päättänyt jotain joka vaikuttaa sun elämään onko hän kysynyt jonkin päätetyn asian jälkeen mitä mieltä sinä olet päätöksestä

L: On on varmasti on en nyt muista mut varmasti on ja yleensä sen kuuluukin kysyy et mitä mieltä mä oon ja tehä muutoksii jos en tykkää.

(Sini)

Lasten puheissa tuli selkeästi esille, että he kohtasivat arvosidonnaisella työotteella toimivia sosiaalityöntekijöitä, jotka antoivat lapselle kokemuksen, että heidän sanomallaan on arvoa ja tärkeä tekijä hyvien päätösten tekemiselle. Samaan tulokseen on tullut Thomas omassa tutkimuksessaan (2002, 171, 173).

5.3 Itsenäisyys päätösten suhteen

Lapset kävivät kamppailua itsensä kanssa siitä, ottavatko he puheeksi omia asioitaan. Jotkin lapset punnitsivat jossain tilanteissa erittäin tarkasti kannattaako jostain asiasta puhua. Lasten puheissa itsenäisyys päätösten suhteen kulminoitui ennen kaikkea kahdenkeskisissä tapaamisissa sosiaalityöntekijän kanssa siihen, että kukaan ei voi heitä pakottaa puhumaan ja he tekevät sen valinnan puhuvatko vai ei itse. Lapset näkivät sen tärkeäksi, että sosiaalityöntekijä kunnioittaa heidän valintojaan, ja antaa lapselle päätösvallan puhua niistä asioista, jotka he kokevat tärkeiksi ja joista he haluavat puhua.

L: Siel tapaamissa missä mitä siel tehdään tai puhutaan se on tärkeätä jos lapsi ei halua puhuu tai jostain asiasta niin sit sitä ei pakoteta sitten koska se ei ole hyvä.

L: Jos tapaaminen on ikävä tai epämiellyttävä niin siit kannattaa sanoo et jos sit puhutaan sellaisesta asiasta mistä ei tykkää ni sit siitä voi kertoo niin sit siitä ei puhuttais.

(Veikko)

L: Mä voin itse päättää asioista mist me puhutaan ja se on tärkeätä et voi ite päättää mist mä puhun koska jos sä et voi ite päättää nii et sä sit välttämättä halua kertookaa mitään

(Milla)

Pösö (2004) erottaa lastensuojelutyössä kohdattavista lasten tarinoista kolme erilaista kertomistyyliä. On tarinoita, joita lapset haluavat kertoa, sillä ne ovat heille itselleen merkityksellisiä ja tärkeitä. On tarinoita, joita pitää kertoa. Tällaisia ovat tarinat, joita kerrotaan viranomaisille ja tällä tavalla saadaan aikuinen tyytyväiseksi. Sitten on tarinoita, joita voi halutessaan kertoa. Nämä tarinat eri tilanteista, tapahtumista tai tunteista ei välttämättä käänny kertomisen kohteeksi ja ne jäävät siten kertomatta. Haastatteleman lasten puheissa oli kuultavissa ensimmäiseen tarinan kertomistyyliä kuvaavaa puheetta. Lapset korostivat, että he puhuvat niitä asioita, joita he itse haluavat puhua. Kahdenkeskiset tapaamiset lapsen näkökulmasta katsottuna ovat niitä paikkoja ja hetkiä, jotka ovat vain lasta varten. Lapset halusivat tuoda itselleen tärkeitä asioita esille, ilman että heidän pitäisi miellyttää aikuista.

Thomas tuo omassa tutkimuksessaan esille, että lasten mielestä on monia syitä miksi on tärkeää, että heidän omaa ääntä kuullaan päätöksenteossa. Lapset toivat esille, että kyse on nimenomaan heidän elämästään, jolloin on vain reilua, että lasten omaa puhetta kuullaan. Lapset myös näkivät, että heidän kertoman kuuleminen omista asioistaan ja

näkemyksistään auttaa aikuisia tekemään parempia päätöksiä, jotka vaikuttavat lapsen elämään. (Thomas 2002,151–152)

Lapsen ja sosiaalityöntekijän tapaamispaikasta ja -ajasta sopiminen jäi useimmiten aikuisten vastuulle. Lapset toivat kuitenkin esille, että erityisesti tapaamispaikan suhteen he kaipasivat keskustelua ja heille olikin tarjottu sosiaalityöntekijän toimesta mahdollisuus keskustella eri vaihtoehtoista ja heidän omia ehdotuksiaan kuunneltiin. Useimmiten sosiaalityöntekijän kahdenkeskiset tapaamiset järjestyivät kuitenkin aikuisten välityksellä, paitsi vanhempien lasten kohdalla oli selvästi puhetta, että vanhempien rooli on jäänyt syrjään tässäkin asiassa. Yksi vanhemmista lapsista toi esille, että mahdollisuudella päättää tapaamispaikka pystyi vaikuttamaan tapaamisen tunnelmaan, jolla taas oli merkitystä siihen, miten hän koki voivansa puhua.

L: No ehkä niit tapaamisii vois välillä järjestää jossain muussa ympäristössä

H: mitä sulle tulee mieleen

L:No ehkä just semmonen pieni kahvila niin siinä ei tuu semmonen niin vakavan oloinen keskustelu se on vähän semmoinen rennomp

L: Tai niinku tekemällä jotain ei sen tarvii aina olla sillee niinku pöydän ääressä keskustelemistä jossain huoneessa hiljaisessa

(Sini)

Muutammat lapset kertoivat sosiaalityöntekijän kahdenkeskisissä tapaamisissa puhuttavan erilaisista asioista, jotka liittyivät rahaan tai vapaa-ajan toimintaan, jotka vaativat rahaa. Lapset kokivat, että ottamalla puheeksi siihen liittyviä asioita, heidän on mahdollista vaikuttaa hyvin suoraan sosiaalityöntekijän tekemiin päätöksiin.

L: On voinut päättää asiasta et esimerkiksi jos on joku harrastus minkä haluais niin se voi auttaa sua ja sit sä voit saada jonkun harrastuksen

(Veikko)

L: Ähmm...no ainakin oli se asunto aika alussa miks koko juttu lähti käyntiin ja sit oli niitä perheasioita ollut ja sitten nyt lähiaikoina meillä on ollut sit vaan niinku koulukirjoista et niihin sais vähän niinku tukee et ne kyl maksaa tosi paljon ni niihin jostain rahoitusta niin sosiaalityöntekijä on sit hoitanut se et mä saan suoraan mun tilille sen summan mitä mä tarviin ja sitten on nää Kela asiat Kelatukiasiat niin niistä on ollut puhetta

(Milla)

Hakovirta ja Rantalaiho (2012) ovat tutkineet taloudellista eriarvoisuutta lapsiperheiden välillä. Heidän tutkimuksensa tuo esille, miten yhteiskunnassa yhä kasvavan merkityksen saavat kaupallisuus ja kulutuskulttuuri ja miten taloudelliset erot välittyvät suoraan lasten

arkeen ja osaksi nykylapsuutta. Lapsia kuulemalla ja kuulemaamme arvostamalla saamme tietoomme asioita, joihin puuttumalla voidaan vähentää taloudellisen eriarvoisuuden seurauksia. (Hakovirta ja Rantalaihio 2012, 116) Lapset näkivät sosiaalityöntekijän olevan avainasemassa niiden taloudellisten edellytysten parantamisessa, jotka lapset kokivat tärkeiksi ottaa puheeksi.

5.4 Mahdollisuus saada tietoa

Lapselle on lastensuojelulain 5 § mukana turvattava oikeus ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa. Tässä tutkielmassa lapsilta kysyttiin mitä tietoa sosiaalityöntekijä voisi antaa enemmän lapsille ja mitä tietoa lasten olisi hyvä saada. Vaikka lasten puheissa oli paljon kokemuksellista tietoa lastensuojelun eri palveluista, oli Sinin vastaus mielestäni osuva pohdinta lastensuojelun yleisestä tiedosta.

K: Mitä sinä ajattelet siitä miten sosiaalityöntekijät voisivat antaa lapselle enemmän tietoa jota heidän olisi hyvä tietää

L: Mä en edes ite tiedä kuinka hyvin mä tiedän niinku mä skippaan sen (Sini)

Lasten tarve tietoon kytkeytyi hyvin voimakkaasti heidän omaan elämäänsä ja niihin asioihin, jotka olivat syinä lastensuojelun asiakkuudelle. Lapset kertoivat tarvitsevansa tietoa, joka auttaisi heitä.

Thomas (2002, 174) tarkastelee lasten osallisuutta päätöksentekoprosessin kautta ja hänelle lapsen mahdollisuus saada tietoa kytkeytyy sekä päätöksentekotilanteeseen että lapsen omiin oikeuksiin siinä. Kukaan tätä tutkielmaa varten haastatelluista lapsista ei tuonut esille oikeuksiin liittyvän tiedon tarvettaan, kun he tapaavat sosiaalityöntekijäänsä kahden kesken. Sen sijaan lapset pohtivat, että heitä kiinnostaa saada tietoa, joka kytkeytyy heidän omaan tilanteeseensa lastensuojelun näkökulmasta katsottuna. Tiedon merkitys koettiin melko tärkeäksi ja lapset toivat esille, että sosiaalityöntekijöiltä oli mahdollista kysyä.

K: Mitä sinä ajattelet siitä, miten sosiaalityöntekijä voisivat antaa lapselle enemmän tietoa jota heidän olisi hyvä tietää

L: Hmm...no en mä itse asiassa tiedä se vähän riippuu et mihin se lapsi tarvii apua jos sil on vaikka jotain perheongelmii nii ni niihin liittyen ja johonkin muuhun ni sen mukaan ... ni en mä tiää kyl ne nyt aina antaa tarpeeks tietoo siitä asiasta mistä kysyy niillä on yleensä aika hyvät vastaukset

(Milla)

Yleisluontoista tietoa lapset eivät kaivanneet, koska heille tieto suhteutui aina heidän omaan elämäänsä. Näyttäytyi siltä, että räätälöidyn tiedon saaminen oli heille tärkeää avun saamisen kannalta.

*V: No...ehmmm....nooo....ehkää....niinku.....ee...no mä...no ihan....niiku....emmm niinku...tiedä hirveesti tullut sitä käyty..mut yleensä siitä on aina jotain vinkkejä saanut jos on kertonut jonkun oman huolen niin siitä on saanut jotain vinkkiä ni se on ihan hyvä et siitä on tullut ihan hyvä juttu tai sillee että...niih...mut ei yleensä mitään ikävää oo käyny. No no sillon ku mulla oli niitä päihdejuttuja niin mä sain jotain vinkkejä mitä kannattaa tehdä ni kyl ne niinku auttaa sillee sit mä en enää käyttänyt päihteitä.
(Kasper)*

L: Juu sosiaalityöntekijä kertoo mulle miks se tapaa, se kertoo jonkun tilanteen ja mitä sille pitää tehdä ja se puhuu miten menee

H: hmhh

L: Sosiaalityöntekijä on antanut mulle tietoa miten voi olla parempi ilmapiiri esimerkiksi asunnossa tai tällästä.

H: hmhh

L: Sosiaalityöntekijät vois antaa enemmän tietoa et jos tapahtuu jotain niin sit siitä pitäis ilmoittaa jollekin tai puhua jollekin

(Veikko)

Kasper to esille, että koska sosiaalityöntekijällä on laaja kosketuspintaa lasten elämänhaasteisiin, voisi olla hyvä saada tietoa siitä, että jollain muillakin on ehkä vastaavanlaisia ongelmia. Tämän tyyppisen tiedon hän koki tärkeäksi saada.

*V: no ehkä sen tulis niinku vaikka niinku kertoa että monilla muillakin lapsilla on täämösii samanlaisii juttuja ni sit ne ajattelis et ne ei oo ite vaan outoja ne on niinku samanlaisii ku muut ne ois helpommin kertoo niistä jutuista vaikk ane oiskin vähän rankempii tai jotain
(Kasper)*

Mahdollisuuteen saada tietoa kytkeytyi Kasperin kohdalla myös lastensuojelukontekstiin. Lastensuojelun avohuollossa määritetään hyvin laajoista palveluista ja tukitoimista, aina taloudellisen tuen samaiseen kuin huostaanoton valmisteluun. Kasper to esille, että lastensuojelun avohuollon toimintakenttä on laaja ja hän itse arvioi, että tiukemmista tukitoimista tiedon saaminen ei ole hänen intresseissään.

K: Mitä sinä ajattelet siitä että sosiaalityöntekijät voisivat antaa enemmän tietoa jota lasten olisi hyvä tietää

V: No vähän riippuu siitä tiedosta et ehkä ei hirveen karua tai että just semmosta niinku pientä tietoa tai semmoisia apuja ihan niinku sillee ihan kivaaki ehkä jos ne antais jotain

apua..hmm..em...
(Kasper)

Lasten kaipaama tieto suhteutui heidän omaan tilanteeseensa. Veikko kertoi, että hänen perheessään aikuiset käyttävät päihteitä ja siitä hän oli puhunut myös sosiaalityöntekijän kanssa kahdenkeskisissä tapaamisissa. Haastattelussa hän pohti sitä mitä tietoa hän kaipaisi jo saadun lisäksi.

L: Sosiaalityöntekijät vois antaa enemmän tietoa et jos tapahtuu jotain niin sit siitä pitäis ilmoittaa jollekin tai puhua jollekin
(Veikko)

Usein tiedon saanti voidaanmieltää niin sanotuksi virallisen tiedon saanniksi, juridiseksineuvonnaksi, tiedoksi palveluista, mutta se voi olla myös tietoa omasta perheestä ja sen suhteuttamisesta. Tämän tutkielman analyysi on yhteneväinen Pölkin ym. (2012, 113) tutkimuksen kanssa, jossa sijaishuollossa olevat lapset kokivat tiedon saamisen omasta tilanteestaan, siihen johtavista syistä ja tulevaisuuden tapahtumista hyvin tärkeiksi.

5.5 Mahdollisuus vaikuttaa

Lasten vaikutusmahdollisuudet lastensuojelun toimissa on yleisesti ottaen arvioitu melko vähäiseksi. Osittain sen takia, että päätöksentekotilanteissa on usein läsnä paljon aikuisia, joista osa saattaa olla vieraita tai vähemmän tuttuja lapsille. Lapset voivat kokea tilanteet, joissa on paljon aikuisia läsnä epämiellyttävinä. (Thomas 2002, 149) Sijaishuollossa olevat lastensuojelun asiakaslapset toivat esille, että näissä tilanteissa he kokivat vaikuttamismahdollisuuksiensa olevan vähäiset, sillä he eivät saaneet äänensä kuuluville (Pölkki 2012). Tässä tutkielmassa lapsilta kysyttiin kahdenkeskisistä tapaamisista sosiaalityöntekijän kanssa. Näyttäytyi siltä, että tapaamiset olivat lapsille tärkeitä paikkoja saada äänensä kuuluviin. Kahdenkeskiset tapaamiset olivat väylä omiin asioihin vaikuttamiseen ja niihin päätöksiin vaikuttaminen, joita sosiaalityössä tehdään. Lapset näkivät erityisesti suoran kommunikoinnin sosiaalityöntekijänsä kanssa vaikuttamisen tapana.

K: Onko sosiaalityöntekijä joskus päättänyt jotain joka vaikuttaa sun elämään onko hän kysynyt jonkin päätetyn asian jälkeen mitä mieltä sinä olet päätöksestä
L: On on varmasti on en nyt muista mut varmasti on ja yleensä sen kuuluukin kysyy et

*mitä mieltä mä oon ja tehä muutoksii jos en tykkää
(Sini)*

Lapselle sosiaalityöntekijä on keskeinen toimija, joilla on vaikutusvaltaa lapsen asioista päätettäessä huoltajien lisäksi. Sinille näyttäytyi olevan yksiselitteisen selvää, että sosiaalityöntekijän rooliin kuuluu ottaa vahvasti lapsen näkökulma ja etu huomioon ja kunnioittaa lapsen mielipidettä.

Thomas (2002, 148) tuo esille, että lapsen iällä on suuri merkitys, miten aikuiset mahdollistavat hänen osallisuutensa ja ottavat huomioon lapsen kuulemisen ja hänelle puhumisen. Lapset tulivat itsevarmimmiksi oman osallisuuden suhteen, mitä vanhemmiksi he tulivat. He myös mainitsivat, että iän karttuessa heitä valmistettiin enemmän, tarjottiin enemmän aikaa ja annettiin enemmän pohdinta-aikaa. Ikä saattoi siten vaikuttaa siihen, millaisia odotuksia aikuisilla oli lapselle. Tässä tutkielmassa en tuo esille lasten iäkiä, kun tuon heidän puheitaan esille, sillä iän kertominen näin pienessä otoksessa vaarantaisi heidän anonymiteettiään. Aineistoa analysoidessani kiinnitin kuitenkin huomiota, että vanhemmat lapset puhuivat omasta osallisuudestaan ja vaikutusmahdollisuuksistaan huomattavasti enemmän ja painokkaammin. Heidän puheissaan tuli esille myös selvemmin puheet itsenäistymisestä ja perheestä irtaantumista, omien asioiden hoitoa ilman vanhempiaan.

Tässä tutkielmassa lapsen ja sosiaalityöntekijän tapaamiset näyttäytyivät hyvin merkityksellisiltä paikoilta vaikuttaa omiin asioihin, erityisesti jos sosiaalityöntekijä oli tuttu, jolle lapsi koki voivansa rohkeasti esittää myös kysymyksiä. Vaikuttaminen liittyi oleellisesti oman äänensä kuuluville saamiseen. Oman äänen kuuluville saamiseen liittyi taas se, että hänen vierellään oleva ihminen on tuttu ja turvallinen. Lapsilta kysyttiin, olivatko he ottaneet tapaamiseen mukaan kaveriaan tai jotakuta muuta läheisen henkilön. Vain yksi lapsi kertoi ottaneensa mukaan tapaamiseen kaverin. Muille lapsille tieto kaverin mukaan ottamisen mahdollisuudesta tuli uutena tietona.

K: Oletko ottanut mukaan tapamiseen esim kavereita

L: Kai kerran

K: Miten ne tapaamiset on eronnut kahdenkeskisistä tapaamisista?

L: No ne on ollut vähän ehkä nopeampia ja sitten ei olla ehkä juteltu niin paljon

(Eino)

Thomas (2002, 148) tuo esille, että jotkin lapset näkevät tärkeäksi itse tuoda tärkeitä asioita

esille lastensuojelussa ja vaikuttaa siten päätöksentekoon. Joillekin lapsille ensisijainen vaikuttamisen tapa on kertoa asiansa jollekin muulle, joka sitten voisi ottaa lapsen näkökulman esille. Vain joillekin lapsille oli ehdotettu kaverin mukaan ottaminen tapaamisiin, vaikka viranomaistaho Englannissa missä Thomas tutkimuksensa teki, suosittelee lapsella olevan tämä tieto ja vaihtoehto. Samanlainen suositus löytyy Suomestakin (THL 2016)

5.6 Mahdollisuus valita osallistuuko vai ei

Osallisuudesta ja osallistumisesta puhutaan paljon oikeutena. Vähemmän sen sijaan puhutaan siitä, että lapsella on myös oikeus kieltäytyä osallistumasta. Thomas (2002) ottaa tämän näkökulman esille omassa lasten osallisuuden käsitteen rakentamisessa. Hänen ajattelussaan kieltäytyminen on yksi osallisuuden ulottuvuus. Tarkastelen tässä tutkimuksessa myös sitä lasten puhetta, jossa he toivat esille mahdollisuuksiaan valita osallistumisensa ja pohdin myös mahdollisuuksia olla osallistumatta.

Osallistumista pidetään yleensä positiivisen asiana. Koska ollaan lasten asioiden äärellä, on tärkeää, että lasten näkemys saadaan mukaan työskentelyyn ilman, että se olisi aikuisvälitteistä. Oletus osallistumiselle on siten lähes automaattinen. Aina osallistuminen ei kuitenkaan ole positiivista ja osallistuminen voi olla lapsen näkökulmasta jopa haittaa. Mahdollisuus valita osallistuuko vai ei liittyy siten lapsen omiin ajatuksiin niistä rajoista, joita hänellä on.

Lapsille tekemieni haastatteluiden perusteella vaikuttaa siltä, että sosiaalityöntekijöiden ja lasten kahdenkeskisten tapaamisten järjestämisen tapa ja väylä riippuvat lasten iästä. Vanhemmat lapset kertoivat, että sosiaalityöntekijä on heihin suoraan yhteydessä puhelimitse tai että seuraava tapaaminen sovitaan edellisellä tapaamisella.

*L: No me ollaan aina puhelimitse yhteyksissä välillä viestien mutta lähinnä soitellaan ja se on toiminut hyvin ja se on ollut hyvä tapa
(Sini)*

Vaikka pääsääntöisesti lasten kahdenkeskiset tapaamiset järjestyvät vanhempien kautta, lapset kertoivat, että heillä on mahdollisuus valita tapaamisaika ja -paikka, joka sopii

heillekin. Heidän kanssaan neuvoteltiin tapaamiseen menosta.

*L: Nää on hyvässä paikassa, koska mä asun ihan lähellä ja sitten tota nii yleensä ne on hyvään aikaan silloin ku mullekin sopii
(Kati)*

Tapaamispaikan ja -ajan valinnasta sopiminen mahdollisti lapsille myös tapaamisista kieltäytymisen. Sopivan syyn esittäminen tuntui olevan tärkeää. Lapset toivat esille, että heille on tärkeää, että tapaamisten takia ei jokin muu heidän elämässä oleva tärkeä asia kärsi, kuten koulu tai ystävyysuhteet.

*L: Ei mul oo ollut sillee syytä et mä en ois halunnut tavata et jos on tullut syy et mä en oo päässyt tapaamiseen niin oo mä kertonut rehellisesti et mul on ollut vaik joku kouluretki jonka taki amä en oo päässyt tai jotain vastaavaa tai jos mul on ollut sellanen tunti nii sit mä sanon ei mä en voi
(Sini)*

Kasperin sijaan toi esille, että osallistuminen ja sosiaalityöntekijän tapaamiset ovat kiinni siitä haluaako hän.

*V: no en mä hirveesti osallistu näihin lastensuojelun toimintoihin näihin mun asioihin niinku ihan hirveesti
V: no kyl mul on varmaan aika hyvätkin mahdollisuudet jos mä haluisin osallistu näihin juttuihin
(Kasperin)*

Lapsilla on myös oikeus olla osallistumatta ilman, että siitä koituu heille kielteisiä seurauksia (Toivonen & Pollari 2018, 76). Lapsilta kysyttiin haastattelussa niistä syistä miksi he eivät ole mahdollisesti halunneet tavata sosiaalityöntekijää. Lasten puheissa nousi esille, että sosiaalityöntekijän kahdenkeskiset tapaamiset ovat heille mieluisia ja tärkeitä tilanteita, joissa ottaa puheeksi heille tärkeitä asioita. Sen sijaan siitä kertominen, etteivät he halua osallistua tapaamiseen lapset eivät kertoneet suoraan. Tapaamisen luonne tai mieliala ennen tapaamista voivat olla syy miksi tapaamiseen ei haluta mennä, mutta lasten puheiden perusteella sai sen käsityksen, että siitä kertominen ei ole helppoa.

*K: Mitkä asiat ovat olleet syynä jos et ole halunnut tavata sosiaalityöntekijääsi
L: Jos on paha mieli tai jotain
K: Onko siitä helppo kertoa sosiaalityöntekijällesi?
L: Eh..no se riippuu vähän mikä se asia on
H: Nii se paha mieli asia
L: Ni*

K: Onko sinulla ollut niin ettet ole halunnut tavata sosiaalityöntekijääsi?

L: No ehkä silloin ku on halunnut olla kavereiden kanssa

(Eino)

Emma kertoi, että oman kielteisten näkemysten esille tuominen vaatii rohkeutta.

K: Leikitään että tapaaminen on ikävä ja epämiellyttävä, mitä sille voisi sanoo ja puhuu

H: Kenelle?

L: Esim. vanhempien kans ni sit ne vois sanoo siitä tai

H: Okei

L: Sanoo sill eihan suoraan

H: Okei

L: En mä ainakaan uskaltais (kuiskaa)

(Kati)

Tapaamiseen meno ei tosin ollut aina mieluista ja perustellun syyn kertominen ei ollut lasten puheissa kovin helppoa. Pikemminkin lapset toivat esille, että he eivät tuo kieltäytymistä esille puheessa vaan toiminnassa. Heillä vaikutti kuitenkin olevan kieltäytymiselle perusteltu näkemys. Elsa toi esille haastateltavan kiinnittäessä huomiota valinnan mahdollisuuteen toisella haastattelukerralla, että tapaamisen sisältö ja mielekkyys vaikuttivat myös siihen, menikö hän tapamaiseen vai ei. Mahdollisuus kieltäytyä näyttikin olevan yksi hyvin tietoinen teko, joka määritteli osallisuutta.

L: Noo joo, mä en muista sitä niin ulkoota. Me oltiin kerran, me ollaan oltu siinä jo kaks vuotta siellä eeh jutuissa tai mä en tiedä et ollaanks me oltu ni kuinka kauan mut sitten mun piti mennä aina eri huoneeseen ku äiti ja Jone ja niin sit mä en jaksanut mennä enää sinne

H: Okei niin sun olis pitänyt olla yksin

L: Se kysy koko ajan niitä samoja juttuja

H: Okei

L: Ihan niitä samoja

H: Sit sä päätit ettet sä halua enää mennä sinne

L: mm (nyökkää)

(Elsa)

Lapset määrittelevät tapaamisten riittävyttä sitä heiltä kysyttäessä. He olivat sitä mieltä, että riittävä määrä tapaamisia oli sidoksissa siihen, kuinka paljon heillä oli asioita, joihin tarvitsivat apua.

K: Mitä ajattelet siitä että tavata riittävästi, mikä sinun mielesät riittävästi

H: Mikä on riittävästi, milloin tietää että tarpeeksi

L: En mä tiedä esim jos sul on tosi paljon huolii ja te tapaatte harvoin silloin se ei oo tarpeeks sitten ku niinku jos sul ois paljon huolii ja te tapaisitte useimmin ni se ois varmaan tarpeeks ja sit jos ois vähemmän huolii ja sit tapaisitte vähemmän niiku useimmin ni sit se olis varmaan tarpeeksi niiku sillee ni

H: Jos sun pitäs mieltii sun kohalla niin onks nit ollut riittävästi

L: On

(Kati)

L: Öö no tohon et mikä on riittävästi niin on se varmaan joku pari kertaa kuukaudesta, et jos ei oo semmosta niinku akuuttiasiaa mistä pitäis puhuu niin sit ei välttämättä tarvii tavata ollenkaan kuukaudessa, se on kyl kiva et sit on vähän niinku kelataan niitä asioita sillee uudestaan ainakin kerran kuukaudessa, niin kyl tota, laissa sanotaan niin se on ihan hyvä että sosiaalityöntekijä näkee lasta riittävästi

(Milla)

Lapset näkivät, että tapaamiselle on hyvä olla jokin tarkoitus.

L: Mun mielestä riittävästi on ehkä parempi kuin kahden kuukauden välein tai kuukauden välein. Mun mielestä mua on tavattu riittävästi koska mua koska ei se tarvii olla niin usein ettei sit mee sellaseks turhaks höpöttämiseks.

(Veikko)

Lapsuus on aikaa, jolloin aikuisilla on enemmän valtaa määritellä lapsen toimintaa. Vaikka lasten puheessa tapaamiset sosiaalityöntekijän kanssa näyttäytyivät positiivisena kokemuksena, mahdollisuus valita osallistuuko tapaamiseen ei suoraan ollut heidän käsissään. Huomionarvioista on, että vaikka lapset hyväksyvätkin tämän aikuisten auktoriteettiaseman, he voivat siitä huolimatta toimia omien tavoitteiden mukaisesti. Aineiston perusteella lapset näyttivät hyväksyvän tapaamiseen menon osana mitä heiltä odotettiin, mutta toisaalta he keksivät keinoja myös välttää tapaamiset tai saada tapaamiset loppumaan. Saman havaintoon on tullut Twum-Danso (2010, 136–137) omassa tutkimuksessaan ja tuo esille, lapset keksivät omia tapoja välttää aikuisten määräävän roolin.

6 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Lasten osallisuus muotoutuu monista ulottuvuuksista, jotka Thomas (2002) on luokitellut kuuteen kategoriaan tutkiessaan lastensuojelun sijaishuollossa olevia lapsia. Hänelle osallisuus on ennen kaikkea mahdollisuus saada tukea, mahdollisuus ilmaista itseään, mahdollisuus itsenäiseen päätöksentekoon, mahdollisuuteen saada tietoa, mahdollisuus vaikuttaa ja mahdollisuus valita osallistuuko vai ei. Thomas tuo esille, että sijaishuollossa olevat lapset eivät kenties ole kovin edustava otos lastensuojelun lapsista, sillä heidän kohdallaan päätöksentekoprosessit ovat monimutkaisia lukuisine lapsen ympärillä olevine aikuisine (Thomas 2010, 200). Lastensuojelun avohuollossa tämän tutkielman valossa näyttää siltä, että lastensuojelun avohuolto kontekstina luo oman erityispiirteen lasten osallisuudelle. Lasten ja sosiaalityöntekijän kahdenkeskiset tapaamiset ovat merkityksellisiä paikkoja lapsille osallistua omien asioiden käsittelyyn. Lapset kokivat, että henkilökohtainen suhde sosiaalityöntekijään mahdollisti heidän osallisuuttaan. Lapset olivat valmiita suhteeseen sosiaalityöntekijänsä kanssa, sillä he näkivät sen positiivisen vaikutuksen heidän elämässään.

Tutkielmani analyysi vahvistaa jo aiemmin todettua ajatusta, että institutionaalinen kohtaaminen ei ole tasa-arvoinen ja että osallisuuden yksi perusulottuvuus liittyy vuorovaikutukselliseen kohtamiseen. Osallisuuden tutkiminen kiinnittyy vahvasti vuorovaikutuksellisiin kohtamiskokemuksiin, sillä onnistunut kohtaaminen tuottaa merkityksellisiä osallisuuden kokemuksia (Pekkarinen 2006, 126). Lasten asemoituminen suhteessa sosiaalityöntekijään tuo vuorovaikutustilanteeseen myös lapsen suhteen instituutioon. Institutionaaliset kohtaukset taas eivät ole neutraaleja tai tasa-arvoisia. Vuorovaikutukseen liittyy aina valtaa. Tasapuolisessa suhteessa helposti oletetaan molempien autonomia itsestäänselvytenä, mutta vajaanvaltaisten toimijoiden kuten lasten kohdalla on huomioitava erityisesti autonomian kunnioittaminen (Juhila 2008, 95). Mitä tämä merkitsee vuorovaikutukselle? Winter (2011) tuo esille lastensuojelulasten kanssa työskennellessä, että toisen persoonallisen kommunikointitavan kunnioittaminen tuo vuorovaikutukseen kuulluksi tulemisen tunnetta.

Lasten kanssa työskentelyyn liittyy monia uskomuksia, jotka ikään kuin puoltavat sitä, että lasta ei kuulla tai heitä ei kohdata. Tavallisia uskomuksia on, että lapsen kohtaaminen ja

tapaaminen tuottavat enemmän haittaa kuin hyötyä, lasten ajatukset tai sanomiset eivät ole luotettavia eikä niitä voi sen takia uskoa tai koska lapsilla ei ole riittävää ymmärrystä, heidän sanomisilleen ei kannata antaa liiaksi painoarvoa. Tämän tyyppisten uskomusten vallitseminen tuottaa ulkopuolella jäämistä. (Winter 2011, 140–145)

Sosiaalityöntekijän näkökulmasta sosiaalityön reunaehdot, lait ja toimintaympäristö saattavat olla hyvinkin selkeitä. Mutta lapsen näkökulmasta ne voivat olla hyvinkin vieraita ja etäisiä. Jos asioista ei puhuta avoimesti, saattavat mielikuvat, kuullut tarinat tai fantasiat lähteä liikkeelle, jolloin sekä sosiaalityöntekijä että lapsi saattavat toimia vääristyneiden käsitysten vallassa, joka johtaa väistämättä lukkiutuneeseen vuorovaikutukseen ja pahimmillaan lapsen kokemien ongelmien pysymiseen ennallaan. Lapsen puheen kuulemista omasta elämäntilanteestaan, ongelmaan liittyvistä asioista tai henkilöistä on hyvän lastensuojelun edellytys. (Muukkonen 2008)

Tarkastelen tutkielman johtopäätöksiä erityisesti kahdesta näkökulmasta, sillä ne liittyvät oleellisesti lasten osallisuuteen ja kohtaamisiin sosiaalityöntekijän kanssa. Nämä näkökulmat liittyvät kontekstin tärkeyteen ja siihen, kenellä on oikeus puhua tai olla puhumatta.

6.1 Lastensuojelukonteksti määrittää osallisuutta

Lapset näkivät sosiaalityöntekijät ammattiauttajina ja raamittivat tapaamiset siten osaksi lastensuojelukontekstia, jonka keskeinen tarkoitus on avun samainen. Lapset toivat esille, että heillä on erityisiä tarpeita ja sosiaalityöntekijän kahdenkeskiset tapaamiset ovat väylä saada näihin tarpeisiin ammattiapua, kuten muun muassa taloudellisiin etuusasioihin, asumisasioihin, perheen sisäisiin ongelmiin tai omaan käytökseen liittyen. Myös taloudellinen tuki harrastuksiin ja koulutarvikkeisiin oli joillakin lapsilla puheissa. Ray (2010, 71–72) huomauttaa, että lapset, jotka elävät köyhyudessa ja vaikeissa olosuhteissa, tarvitsevat osallisuutensa vahvistamiseksi tukea elämänlaadun parantamisessa. Hän jatkaa, että lasten kokemat osallisuuden esteet tulisi ymmärtää hyvin ja niihin tulisi puuttua, jotta osallisuus olisi mahdollista.

Lastensuojeluasiakkuuden taustalla on huoli lapsen elämäntilanteeseen liittyvistä

haasteista. Oliver (2010, 15) tuo esille, että lapset kokevat lastensuojeluprosessit ja arviointikäytännöt neuvotteluineen hämmentävinä ja ahdistavina. Tätä näkökulmaa vasten tarkasteltuna lasten ja sosiaalityöntekijän kahdenkeskiset tapaamiset ovat tärkeitä paikkoja lapsille saada oma näkökulma esille. Tässä aineistossa merkittäväksi tekijäksi muodostui tapaamisten yksityisyys, se että paikka on rauhallinen eikä läsnä ole muita kuuntelemissa. Usealle lapselle tuli haastattelun aikana uutena tietona, että he voivat ottaa tapaamiseen mukaan esimerkiksi kaverin tai muun tukihenkilön. Lapset kuitenkin pitivät kahdenkeskisiä tapaamisia hyvin yksityisinä, sillä tapaamisten aikana käydyt asiat liittyivät heidän elämässä sellaisiin asioihin, joita edes heidän läheiset kaverit eivät tienneet.

Lasten osallisuus ei ole ongelmaton asia ja monasti asia nähdään niin, että kunhan aikuiset ja lapset istuvat yhteisen pöydän ääreen ja juttelevat, asiat kyllä ratkeavat. Tähän tutkielmaan osallistuneet lapset toivat esille, että kahdenkeskiset tapaamiset sosiaalityöntekijän kanssa ovat väylä osallisuutensa vahvistamiseen sen kautta, että he ovat ensin käsitelleet asioitaan sosiaalityöntekijänsä kanssa ja saaneet asioilleen kuuntelijan, joka aktiivisesti kyselee heiltä asioita, jotka ovat haastavia heidän elämässään. Fitzgerald ym. (2010, 301–303) haastavat näkemään lasten osallisuuden monologisen lähestymistavan sijaan dialogisuuden kautta, jossa lasten osallisuus on pinnistelyä huomiosta (*'struggle over recognition'*). Tällöin tärkeää on olla liikaa yksinkertaistamatta niitä tilanteita, joissa lasten kanssa ollaan vuorovaikutuksessa ja pohtia niitä tapoja, miten lasten kanssa ollaan dialogisessa vuorovaikutuksessa niiden asioiden äärellä, jotka lapsille on tärkeitä. Vain tällä tavalla on mahdollista käsittää lasten monimutkainen suhde toimijuuden ja vallan välillä ja pitää lasten ääni ja asema keskeisenä tarkastelun kohteena. Lapsille sosiaalityöntekijän kahdenkeskiset tapaamiset näyttäytyvät kutsuna osallisuudelle turvallisessa ja luottamuksellisessa ympäristössä, ja sitä kautta se vahvisti heidän osallisuuttaan koko lastensuojelun prosessin aikana. Lasten osallisuus riippuu keskeisesti kutsusta osallistua, joka heille tarjotaan ja jossa he voivat olla dialogisessa kanssakäymisessä neuvottelemassa niistä reunaehdoista, joiden avulla heidän osallisuuttaan tunnustetaan ja tunnustetaan (Fitzgerald 2010, 301).

6.2 ”Minä päätän mitä puhun”

Lastensuojeluasiakkuuden taustalla on pääsääntöisesti huoli lapsen elämäntilanteeseen

liittyvistä haasteista. Oliver (2010, 15) tuo esille, että lastensuojelun arviointitapaamissa lasten puheen vääristymät ja lasten sanomisten sovittaminen aikuisjohtoiseen toimintatapoihin luo lapsissa pelkoja siitä, että mihin heidän kertomiaan asioita käytetään. Tätä tutkielmaa varten haastatellut lapset toivat esille samanlaisia ajatuksia. Lastensuojelukontekstin läsnäolo kahdenkeskisissä tapaamissa ohjasi lapsia miettimään, että mitä he sanovat ja miten heidän sanomisia tulkitaan. Neljä lasta kertoi, että heille on tärkeää, että päätöstään olla puhumatta myös kunnioitetaan eikä heitä pakoteta puhumaan. Osallisuus näyttäytyi paikoin lasten puheissa ristiriitaiselta. Toisaalta heidän kertomansa asiat olivat tuen saamisen edellytys, mutta toisaalta puhumattomuus ja puheenaiheen valinta olivat alati läsnä olevia asioita, jota he pohtivat. Lasten tämän tyyppisen päätäntävaltaan liittyvän toimintatavan suhde osallisuuteen on merkityksellinen. Thomas (2002, 196–197) tarkastelee lasten puhumattomuutta tai puheen väistämistä hankalista asioista puhuttaessa ja viittaa Silverman ym. (1998, 220) esille ottamaan havaintoon, jossa tällainen toimintatapa kertoo lapsen strategiasta 'väistää osallistumasta aikuisten kehittämään moraaliseen maailmaan'. Huomiota tulisi kiinnittää siihen ympäröivään kontekstiin, jossa tämän tyyppistä osaamista tai neuvottelua tuodaan esille (Hutchby & Moran-Ellis 1998, 16). Kyse ei niinkään ole lapsen kyvyistä tai kyvyttömyydestä puhua vaikeista asioista, jotka Winterin (2011, 143) mukaan on yksi tyyppillinen aikuisten esille ottama asia lapsen osallisuutta sivuuttavan argumentin perusteluista. Kyse on pikemminkin lapsen omasta toiminta-ajatuksesta, joka ohjaa osallisuutta.

Thomas (2002) tuo esille, että lapset, joilla on kokemusta osallistua päätösten tekemiseen, olivat enemmän 'osaavia'. Lapsilla, joilla oli enemmän tietoa ja avointa puhetta, olivat enemmän 'osaavia'. Lapsilla, joilla oli mahdollisuus olla vuorovaikutuksessa mieluisalla tavalla, olivat enemmän 'osaavia' ja lapset joilla oli kokemusta, että aikuiset uskoivat heidän olevan osaavia, olivat enemmän 'osaavia'. Osaaminen ei siten ole niinkään lapsen ominaisuus, kuin enenevässä määrin vuorovaikutukseen liittyvä erityinen piirre. Thomas jatkaa nostamalla ratkaisevaksi osallisuuden kysymykseksi pikemminkin mitkä ovat ne lasten osallisuuden osaamista kasvattavat toimintatavat, kuin onko lapsilla osaamista osallistua päätöksen tekoon. (Thomas 2002, 198)

7 POHDINTAA

Tämän luvun sisältö tarkastelee niitä havaintoja, joita tein lähinnä niiden viiden lapsen kohdalla, joita tapasin toisen kerran. Osallisuuden käsite on haastava ja käsitteen pilkkominen Thomasin osallisuuden elementteihin näyttäytyi vielä haasteellisemmalta toisessa tapaamisessa, jolloin kävin kunkin lapsen kanssa läpi hänen osallisuuden ”kiipeilyseinää” sellaisena kuin olin sen tulkinnut ensimmäisen tapamaisen jälkeen.

Lasten tuottama puhe toisella haastattelukerralla oli niin vähäistä, että niiden mukaan ottaminen analyysiin, jota esiteltiin yllä, jäi hyvin pintapuoliseksi. Lapset olivat lähinnä kuuntelijan roolissa, vaikka heiltä kysyttiin niin suljettuja kuin avoimia kysymyksiä. He lähinnä vastasivat ”nii” ja ”hmm”. Spyrou (2016) on tutkinut lasten hiljaisuutta tutkimuksenteossa ja kiinnittää huomiota tutkimuksenteon lähtöoletuksiin, jotka liittyvät ajatukseen siitä, että lasten puheen tuottamisen avulla on mahdollista saada lapsen ”oikea” ääni kuuluville. Jäin miettimään, oliko toisen haastattelukerran tapa ollut syynä siihen, miksi lapset eivät tuottaneet puhetta. Spyrou ottaa tämän tyyppisen metodologisten seikkojen pohtimisen kriittiseen tarkasteluun ja lähtee etsimään niitä prosesseja, joissa lasten hiljaisuutta tuotetaan ja miten niiden tutkiminen on mahdollista. Lewis (2010, 20) huomauttaa, että onnistunut kuuntelu on myös hiljaisuuden kuulemista ja että hiljaisuus ei ole neutraalia tai tyhjää.

Sosiaalityöntekijänä toimiessani olen myös törmännyt lasten hiljaisuuteen enemmän kuin usein. Siksi on tutkielman päätteeksi hyvä myös pohtia tätä lasten hiljaisuutta, kun törmäsin siihen näissä haastatteluissa. Tuntui lasten äänen tyypistämistä tuoda esille pelkästään heidän kertomaansa ja jättää hiljaisuus oleellisena asiana pohdintojen ulkopuolelle, kun tarkastellaan lasten osallisuutta. Jäin pohtimaan lasten hiljaisuutta lähinnä metodologisenä kysymyksenä. Wertsch (1991, 65) siteeraa Bakhtiniä ja muistuttaa, että olisi liian yksinkertaista jättää lasten hiljaisuus pohdintojen ulkopuolelle. Kun epäonnistumme kuulemaan lasten hiljaisuutta, lasten puheesta tulee liian suoraa, ennustettavaa ja selkää.

Tässä tutkielmassa toisen haastattelutapaamisen tarkoitus oli antaa lapsille mahdollisuus syventää ja lisätä kerrontaansa osallisuudesta tai korjata tai kumota miten heidän

kertomaansa oli kuultu ja tulkittu. Kolme lasta viidestä korjasi heidän osallisuuden kiipeilyseinää, joko yhtä tai kahta osallisuuden ulottuvuuttaan. Huomion arvoista kuitenkin on, että he tekivät niin vasta kun haastattelija kiinnitti siihen tarkemmin huomiota ja ehdotti tietyn osallisuuden ulottuvuuden korjaamista uuden lapsen esille tuoman asian johdosta.

Spyrou (2010, 17) tuo esille niitä riskejä, jotka seuraavat vaikeudesta pysähtyä lasten hiljaisuuden äärelle. Peilaan näitä riskejä siihen havaintoon, että toisella tapaamiskerralla lasten hiljaisuuden äärelle pysähtyminen hämmensi minua haastattelijana ja siten vaikutti myös aineistoon. Yksi riski liittyy siihen, että lasten puhumattomuus saa kysyjässä tai kuuntelijassa aikaan niin sanottujen hiljaisten hetkien täyttämisen omalla äänellä, tavoitteilla ja tarpeilla. Toisella tapaamisella lapset vastasivat kautta tapaamisien lähes pelkällä hymähdyksellä tai ”hmm” äännähdyksellä. Tämä oli tyypillinen reaktio, kun kävimme läpi osallisuuden kiipeilyseinää ja niitä tulkintoja, joita olin tehnyt heidän osallisuudestaan. Lapsen kohtaamiseen liittyy ilmeinen valta-asetelman epäsuhta, mutta harvoin se on kuitenkaan yksisuuntaista tai staattista. Kysyjän on mahdollista johdattaa ja kannustaa lasta jatkamaan kertomustaan, mutta lapsella on omia tapoja väistää tai ilmaista omaa positiotaan aihetta kohtaan.

Toinen riski, joka liittyy lasten puhumattomuuteen tai vaikenemiseen, on että alamme kiirehtiä, jotta vältymme hiljaisilta hetkiltä. Useampi lapsi toi ensimmäisellä haastattelukerralla esille, että heitä ajoittain jännitti, kun he tapasivat sosiaalityöntekijän. Oletettavaa on, että lapset ovat sosiaalityöntekijän tapaamisen aikana myös hiljaa tai vastaavat sosiaalityöntekijän kysymyksiin hyvin lyhytsanaisesti. Lasten hiljaisuuden tulkitseminen kolmas riski liittyy siihen, että hiljaisuus otetaan tulkinnan kohteeksi totuutena itsessään eikä nähdä hiljaisuuden olevan toimintaa, joka kertoo jostain. Lapsi saattaa aktiivisesti ilmaista hiljaisuudellaan tai ”en mä tiää” vastauksillaan, että hän vastustaa kysyjää, aihepiiriä tai kyseisiä kysymyksiä. Useampi lapsi toi esille ensimmäisessä haastattelutapaamisessa kokevansa tärkeänä, että sosiaalityöntekijä kunnioittaa lapsen haluttomuutta puhua jostain asiasta. Lapsilähtöisen työskentelyn ollessa lähtökohtana pitäydyin vaatimasta lasta tuomaan mielipidettään esille kuulemastaan. Tutkimuksen suunnittelu- ja aineistonkeruuvaiheessa keskustelin useiden sosiaalityöntekijöiden kanssa heidän näkemyksistään ja tarpeistaan tutkia lasten ja sosiaalityöntekijän kahdenkeskisiä tapaamisia. Eräs sosiaalityöntekijä pohti, tutkinko tässä

tutkielmassa lasten osallisuutta vai enemmän aineistonkeruumetodia. Koska lasten ensimmäinen ja toinen tapaamiskerta erosivat huomattavasti toisistaan, on huomionarvioista lasten osallisuuden näkökulmasta todeta, että lasten osallisuuden kasvattamiseksi on tärkeää pohtia niitä erilaisia tapoja, joilla lasten ääntä voi vahvistaa ja tuottaa osallisuuden kokemusta.

LÄHTEET

- Alanen, Leena (2009). *Johdatus lapsuudentutkimukseen*. Teoksessa Alanen, Leena & Karila, Kirsti (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- Alderson, Priscilla & Morrow, Virginia (2011). *The Ethics of Research with Children and Young People. A Practical Handbook*. London: SAGE.
- Aho, Anna Liisa & Paavilainen, Eija (2017). *Kriisitilanteessa olevien ihmisten haastattelu*. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (toim.). *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 336–356.
- Alastalo, Marja & Pösö, Tarja (2014). *Number of Children Placed Outside the Home as an Indicator – Social and Moral Implications of Commensuration*. *Social Policy & Administration* 48:7, 721–738.
- Aula, Maria & Sauli, Hannele (2011). *Lasten hyvinvoinnin kansalliset indikaattorit. Tavoitteena tietoon perustuva lapsipolitiikan johtaminen*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2011:3.
- Cameron, Helen (2005). *Asking the tough questions: A guide to ethical practices in interviewing young children*. *Early Child Development and Care* 175:6, 597–610.
- Ceci, Stephan & Toglia, Michael & Ross, David (1987). *Children's eyewitness memory*. Springer.
- Civic, Tiina (2018). *Lapsen ja perheen kohtaaminen lastensuojelun avohuollossa – tarkastelua systeemisestä näkökulmasta*. Teoksessa Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (toim.). *Uudistuva lastensuojelu – kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa*. Työpaperi 32/2018. Helsinki: THL, 96–109.
- Coyne, Imelda (2010). *Research with Children and Young People: The Issue of Parental (Proxy) Consent*. *Children & Society* 24, 227–237.
- Eerola-Pennanen, Paula (2013). *Yksilönä vaan ei yksin: Lapset minuuden muodostajina päiväkodissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Eriksson, Maria & Näsman, Elisabet (2012). *Interviews with Children Exposed to Violence*. *Children & Society* 26(1), 63–73.
- Eronen, Tuija (2013). *Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista*. Raportti 4/2013. Helsinki: THL. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104355/URN_ISBN_978-952-245-833-

9.pdf?sequence=1 (haettu 21.2.2019).

- Feldmann-Wojtachnia, Eva & Gretschel, Anu & Helmisaari, Vappu & Kiilakoski, Tomi & Matthies, Aila-Leena & Meinhold-Henschel, Sigrid & Roth, Roland & Tasanko, Pia (2010). *Youth participation in Finland and in Germany Status analysis and data based recommendations*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/youth_participation_in_finland_and_in_germany.pdf (haettu 21.2.20219).
- Fitzgerald, Robyn & Graham, Anne & Smith, Anne & Taylor, Nicola (2010). *Children's participation as a struggle over recognition: exploring the promise of dialogue*. Teoksessa Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (toim.). *A Handbook of Children and Young People's Participation*. London and New York: Routledge, 293–305.
- Garven, Sena & Wood, James & Malpass, Roy (2000). *Allegations of wrongdoing: The effects of reinforcement on children's mundane and fantastic claims*. *Journal of Applied Psychology*, 85(1), 38–49.
- Gilbert, Neil & Parton, Nigel & Skivenes, Marit (2011) (toim.). *Child protection systems: international trends and emerging orientations*. New York: Oxford University Press.
- Goodyer, Annabel (2011). *Child-centered foster care: a right-based model for practice*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Graham, Anne & Powell, Mary Ann (2015). *Ethical Research Involving Children: Encouraging Reflexive Engagement in Research with Children and Young People*. *Children & Society* (29), 331–343.
- HE 252/2006. *Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi*. <https://finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060252.pdf> (haettu 3.9.2019)
- Helavirta, Susanna (2007). *Lasten tutkimushaastattelu. Metodologista herkistymistä, joustoa ja tasapainottelua*. *Yhteiskuntapolitiikka* 72:6, 629–640.
- Hietämäki, Johanna (2015). *Lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutukset vanhempien näkökulmasta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto JSEPS 529.
- Hakovirta, Mia & Rantalaiho, Minna (2012). *Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Hurtig, Johanna (2006). *Lasten tieto sosiaalityön haasteena*. Teoksessa: Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.). *Lapset ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 167–194.
- Husby, Inger & Slettebø, Tor & Juul, Randi (2018). *Partnerships with children in child welfare: The importance of trust and pedagogical support*. *Child & Family Social*

- Work. 2018; 23, 443–450.
- Hutchby, Inger & Moran-Ellis, Jo (1998). *Situating children's social competences*. Teoksessa Hutchby, Ian & Moran-Ellis, Jo (toim.). *Children and Social Competence: arenas of action*. Lontoo: Falmer.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2013). *Lapset lastensuojelun osallisina*. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.). *Lastensuojelun ytimessä*. Tampere: THL, 149–164.
- Hyvärinen, Sauli & Pösö, Tarja (2018). *Lasten haastattelu lastensuojelussa*. Jyväskylä: Ps-kustannus.
- Hyytinen, Riitta (2006). *Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutusprosessissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Työpäperi 33/2017. Helsinki: THL.
- Juhila, Kirsi (2008). *Aikuisuus sosiaalityössä*. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.). *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Helsinki: Vastapaino, 82–109.
- Kananoja, Aulikki & Ruuskanen, Kristiina (2019). *Selvityshenkilön ehdotukset lastensuojelun toimintaedellytysten ja laadun parantamiseksi*. Loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:4.
- Kananoja, Aulikki & Ruuskanen, Kristiina (2018). *Selvityshenkilön ehdotus lastensuojelun laatua parantavaksi tiekartaksi*. Väliraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 31/2018.
- Karlsson, Liisa (2012). *Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla*. Teoksessa Karsson, Liisa & Karimäki, Reeli (toim.). *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan*. Turku: Suomen kasvatuksellinen seura, 17–66.
- Konttinen, Outi (2010). *Lapset ja nuoret lääketieteellisen tutkimuksen kohteena*. Teoksessa Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.). *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 43–65.
- Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta 488/1999*.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990488> (haettu 14.3.2019)
- Lastensuojelulaki 1983/ 683*. www.finlex.fi (Luettu 6.9.2019)
- Lastensuojelulaki 2007/ 417*. www.finlex.fi (Luettu 6.9.2019)
- Laki lastensuojelulain muuttamisesta 542/2019*. www.finlex.fi (Luettu 6.9.2019)
- Lewis, Ann (2010). *Silence in the context of "child voice"*. *Children & Society* 24(1),

14–23.

- Lefevre, Michelle (2010). *Communicating with children and young people. Making a difference*. Policy Press.
- Lumme-Sandt, Kirsi (2005). *Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa*. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.). *Haastattelu. Tutkimus. Tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, sivut puuttuu.
- Lundy, Laura (2007). 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927–942.
- Malone, Karen & Hartung, Catherine (2010). *Challenges of participatory practice with children*. Teoksessa Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (toim.). *A handbook of children and young people's participation: perspectives from theory and practice*. London: Routledge, 24–38.
- Matthies, Aila-Leena (2017). *Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa*. *Sociologia* 54:2, 149–165.
- Mauthner, Melanie (1997). *Methodological aspects of collecting data from children: Lessons from three research projects*. *Children & Society* 11, 16–28.
- Mayall, Berry (2000). *Conversations with children. Working with Generational Issues*. Teoksessa Christensen, Pia & James, Allison (toim.) *Research with children. Perspectives and Practices*. London and New York: RoutledgeFalmer.
- Moilanen, Johanna (2015). *Tutkimus lastensuojelun tukihenkilötoiminnan muutoksista*. Rationaalinen näkökulma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto JSEPS 533.
- Nurmenniemi, Jenni (2010). *Raportti lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka – verkkokysely*. Nuorisotutkimusverkosto verkkojulkaisu 33. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Nuremberg Code (1947). <https://www.etikkom.no/en/library/practical-information/legal-statutes-and-guidelines/the-nuremberg-code/> (haettu 26.9.2016).
- OKM (2016). *Merkityksellinen Suomessa. Ohjelma vihapuheen ja rasismien estämiseksi ja yhteiskunnallisen osallisuuden edistämiseksi*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Oliver, Christine (2010). *Children's views and experiences of their contact with social workers: A focused review of the evidence*. Leeds: Children's Workforce Development Council.
- https://dera.ioe.ac.uk/11515/1/Children_s_views_and_experiences_of_contact_with_social_workers_report_July_2010.pdf (haettu 24.2.2019)

- OM (2014). *Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen*. Valtioneuvoston demokraatiapoliittinen selonteko 2014. Selvityksiä ja ohjeita 14/2014. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Oranen, Mikko (2008). *Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä*. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Helsinki: Ensi – ja turvakotien liitto ry.
- Pekkarinen, Elina (2006). *Murrosikäisten tyttöjen kokemukset lastensuojelun ryhmätoiminnasta*. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.). *Lapset ja sosiaalityö: kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: Ps-kustannus, 99–129.
- Petreljus, Päivi & Eriksson, Pia (2018). *Uudistuva lastensuojelu – kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa*. Työpaperi 32/2018. Helsinki: THL.
- Poole, Debra & Lindsay, Stephen (2001). *Children's eyewitness reports after exposure to misinformation from parents*. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 7(1), 27–50.
- Pölkki, Pirjo & Vornanen, Riitta & Pursiainen, Merja & Riikkonen, Marjo (2012). *Children's Participation in Childprotection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers*. *Child Care in Practice* 18(2), 107–125.
- Pösö, Tarja (2004). *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.
- Raittila, Raija & Vuorisalo, Mari & Rutanen, Niina (2017). *Lasten haastattelu*. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna (toim.). *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 312–335.
- Ray, Patricia (2010). *The participation of children living in the poorest and most difficult situations*. Teoksessa Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (toim.). *A Handbook of Children and Young People's Participation*. London and New York: Routledge, 63–72.
- Roos, Piia & Rutanen, Niina (2014). *Metodologisia haasteita ja kysymyksiä lasten tutkimushaastattelussa*. *Varhaiskasvatuksen tiedelehti JECER* 3(2), 27–47.
- Räty, Tapio (2007). *Uusi lastensuojelulaki*. Helsinki: Edita.
- Saywitz, Karen & Camparo, Lorinda (2013). *Evidence-based child forensic interviewing: The developmental narrative elaboration interview*. Oxford University Press.
- Silverman, David & Baker, Carolyn & Keogh, Jayne (1998) *The case of the silent child: advise-giving and advise-reception on parent-teacher interviews*. Teoksessa Hutchby, Ian & Moran-Ellis, Jo (toim.). *Children and Social Competence: arenas of action*.

Lontoo: Falmer.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. www.finlex.fi (Luettu 6.9.2019)

Strandell, Harriet (2005). *Lapset, etiikka ja vaikea osallisuus*. Työpaperissa Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Työpapereita 4/2005. Helsinki: Stakes, 33—

STM (2014). *Sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukevan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistamistarpeita arvioivan työryhmän loppuraportti*. Raportteja ja muistioita 2014: 32. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.

STM (2013). *Toimiva lastensuojelu. Selvitystyöryhmän loppuraportti*. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. <file:///C:/Users/ASUS/Documents/Opinnot/Sosiaalityö/Gradu/kirjallisuutta/Toimiva%20lastensuojelu.pdf> (haettu 12.3.2019)

Suoninen, Eero & Partanen, Jukka (2010). *Haastattelu vuorovaikutuksen tilana – meadiläinen näkökulma*. Teoksessa Kallio, Kirsi & Ritala-Koski, Aino & Rutanen, Niinsa (toim.). *Missä lapsuutta tehdään?* Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 103—117.

Spyrou, Spyros (2016). *Researching children's silences: Exploring the fullness of voice in Childhood research*. *Childhood* 23(1), 7—21.

Särkelä-Kukko, Mona (2014). *Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Mistä puhumme, kun puhumme osallisuudesta?* Teoksessa Arja Jämsén & Anne Pyykkönen (toim.) *Osallisuuden jäljillä*. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, 34—50. <https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/oSallisuuden-jaljilla-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf> (haettu 21.2.2019).

Taskinen, Sirpa (2007). *Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, oppaita 65.

Tervo, Jaana & Petrelius, Päivi (2007). *Lastensuojelun käsikirja*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja> (haettu 3.9.2019).

THL (2016). *Luo luottamusta. Suojele lasta. Opas yhteistyöstä lapsia ja perheitä työssään kohtaaville*. Helsinki. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136183/Luo%20luottamusta%20suojele%20lasta_15022019.pdf?sequence=4&isAllowed=y (haettu 9.9.2019)

THL (2018). *Lastensuojelu 2017*. Tilastoraportti 17/2018. Helsinki. <https://thl.fi/fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/lapset-nuoret-ja-perheet/lastensuojelu> (haettu 23.11.2018).

THL (2019). *Lastensuojelu 2018*. Tilastoraportti 23/2019. Helsinki. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/ajankohtaista/lastensuojelu->

- thl-/lastensuojelun-tilastoa (haettu 5.9.2019).
- THL (2019). *Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma* (LAPE). <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/lapsi-ja-perhepalveluiden-muutosohjelma-lape-> (haettu 12.3.2019)
- Thoburn, June (2010). *Towards knowledge-based practice in complex child protection cases: A research-based expert briefing*. *Journal of Children's Services*, 5(1), 9–24.
- Tontti, Jarkko (2005). *Olemisen haaste – 1900-luvun hermeneutiikan päälinjat*. Teoksessa Tontti, Jarkko (toim.). *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*. Tampere: Vastapaino, 50–81.
- Tuomi Jouni & Sarajärvi Anneli (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. 5. painos. Helsinki: Tammi
- Twum-Danso, Afua (2010). *The construction of childhood and the socialisation of children in Ghana: implications for the implementation of Article 12 of the CRC*. Teoksessa Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (toim.) *A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from theory and practice*. London and New York: Routledge, 133–140.
- van Bijleveld, Ganna & Dedding, Christine & Bunders-Aelen, Joske (2015). *Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: a state-of-the-art review*. *Child and Family Social Work* 20(2), 129–138.
- Vis, Standbu, Holtan, Amy & Thomas, Nigel (2010). *Obstacles for child participation on care and protection case – why Norwegian social workers find it difficult*. *Child Abuse Review*, 21, 7–23.
- Wertsch, James (1991). *Voice of the Mind: A Sociocultural Approach to Mediated Action*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Winter, Karen (2011). *Building Relationships and Communicating with Young Children. A practical guide for social workers*. Lontoo: Routledge.
- WMA (World Medical Association) (1964/2013). *Declaration of Helsinki*. <http://www.wma.net/en/20activities/10ethics/10helsinki/> (haettu 26.9.2016).
- Wolff, Reinhart (2013). *Kinder im Kinderschutz – Forschungen, Handlungsperspektiven*. Teoksessa Hofmeister, Jasmin & Kröhnert, Arthur (toim.). *Aufbruch – Hilfeprozesse gemeinsam neu gestalten. Die Kinderschutz-Zentren*, 307–334.
- YK:n Yleissopimus Lapsen Oikeuksista. <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/sopimus-kokonaisuudessaan/#12-artikla> (haettu 15.3.2019).

LIITTEET

Liite 1 Huoltajan suostumuslomake

Annan suostumukseni lapseni

_____ osallistumiseen tutkimukseen, jossa lapsi tavataan sosiaalitoimessa tai muissa etukäteen sovitussa tiloissa. Tapaamisessa kysymysten avulla lapsi saa kertoa tutkijalle kokemuksistaan osallisuudestaan kahdenkeskisissä tapaamisista vastuusosiaalityöntekijän kanssa. Haastattelutapaaminen nauhoitetaan.

Suostun myös, että tutkija tapaa lapsen erikseen ja ennakolta sovitusti, kun hänen haastattelunsa on purettu nauhalta ja esianalysoitu. Tapaamisessa annetaan lapselle mahdollisuus tarkentaa tai korjata kertomaansa. Myös tämä tapaaminen nauhoitetaan. Lapsella on koska vain oikeus lopettaa osallistuminen tutkimukseen. Lapsi voi kertoa tämän toiveen haastattelijalle tutkijalle tai vanhemmilleen, jotka välittävät tiedon eteenpäin. Lapsen ei tarvitse kertoa syytä sille, miksi haluaa lopettaa.

Tutkija: Astrid Ilmatar Weidner, Jyväskylän yliopisto.

Tutkimuksen nimi: Lasten osallisuuskokemukset lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä - lasten kokemuksia kahdenkeskisistä tapaamisista sosiaalityöntekijän kanssa.

(Yhteiskuntatieteiden maisteriopintoihin liittyvä Pro Gradu opinnäytetyö)

Opinnäytetyön ohjaaja: yliopistolehtori Johanna Kiili, johanna.j.kiili@jyu.fi, puh. 040 8054472

Asiakirjoista on poistettu kaikki tunnistetiedot. Nauhoitettu opinnäytetyötä varten kerätty aineisto hävitetään opinnäytetyön valmistuttua syksyllä 2018.

Aika ja paikka _____

_____

Huoltajan nimi ja allekirjoitus

Liite 2 Lapsen suostumuslomake

Suostun tutkimukseen, jossa minut tavataan sosiaalitoimessa tai muussa ennakolta sovitussa paikassa. Tapaamisessa minulle esitetään kysymyksiä, joiden avulla voin kertoa tutkijalle miten olen kokenut kahdenkeskiset tapaamiset vastuusosiaalityöntekijäni kanssa ja miten olen saanut vaikuttaa omiin asioihini. Haastattelutapaaminen nauhoitetaan.

Suostun myös, että tutkija tapaa minua erikseen ja ennakolta sovitusti, kun haastattelu on purettu nauhalta ja esianalysoitu. Tapaamisessa minulla on mahdollisuus tarkentaa tai korjata kertomaani. Myös tämä tapaaminen nauhoitetaan.

Minulla on koska vain oikeus lopettaa osallistuminen tutkimukseen. Voin kertoa tämän toiveen haastattelijalleni, tutkijalle tai vanhemmilleni, jotka välittävät tiedon eteenpäin. En tarvitse kertoa syytä sille, jos haluan lopettaa.

Tutkija: Astrid Ilmatar Weidner, Jyväskylän yliopisto.

Tutkimuksen nimi: Lasten osallisuuskokemukset lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä - lasten kokemuksia kahdenkeskisistä tapaamisista sosiaalityöntekijän kanssa.

(Yhteiskuntatieteiden maisteriopintoihin liittyvä Pro Gradu opinnäytetyö)

Opinnäytetyön ohjaaja: yliopistolehtori Johanna Kiili, johanna.j.kiili@jyu.fi, puh. 040 8054472

Asiakirjoista on poistettu kaikki tunnistetiedot. Nauhoitettu opinnäytetyötä varten kerätty aineisto hävitetään opinnäytetyön valmistuttua kesällä 2018.

Aika ja paikka _____

_____
Nimeni ja allekirjoitukseni

Liite 3 Haastattelukysymykset

Teema 1: tapaamisten järjestelyt

1. Kun tapaat sosiaalityöntekijääsi, kertooko hän sinulle miksi tapaa sinua?
2. Jos kukaan ei ole sinulle kertonut miksi sosiaalityöntekijä tapaa sinua, niin mitä arvelet mitä varten hän sinua tapaa?
3. Ovatko tapaamiset sinusta hyvässä paikassa? Hyvään aikaan?
4. Millaisissa paikoissa sosiaalityöntekijä on tavannut sinua? Kuka päättää missä tapaatte?
5. Jännittääkö/pelottaako/ onko vaikeaa mennä tapaamaan sosiaalityöntekijääsi? Mikä voisi tehdä siitä helpompaa?
6. Oletko sinä ollut yhteydessä sosiaalityöntekijääsi, mitä varten olet ollut sosiaalityöntekijääsi yhteydessä?
7. Jos olet ollut sosiaalityöntekijääsi yhteydessä, kertoisitko miten se on mennyt?
8. Millä lailla sosiaalityöntekijän olisi hyvä olla sinuun yhteydessä? Oletteko puhuneet tästä sosiaalityöntekijä kanssa?
9. Kuka päättää milloin tapaaminen loppuu?
10. onko sinulla ollut niin, ettet ole halunnut tavata sosiaalityöntekijääsi?
11. Mitkä asiat ovat olleet syynä jos et ole halunnut tavata sosiaalityöntekijääsi? Onko sitä helppo kertoa sosiaalityöntekijälle?
12. Oletko ottanut mukaan tapamaiseen esim. kavereita? Miten ne tapaamiset on eronnut kahdenkeskisistä tapaamisista?

Teema 2: tapaamisten sisältö

1. Mitä asioita sinulle on jäänyt mieleen tapaamisista?
2. Mikä sinun mielestä on tärkeää kun tapaat sosiaalityöntekijäsi?
3. Millaisia asioita olet sosiaalityöntekijän kanssa keskustellut tai tehnyt?
4. Voitko itse päättää mitä asioita tapaamisessa teette tai puhutte? Miksi arvelet sen olevan tärkeää, että lapsi voi itse päättää niistä?
5. Mitä toiveita sinulla olisi tapaamisista, jos saisit päättää kaikista asioista?
6. Onko sosiaalityöntekijälle voinut kertoa vapaasti omia asioita?
7. Onko joskus ollut parempi salata jotain omia tai perheen asioita?
8. Kuunteleeko ja kuuleeko sosiaalityöntekijä sinua?
9. Mitä sinä ajattelet, että miten sosiaalityöntekijän tulisi toimia, jotta lapset voisivat

- kertoa heille tärkeistä asioista?
10. Millä lailla vaikeista asioista puhuminen on sujunut?
  11. Onko sosiaalityöntekijä osannut puhua vaikeista asioista sinun mielestäsi tarpeeksi hyvin?
  12. Onko sinulle tapahtunut joskus niin, että sosiaalityöntekijä on joskus ymmärtänyt sinua väärin – luullut sinun tarkoittavan jotain vaikka oletkin tarkoittanut jotain muuta? Miten tilanne on sitten mennyt
  13. Onko sosiaalityöntekijäsi puhunut asioista niin, että olet ne ymmärtänyt?
  14. Kysyykö sosiaalityöntekijäsi mielipidettäsi sinulle tärkeissä asioissa?
  15. Kuunteleeko sosiaalityöntekijäsi mielipiteitäsi ja ottaako hän ne vakavasti? Mistä sinä olet huomannut, että sosiaalityöntekijä ottaa asiasi vakavasti?
  16. Jos olet kokenut, ettei mielipiteitäsi kuunnella niin miksi näin mielestäsi on? Mitä siihen voi olla syynä? Mitä haluaisit tehdä asialle?
  17. Onko sosiaalityöntekijäsi joskus päättänyt jotain, joka vaikuttaa sinun elämään? Onko hän kysynyt jonkin päätetyn asian jälkeen, mitä mieltä sinä olet päätöksestä?
  18. Onko sosiaalityöntekijäsi ollut joskus ”neuvoton”, ei ole tiennyt ja mitä sitten on tapahtunut?
  19. Mistä sen tietää onko sosiaalityöntekijä kiinnostunut sinun elämästä?
  20. Saatko sinä kysyä asioita sosiaalityöntekijältä? Mitä olet kysynyt? Onko sinulle vastattu niin että olet ymmärtänyt?
  21. Tunnetko että voit luottaa sosiaalityöntekijääsi? Mistä sen tietää voiko sosiaalityöntekijään luottaa?
  22. Mitä sinä ajattelet siitä, miten sosiaalityöntekijät voisivat antaa lapsille enemmän tietoa jota heidän olisi hyvä tietää?
  23. Mitä tietoa sosiaalityöntekijä on sinulle antanut?
  24. Miten sinä osallistut omien asioiden käsittelyyn lastensuojelussa? Mitä mahdollisuuksia sinulla on?

Teema 3: tapaamisten vaikutus

1. Mikä tekee tapaamisesta onnistuneen tai saa sinulle hyvän mielen? Mihin olet tyytyväinen?
2. Mikä tekee tapaamisesta epäonnistuneen tai saa pahalle mielelle? Mistä asioista olet pettynyt?
3. Leikitään, että tapaaminen on ikävä, epämiellyttävä, niin mitä sille voisi tehdä?

4. Onko sinulta kysytty tapaamisessa miten tapaaminen meni?
5. Mitä ajattelet siitä, että laissa sanotaan että sosiaalityöntekijän on tavattava lasta riittävästi lastensuojelussa? Mikä sinun mielestäsi on riittävästi? Onko sosiaalityöntekijä tavannut sinua riittävästi tähän mennessä?
6. Mitä merkitystä/ väliä sillä sinun mielestä on että kertoo sosiaalityöntekijälle omista asioista? Onko sillä ollut jotain väliä sinun elämään, että on tavannut, keskustellut ja kertonut sosiaalityöntekijälle asioita?
7. Onko koskaan käynyt niin, että jos olet kertonut jotain sosiaalityöntekijälle, niin siitä on seurannut jotain ikävää/hyvää? Mitä ikävää/hyvää siitä on seurannut